

UNIVERZITA KARLOVA

Fakulta sociálních věd

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

**ÚMRTÍ A POHŘEB T. G. MASARYKA
V ČESKÉM TISKU**

Diplomová práce

Vypracoval Jiří Endler

Vedoucí práce Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

PRAHA 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a pramenů. Práce obsahuje 253 443 znaky včetně mezer.

V Praze dne 10. února 2008

Jiří Endler

Děkuji Doc. PhDr. Barbaře Köpplové, CSc. za cenné připomínky a rady, kterými přispěla ke vzniku této diplomové práce.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Historická fakta, společensko-politický kontext.....	8
3. Smrtelné onemocnění T. G. Masaryka v Lidových novinách a v Rudém právu.....	19
4. Úmrtí a pohřeb T. G. Masaryka v Lidových novinách.....	37
4.1. Formální a grafická stránka	37
4.2. Stereotypy uplatňované při reflexi osobnosti T. G. Masaryka	47
4.2.1. Masaryk jako prezident všech.....	47
4.2.2. Masaryk jako obyčejný člověk.....	59
4.2.3. Masaryk jako „ten největší“.....	63
4.2.4. Beneš jako nástupce Masaryka.....	79
4.3. Akcentování dobových politických priorit.....	81
4.3.1. Vize jednotného československého národa.....	81
4.3.2. Reflexe nacistického nebezpečí.....	83
4.3.3. Akcentování spojeneckých zemí.....	85
4.4. Propagace a sebezprezentace institucí a organizací s Masarykem spojených.....	89
4.4.1. Legie: Masaryk jako velitel.....	89
4.4.2. Sokol: bratr Masaryk.....	92
4.4.3. Školství a kultura: Masaryk jako iniciátor a pedagog.....	94
4.4.4. Církev: Masaryk jako věřící člověk.....	97
5. Úmrtí a pohřeb T. G. Masaryka v Rudém právu.....	98
5.1. Formální a grafická stránka.....	98
5.2. Reflexe jevů akcentovaných Lidovými novinami na stránkách Rudého práva.....	106
5.3. Stereotypy uplatňované při reflexi osobnosti T. G. Masaryka	109
5.3.1. Masaryk jako nositel pokroku.....	109
5.3.2. Masaryk jako měšťácký politik.....	115
5.3.3. Masaryk jako protifašistický bojovník.....	119
6. Závěr.....	123
Seznam použité literatury a pramenů.....	126
Summary.....	129

1. Úvod

Zemře-li významná osobnost, pak na jedné straně vzniká médiím jakási nepsaná a nezakotvená povinnost o tom informovat, na straně druhé se jim otevírá jedinečná příležitost: onu osobnost „uchopit“, představit, přiblížit či odsoudit, interpretovat nebo naopak dezinterpretovat. Zemře-li největší osobnost své země a své doby (a je-li ona země demokratická), věnují této osobnosti média logicky po jistou dobu nemalý prostor, a stejně logicky je tato reflexe velmi různorodá: usilující o objektivitu i cíleně subjektivní, nekritická i hyperkritická, argumentačně podložená i založená na emocích.

Na příkladu takové osobnosti, prvního československého prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka, se tato práce pokouší demonstrovat odlišnosti v dobové mediální reflexi významného jedince v kontextu prvorepublikové mediální reality. Zkoumanými deníky byly na jedné straně Lidové noviny, tedy list dlouhodobě hájící Masarykovu politickou linii a dokonce v některých fázích své existence přímo ovlivňovaný jeho intervencemi, a na straně druhé Rudé právo, deník naopak ostře se vymezující proti politickému systému první republiky a Masarykově politické koncepci. Tento výběr umožnil konfrontovat média z různých, lze říci opačných pozic v dobovém mediálním (a politickém) spektru. Zkoumaným obdobím pak je časový úsek mezi 14. zářím 1937 – dnem Masarykova úmrtí – a 22. zářím téhož roku – tedy dnem, kdy oba deníky reflektují Masarykův velkolepý pohřeb, jenž se konal dne předchozího.

Výběr oněch mediálních subjektů i osobnosti, jež v daném případě posloužila jako jakýsi lakmusový papírek, byl do značné míry podřízen i snaze ověřit platnost tradovaných představ, jež se k nim vážou. Prvorepublikové Lidové noviny jsou dnes obecně považovány za široko daleko nejkvalitnější český deník své doby, Rudé právo je v očích mnohých symbolem všeho zlého v domácí žurnalistice; prvního československého prezidenta pak často vnímáme jako osobnost téměř bezchybnou a nezpochybnitelnou. Klady se s postupujícím časem obalují nostalgií a sentimentem a idealizují, zápory se absolutizují... A otázky, jako např. *jevilo se to tak, resp. působilo to tak, i ve své době?*, nezaznívají.

Tato práce si tuto otázku klade a pokouší se ji zodpovědět.

2. Historická fakta, společensko-politický kontext

Při hodnocení mediální reflexe úmrtí tak významného jedince, jakým pro svou dobu byl a z pohledu historie zůstává Tomáš Garrigue Masaryk, se nelze vyhnout nástinu specifických společensko-politických souvislostí, v nichž a za nichž k této události došlo. Neboť ignorovat a nepředeslat tyto souvislosti před vhléd do čistě mediální optiky by v konečném důsledku znamenalo říci jen půl pravdy.

S výjimkou Gustáva Husáka byl Masaryk de facto jediným ze všech prezidentů v celé historii Československa, jehož úmrtí spadá do doby, kdy lze o státním útvaru, v jehož čele stál, hovořit jako o demokratickém. V Masarykově osobě umíral exprezident standardního demokratického státu – ba dokonce v evropském kontextu roku 1937 už téměř nadstandardního – a zároveň i standardně zvolený¹: tedy zastupitelským orgánem obsazeným na základě regulérní politické soutěže. Všichni jeho následovníci ve funkci prezidenta opouštěli tento svět jako (bývalí či aktuální) představitelé politického útvaru, který se za demokratický jen označoval: i Masarykův přímý nástupce Edvard Beneš byl 19. června 1946 znovuzvolen parlamentem vzešlým z voleb v jádru nedemokratických, do nichž už nesměly zasáhnout za první republiky etablované a po druhé světové válce nepovolené pravicové strany, a zemřel více než půl roku po tzv. Vítězném únoru. Klement Gottwald pak o necelých pět let později již umíral jako prezident zcela nedemokratické země, v níž pluralitu politických proudů nahrazovaly jednotné kandidátky tzv. Národní fronty a jakákoli názorová opozice proti nastolenému kurzu byla systematicky likvidována².

¹ Avšak: volba Masaryka v roce 1934, resp. už samotná kandidatura, je dodnes spornou záležitostí a ve své době bývala i některými autoritami v oboru ústavního práva – např. JUDr. Kamilem Reslerem, jinak Masarykovým přítelem – považována za protiústavní. Ústava schválená Národním shromážděním 29. února 1920 zakotvovala, že funkce prezidenta může být vykonávána po dvě sedmiletá funkční období v řadě; pokud by se příslušná osoba hodlala o funkci ucházet potřetí, musela by tak podle Ústavy učinit až po sedmileté přestávce. Výjimka v Masarykově případě vyplývala z (resp. byla spojována s) tzv. Lex Masaryk, zákona č. 22/1930 hlásajícího, že T. G. Masaryk se zasloužil o stát; v celém znění zákona však žádné ustanovení, ze kterého vyplývá, že Masaryk smí eventuálně kandidovat na funkci prezidenta i pro třetí sedmileté volební období za sebou, není. Podrobněji o tom hovoří např. Kvaček, R.: *V roli prezidenta*. In *Cesta a odkaz T. G. Masaryka. Fakta, úvahy, souvislosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002, s. 80.

² Podrobněji in Kaplan, K. – Paleček, P.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister&Principal 2001; Bartošek, K.: *Zpráva o putování*

Politický vývoj se přirozeně odrazil i v mediální krajině, a to téměř zrcadlově: po válce dochází k umělé redukci počtu deníků (ze třinácti na osm³), ale především k všestranné unifikaci těch zbylých, a to jak formální (standardní tzv. středoevropský formát⁴, jednotná cena), tak především obsahové. Jako právní podklad pro tyto procesy posloužily zejména zákon č. 101/1947 Sb., o postavení redaktorů a o Svazech novinářů, později zákon č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů: aplikace těchto a dalších nařízení umožnila vznik několika v jádru nedemokratických institutů, jež naopak de facto znemožnily existenci svobodných médií a názorové plurality v mediální krajině (Tiskový odbor ministerstva informací, Akční výbor Svazu čs. novinářů, funkce dohlízejícího redaktora aj). V době Gottwaldovy smrti již dokonce (po zrušení ministerstva informací k 31. lednu 1953) spadá kontrola tisku pod ministerstvo vnitra, stejně tak Česká tisková kancelář podléhá po vzoru sovětské TASS přímo předsednictvu vlády... Na mediální reflexi úmrtí Masarykových následovníků v čele státu lze nahlížet jen takovou optikou, jež bere tyto specifické okolnosti v úvahu: základním rozdílem oproti reflexi smrti samotného Masaryka je v jejich případech reálně neexistující svoboda tisku, jeden ze základních principů každé společnosti a každého státního útvaru, jenž se za demokratický označuje oprávněně. Mezi odchody československých prezidentů na věčnost jen a pouze ten Masarykův (a o čtyřiapadesát let později Husákův) byl reflektován svobodnými médii, a jen v jeho případě je proto možné nacházet v této reflexi zásadní rozdíly a svébytné přístupy, jež se na příkladech Lidových novin a Rudého práva pokouší demonstrovat tato práce.

Dalším specifikem, vztahujícím se k osobě Masaryka a tak výrazně poznamenavším mediální odraz jeho úmrtí na stranách českého tisku, byl jeho bezprecedentní osobní kredit a charisma. Cílem této práce v žádném případě není tyto už tak dost abstraktní kategorie jakkoli hodnotit, přesto je třeba pro její účely neopominout jednu podstatnou okolnost: onen osobní kredit, jenž rozhodující měrou ovlivnil prezentaci Masarykovy osobnosti v českém tisku v oněch zářijových dnech roku 1937, byl skutečně především osobní. Masaryk

v komunistických archivech. Praha, Litomyšl: Paseka 2000; Kaplan, K.: *Nebezpečná bezpečnost*. Brno: Doplněk 1999 aj.

³ Periodik celkově existuje v roce 1947 ještě 42, o rok později už jen 15.

⁴ Výjimku tvořilo Rudé právo a po několik let i Zemědělské noviny, vycházející v tzv. světovém formátu.

sice byl v očích veřejnosti i dobových médií symbolem a téměř synonymem demokracie a demokratického Československa, avšak toto jeho postavení vyplývalo nejen z jeho zásluh na samotné existenci tohoto jednoho z nejvyspělejších státních útvarů své doby, ale zároveň a především ze základních, ryze individuálních a celoživotně neměnných Masarykových postojů, neovlivněných ideologiemi, dobovými politickými souvislostmi ani možnými důsledky. Soustředění se na faktickou podstatu jakékoli věci či problému, jež za všech okolností zůstává stejná a jediná, bylo pro něj celoživotní maximou, bez ohledu na často negativní roli sehrávající kontext – politický, kulturní, společenský, jakýkoli. Leopold Hilsner⁵ pro něj především byl, bez ohledu na de facto irelevantní faktory typu národnosti a vyznání, prokazatelně nevinný člověk, Rukopis královédvorský a zelenohorský bez ohledu na jejich kulturní hodnotu a společensko-politický význam jednoznačné padělký: podobně striktními a nekompromisními postoji si Masaryk sice opakovaně zneprátelil elity všeho druhu, veřejnost i tisk (často v téměř celoevropském měřítku, např. při tzv. Záhřebském procesu v roce 1909⁶), zároveň si ale – zvláště když mu v těchto jednotlivých případech dávaly za pravdu právo, věda i čas – postupně získával neobvyklý respekt, a to opět na všech těchto polích. Především proto, že se po celé více než půlstoletí jeho veřejné činnosti jeho základní přístup k realitě nezměnil, bez ohledu na všechny názorové proudy, společenské tlaky a všemožné -ismy, s nimiž byl za tu dobu nuceně konfrontován.

Na rozdíl od něj byl například kterýkoli z tzv. komunistických prezidentů Československa pouhým reprezentantem a interpretem právě

⁵ Leopold Hilsner (1877-1928) – údajný pachatel rituální vraždy Anežky Hružové v Polné 29. 3. 1899, odsouzen i přes velké nesrovnalosti v obžalobě a bez přímých důkazů v procesu se zjevně antisemitským podtextem. Trest smrti změněn na základě císařské milosti na doživotí, v r. 1918 byl Hilsner propuštěn a dožil pod cizím jménem ve Vídni.

⁶ Šlo o údajnou velezradu třiapadesáti Jihoslovanů (Srbů a Chorvatů) působících ve státních službách – obchodníků, učitelů a duchovních – pro něž státní zástupce požadoval exemplární trest smrti. Tehdejší poslanec Masaryk označil na půdě říšské rady obvinění za vykonstruovanou a poté u soudu dokázal, že obžaloba (a s ní související kampaň v tisku, zejména v *Neue Freie Presse*) byla vedena na základě dokumentů zfalšovaných policií. Pět měsíců po Masarykově intervenci bylo na základě jím prokázaných skutečností řízení zastaveno. V roce 1911 Masaryk doložil, že podvrhy iniciovalo rakousko-uherské ministerstvo zahraničních věcí s cílem ospravedlnit před evropskou veřejností anexi Bosny a Hercegoviny jakožto preventivní opatření proti údajné srbské expanzivní politice. Podrobněji např. in Šuleř, O.: *Valašský poslanec T. G. M.* Praha: Masarykovo demokratické hnutí 1999; sám Masaryk shrnul své klíčové parlamentní a soudní projevy v brožuře *Tak zvaný velezradný proces v Záhřebě*. Praha: Pokrok 1909.

takových -ismů ideologicky uchopujících realitu – interpretem jednoho světonázoru a představitelem z něj odvozeného konkrétního společensko-politického uspořádání: jejich autorita tedy na rozdíl od té Masarykovy primárně nemohla vzejít z osobní roviny. Masarykův osobnostní status předjímá a předchází existenci struktur a koncepcí; např. Gottwaldův se naopak na jejich základě druhotně utváří. Tzv. kult osobnosti může být z tohoto hlediska vnímán jako jakýsi pokus totalitních režimů navenek eliminovat – z velké části prostřednictvím médií – toto manko vůči demokracii, vyvolat zdání, že vrcholný představitel (de facto produkt) takového režimu je iniciátorem pokroku a skutečných společenských změn, nicméně ani v době vrcholného kultu Gottwaldovy osobnosti nedosáhl jeho protagonista v očích svých spoluobčanů postavení srovnatelného s Masarykovým. A to nejen proto, že režim, který Gottwald představoval, už neměl s demokracií nic společného, a – řečeno neomarxistickou kritickou terminologií – souhlas se sebou samým si vynucoval: svou roli tu jednoznačně hrály i individuální osobnostní předpoklady. Gottwald onou inspirativní, charakterově pevnou, charismatickou a tvůrčí osobností, jež své vlastnosti a obecné postoje vtiskuje do abstraktních myšlenkových systémů i konkrétních společensko-politických struktur (typu „Masarykova“ Československa), jednoduše nebyl – byť se mohlo v poválečné euforii a později v období tzv. kultu osobnosti nemalé části obyvatelstva⁷ zdát, že jí je. (Ba naopak, „základním znakem jeho politiky bylo,“ jak konstatuje přední historik období komunistické totality K. Kaplan, „prosté kopírování linie Kominterny. [...] Ve všech případech, kde bylo nutno volit mezi věrností Kominterně a odlišným názorem, se Gottwald postavil na stranu Moskvy.“⁸) A jakési osobnostní manko Edvarda Beneše vůči Masarykovi, na které tato práce na několika místech narazí, je do značné míry taktéž odvislé od výrazně menšího osobního charismatu, jímž tento dozajista pracovitý a zřejmě i zásadový (avšak vnitřně ne vždy pevný) muž disponoval. Ani on, ač spolutvůrce státu a Masarykův nejbližší spolupracovník i nástupce, v očích svých spoluobčanů postavení srovnatelného s Masarykovým nedosáhl

⁷ Ve volbách v roce 1946 dosáhla vítězná KSČ výsledku 40,17%; v dějinném kontextu Československa, resp. později ČR, to dodnes zůstává nepřekonaným číslem. Za celou existenci První republiky se žádné straně nepodařilo překročit ani třicetiprocentní hranici: nejvyšší vítězství v tomto období zaznamenali se ziskem 25,7% hlasů v roce 1920 sociální demokraté (tehdy pod názvem Československá sociálně demokratická strana dělnická – ČSDSD).

⁸ Kaplan, K. – Kosatík, K.: *Gottwaldovi muži*. Praha, Litomyšl: Paseka 2004, s. 18 a 20.

a stránky deníků ze září 1937 jsou toho (viz kap. 4.2.4. a 5.2.) jasným důkazem.

Když Tomáš Garrigue Masaryk dne 14. prosince 1935 abdikoval na funkci prezidenta Československé republiky, bylo mu osmdesát pět let. Podle ústavy měl mít v té době před sebou ještě téměř šest let v úřadě, který by teoreticky opouštěl jako jednadevadesátiletý⁹. Přesto však rok předtím, kdy mu končilo třetí volební období, tehdy čtyřiaosmdesátiletý Masaryk do značné míry znovu kandidovat musel: potřeboval totiž, v zájmu zachování a rozvíjení vlastní politické koncepce, za každou cenu jako svého nástupce prosadit právě svého celoživotního nejbližšího spolupracovníka Edvarda Beneše, jehož zvolení ovšem v onom roce zásluhou aktuálních poměrů na politické scéně prakticky nepřicházelo v úvahu. Klíčovým bylo v této souvislosti nikdy veřejně nedeklarované, ovšem všeobecně známé vůči Benešovi záporné stanovisko agrární strany¹⁰, za první republiky dlouhodobě nejstabilnější politické síly. Masaryk požíval po celou dobu v čele státu, přes četné názorové neshody se značnou částí tehdejší politické elity, zcela výjimečného postavení osobnosti respektované nejen celou veřejností, ale (a především) i celou touto elitou¹¹ – osobnosti, o jejímž (znovu)zvolení do funkce prezidenta bez ohledu na momentální rozložení sil v parlamentu při žádné z voleb prakticky nebylo pochyb. (I když se tento jeho status do značné míry opíral o neformální, pouze ústní slib předsedy agrární strany a pro „pravou“ část politického spektra mnohem přijatelnější osobnosti pro funkci hlavu státu, Antonína Švehly, že proti Masarykovi nikdy kandidovat nebude.¹²) Podobného postavení Beneš, ač všeobecně ctěn pro svůj podíl na vzniku ČSR, nedosáhl – v očích veřejnosti, a tím méně ve specifických poměrech domácí politické scény. V jejím rámci byl odpor vůči osobě Beneše, působícího navíc v nevděčné funkci ministra

⁹ Masarykův poslední prezidentský mandát by vypršel v květnu 1941.

¹⁰ Oficiální název tohoto politického subjektu zněl Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu.

¹¹ Nejpádnejším důkazem výjimečnosti postavení T. G. Masaryka na domácí politické scéně bylo přijetí výše zmíněného tzv. Lex Masaryk, oficiálně *Zákona ze dne 26. února 1930 o zásluhách T. G. Masaryka* – bezprecedentního legislativního ustanovení (nezakládá žádnou povinnost, je nemožné je porušit), přijatého na rozdíl od pozdějších obdobných zákonů týkajících se M. R. Štefánika a E. Beneše ještě za života příslušné osobnosti, ba dokonce v době, kdy tato osobnost ještě aktivně působí. (V důsledku toho došlo ke kuriózní situaci, kdy musel sám Masaryk zákon podepsat.) Schvalovací procedura byla úmyslně načasována tak, aby zákon vstoupil v platnost v den Masarykových osmdesátin.

¹² Hovoří o tom Klimek, A.: *Boj o Hrad (2.): Kdo po Masarykovi?* Praha: Panevropa 1998, s. 376.

zahraničních věcí¹³, prakticky už od počátku existence samostatného Československa jasně patrný a nijak neskrývaný; netajily se jím dokonce ani špičky národně-socialistické strany, jíž byl sám Beneš členem. (Historik T. Pasák konstatuje, že mezi Benešem a fakticky prvním mužem strany v polovině dvacátých let Jiřím Stříbrným „*hořela otevřená nenávisť*.“¹⁴).

Po Švehlově smrti v prosinci 1933, téměř na den přesně rok před novou volbou prezidenta, se navíc šance na vystřídání Masaryka Benešem na Hradě ještě více zproblematizovaly: nejenže byla ona neformální dohoda o „neútočení“ agrárníků na nejvyšší funkci rázem minulostí, ale navíc (a zcela logicky) protibenešovské hlasy z tábora jejich i celé české pravice ještě zesílily. Pravá část politického spektra (a nejen ta, např. i většina slovenské politické reprezentace) totiž až do té chvíle doufala, že „nenahraditelného“, ale stárnoucího a stále častěji nemocného Masaryka ve funkci jednou vystřídá na úkor Beneše právě všeobecně akceptovatelný Švehla¹⁵ (byť sám léta vážně nemocný). Masaryk si Benešovu stále horšící se pozici na domácí politické scéně dobře uvědomoval: jenže, slovy historika A. Klimka, „*když se rozhlédneme po galerii ostatních tehdejších čelných politiků, při veškeré úctě k jejich schopnostem nevidíme [...] nikoho, kdo by se hodil k rozřešení Masarykovy důtklivé otázky: Když ne Beneš, tak kdo? [...] Mnozí představitelé spojeneckých zemí se také snažili Benešovu prezidentskou kandidaturu podpořit*.“¹⁶ Poslední citovaná okolnost byla v době po nástupu Hitlera v Německu ze strategického hlediska mnohem důležitější, než dříve. Pro dosavadního prezidenta z toho vyplynul jediný možný závěr: proto, aby ho ve funkci jednou skutečně nahradil Beneš, musí se Masaryk v roce 1934 nechat ještě jednou, počtvrté, zvolit prezidentem republiky.

Toto vše je třeba si uvědomit při hledání odpovědi na otázku, co mohlo vést čtyřiaosmdesátiletého starce, postiženého po dobu strávenou v čele státu několika těžkými zdravotními krizemi (první již v roce 1921, nejtěžší dokonce právě v inkriminovaném roce 1934!), k tomu, že se rozhodl znovu kandidovat

¹³ Po dobu třinácti měsíců od 26. 9. 1921 do 7. 10. 1922 byl Beneš navíc i předsedou vlády.

¹⁴ Pasák, T.: *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha: Práh 1999, s. 80.

¹⁵ Tuto vizi, či spíše přání (prezentované ovšem jako nezvratný fakt), pak agrárnícký deník Venkov opakovaně připomínal – dokonce i v den, kdy byl zvolen Beneš, 18. 12. 1935. (Hovoří o tom Kahánek, F.: *Zákulisí prezidentské volby*. Praha: Tempo b. d. (pravděpodobně 1939), s. 75-79.

¹⁶ Klimek, A.: *Boj o Hrad (2.): Kdo po Masarykovi?* Praha: Panevropa 1998, s. 377.

na úřad hlavy státu¹⁷. Jednoduše za něj, obzvláště v době pučícího totalitarismu (nejen) v sousedním Německu, nebylo náhrady, což si uvědomovala veřejnost, domácí i zahraniční politická scéna a nakonec si to byl nucen uvědomit i Masaryk sám. Sice si strategicky vychoval logického (a v té době již zcela jistě výkonnějšího) nástupce, ten ale nedisponoval nejdůležitější Masarykovou devízou: oním těžko vysvětlitelným, téměř až nadpřirozeným fluidem, onou jedinečnou autoritou a symboličností, jež se vážala k jeho osobě a někdy až zastíňovala jeho reálné působení a vliv. Tento iracionální prvek, který si střízlivý a věcný Masaryk tak nerad připouštěl, pak sehrál klíčovou, snad ještě větší roli ve vnímání jeho osobnosti o tři roky později, v průběhu jeho smrtelného onemocnění a především po jeho smrti.

24. května 1934 je Tomáš Garrigue Masaryk počtvrté a naposledy zvolen¹⁸ prezidentem ČSR – tři týdny po záchvatu mozkové mrtvice, jenž ho téměř oslepil a sebral mu cit v pravé ruce (o němž se ovšem veřejnost nedozvěděla). „*Při skládání slibu hlas presidenta je slabý a nejistý. Také chůze nejistá. Osobní lékař nyní Lány téměř neopouští,*“¹⁹ poznamenává si Masarykova sekretářka J. Kaloušová²⁰... O měsíc později už má Masaryk problém i s podpisem, bez nějž ovšem nemohou vstupovat v platnost zákony, vládní výnosy a jmenovací dekrety – je jasné, že musí být ve funkci brzy vystřídán. A právě v té době se pozice Beneše v očích československých politických špiček zlepšuje – především zřejmě právě proto, že se Masarykův špatný zdravotní stav stává veřejným tajemstvím a nutnost změny v čele státu

¹⁷ Že kandiduje proto, aby umožnil své pozdější nahrazení Benešem, přiznal Masaryk vedoucímu politického odboru Kanceláře prezidenta republiky JUDr. Josefu Schieszlovi, který to uvádí ve svých nevydaných denících. „*Rezultát byl, že p.[an] pres.[ident] bude znova kandidovat, poněvadž na zvolení Benešovo není naděje,*“ uvádí Schieszl, a cituje Masaryka: „*Až já odejdu, ať přijde Beneš.*“ In Schieszlovy deníky. SÚA Praha, Pozůstalost J. Schieszla, k. 3. Záznam z 13. a 16. 12. 1933.

¹⁸ Skutečně „zvolen“ byl ovšem Masaryk pouze třikrát: při jeho nástupu do prezidentské funkce v roce 1918 k volbě v pravém slova smyslu nedošlo. Tehdejší proceduru při ustavující schůzi Národního shromáždění popsaly Lidové noviny ve svém zvláštním čísle u příležitosti Masarykova úmrtí. Karel Kramář (jenž schůzi předsedal) onoho 14. listopadu 1918 „*po bouřlivém potlesku, jímž byl přijat jeho návrh na zvolení T.G. Masaryka prvním prezidentem, vyřkl tato slova: ‚Prohlašuji tedy profesora doktora Tomáš Masaryka jednomyslně zvoleným prezidentem Československé republiky.‘*“ In jk: *Masarykova prezidentská volba*. Lidové noviny 45, 14. září 1937 (zvláštní vydání), s. 6.

¹⁹ In Pecháček, J.: *Masaryk – Beneš – Hrad*. Mnichov: České slovo 1984, Praha: Faun 1996, s. 99. Od mrtvice v dubnu 1934, jež postihla zrak a pravou ruku, Masaryk až do konce života téměř nemohl číst (nechával si tedy předčítat) ani psát.

²⁰ Jarmila Kaloušová (1894-1982) – osobní sekretářka T. G. Masaryka po celou dobu jeho úřadování ve funkci prezidenta, autorka vzpomínkové knihy *Pod jednou střechou s T. G. M.* (Toronto: Sixty-Eight Publishers 1977; později vydáno pod názvem *S prezidentem v Lánech*: Praha, Riopress 1999.)

očividnou, byť nevyslovenou. „Většina agrárníků toužila co nejdéle udržet ve funkci Masaryka, ale smiřovala se s myšlenkou, že po něm přijde Beneš. [...] Lud'áci přinejmenším říkali: lepší on, než Masaryk,“²¹ neopomíná poukázat na velmi důležité stanovisko nejvlivnější slovenské strany A. Klimek. Slabý a nemocný prezident v čele ČSR naopak plně vyhovoval Henleinově nacionalistické SdP, jež v květnu 1935 vyhrála parlamentní volby... Změna v čele státu byla rázem v zájmu demokracie, v zájmu státu samotného.

A tak 14. prosince 1935 Masaryk v Lánech nejen že konečně mohl, ale vlastně musel abdikovat. Volba nového prezidenta byla stanovena již na 18. prosinec a v oněch čtyřech zbývajících dnech se zásluhou – či spíše vinou – českého tisku jasně ukázalo, jaký je rozdíl mezi postavením „nedotknutelného“ Masaryka a Beneše, který se v tuto chvíli stal terčem cílené mediální kampaně vedené bulvárními (z pohledu politického spektra silně pravicovými) deníky vydávané jeho dlouholetým odpůrcem J. Stříbrným a jeho koncernem Tempo (Polední list, Večerní list, Expres). K nim se přidal deník Venkov, orgán v té době rozklížených agrárníků, kteří po smrti Švehly bez jednoznačné vůdčí osobnosti oscilovali mezi „prohradním“ a naprosto opačným postojem. Těsně po Masarykově abdikaci jsou zde rázem vidět zárodky pozdějšího nekritického postoje vůči jeho osobnosti na úkor všech okolo (což se pak plně projeví po jeho smrti) – a to dokonce na straně té části politického i mediálního spektra, jež dosud proti Masarykovi vystupovala nejostřeji. Jako by se právě okamžikem abdikace stala z Masaryka ona nedotknutelná entita, o níž nesmí padnout křivé slovo. V očích tzv. stříbrňáckého tisku náhle přestala existovat dosud tak často zmiňovaná „Hradní klika“ okolo Masaryka, již až ve druhé řadě spolupůsobili Beneš, Masarykův kancléř Přemysl Šámal, Jan Masaryk a další: místo této představy příslušná média ze dne na den razí tezi „zlého“ Beneše, kterého prý Masaryk jako svého nástupce výslovně neprosazoval, ba naopak „před různými politiky i v posledních dnech mluvil o možnostech jiných kandidátů.“²² Až dosud tvrdě kritizovaný Masaryk je náhle „velkolepý a hrdinný muž“²³, zatímco z Beneše je „kandidát katolických kruhů

²¹ Klimek, A.: *Boj o Hrad (2.): Kdo po Masarykovi?* Praha: Panevropa 1998, s. 392.

²² In Kahánek, F.: *Zákulisí prezidentské volby 1935*. Praha: Tempo b. d. (pravděpodobně 1939), s. 19. Podle Kahánka je autorem (nepodepsaného) článku, z něhož citace pochází, agrární politik Josef Vraný.

²³ Tamtéž

a svobodných zednářů²⁴. (Přesto byl Beneš 18. prosince 1935 zvolen tak vysokým počtem hlasů, jaký Masaryk nikdy neobdržel. Hlasovalo pro něj 340 poslanců a senátorů²⁵, zatímco Masaryk dostal nejvíce 327 hlasů v roce 1934).

Všemi oslavovaný a velebený „Prezident Osvoboditel“ prožil ještě téměř dva roky života – a života v maximální možné míře aktivního, což souviselo s prokazatelně zlepšeným zdravotním stavem. Slovy historika Z. Kárníka „*ubyl ty nejtěžší povinnosti a [...] snad nejvíc tíživé vědomí, že jim sám není už schopen dostát.*“²⁶ Bývalý první muž státu prožil tato dvě léta na zámku v Lánech²⁷, který sice téměř neopouštěl²⁸, ale prakticky dennodenně zde přijímal návštěvy včetně československých politických špiček: zásluhou toho zůstaly jeho postoje de facto relevantními pro politickou scénu i v poabdikčním období.

Osudovým se stalo 1. září 1937: při večerním poslechu Schubertovy symfonie C-Dur stihl Masaryka těžký záchvat mrtvice. Počínaje hned následujícím dnem všechny deníky bez ohledu na charakter a politické zaměření, často i na několika stranách, informují o Masarykově aktuálním zdravotním stavu – a je pozoruhodné, jak detailní a nic nezakrývající je tato mediální reflexe: na rozdíl od jeho zdravotní krize v období okolo prezidentské volby v polovině roku 1934 není nic tajeno ani maskováno zmírňujícími oficiálními prohlášeními, tiskem jsou zveřejňována plná znění lékařských zpráv bez ohledu na jejich často pesimistický obsah, a totéž platí v několika případech dokonce i o prognózách. „*Prezidentova ložnice na čtyři dlouhé a bolestné hodiny stala se tichým zápasštěm o život. [...] Chvilu, která hrozila*

²⁴ *Kandidát katolických kruhů a svobodných zednářů*. Venkov 30, 16. 12. 1935, s. 1.

²⁵ Beneše volili dokonce i poslanci Gottwaldovy KSČ; nikoli však sám Gottwald, který byl tou dobou v Moskvě, neboť na něj doma byl vydán zatykač za urážlivé výroky na adresu protikandidátů během předchozí kampaně před prezidentskými volbami v roce 1934. Domů se vrátil po sedmácti měsících na základě Benešovy amnestie ze 17. prosince 1935. Podrobněji in Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*. Praha, Litomyšl, Paseka 2004, s. 18.

²⁶ Kárník, Z.: *České země v éře První republiky: Díl třetí – O přežití a život (1936-1938)*. Praha: Libri 2003, s. 93.

²⁷ Masaryk směl zámek užívat i po abdikaci na základě zvláštního zákona pro tento účel přijatého – *Zákona ze dne 21. prosince 1935 o státní poctě prvnímu prezidentu Československé republiky T. G. Masarykovi (z. č. 232/1935)*. Tento zní: „*Prvnímu prezidentu Československé republiky T. G. Masarykovi náleží dík za jeho osvoboditelské a budovatelské dílo. Prvnímu prezidentu Československé republiky ponechávají se na dožití prezidentský plat a sídlo na zámku v Lánech.*“

²⁸ Za celé inkriminované období mezi abdikací a úmrtím se Masaryk zúčastnil jediné oficiální akce – setkání legionářů u příležitosti 20. výročí bitvy u Zborova dne 7. července 1937 na pražském Strahově. (Jinak Lány opouštěl jen při automobilových vyjíždkách, jež nahradily někdejší projížďky na koni.)

být poslední... Po ní pan prezident nabývá vědomí, záchvat ustupuje. Pacient dává najevo, že slyší. Oči jsou zase živé. Posunky levé ruky naznačuje, že má bolesti v hlavě. Ještě tři těžké hodiny zápasu a lékaři říkají: Bezprostřední nebezpečí je zatím zažehnáno,“ líčilo Večerní České Slovo první kritickou noc na 2. září²⁹. V průběhu následujícího dne pak byly vydány čtyři lékařské zprávy – a některé deníky je otiskly všechny, bez ohledu na to, že první tři již pozbyly aktuálnosti... Takto zevrubně a „pocitivě“ tisk reflektoval vývoj Masarykova stavu v průběhu celého období mezi onou první kritickou nocí a smrtí: jeho dočasné zlepšování dovolilo nejprve mírný a posléze i neskrývaný optimismus (nejdále se v něm dostal 6. září Telegraf v článku *President Osvoboditel již mimo nebezpečí*³⁰), doprovázený ovšem vždy střízlivou lékařskou zprávou Masarykova osobního lékaře MUDr. Maixnera³¹. „*Stav presidenta Osvoboditele se do té míry zlepšil, že se lékařské zprávy nebudou již vydávati denně,*“³² mohl si dokonce dovolit ve své zprávě citované všemi deníky uvést Maixner 10. září – jenže o den později bylo vše jinak: po druhém záchvatu mrtvice v noci z 11. na 12. září zpravodajství z Lán nabývá jak na pesimistickém tónu, tak znovu i na rozsahu.

Tomáš Garrigue Masaryk umírá v úterý 14. září 1937 ve 3 hodiny 29 minut ráno. O pouhé dvě minuty později³³ telefonuje zpravodaj ČTK do redakce osmiřádkovou zprávu a záhy již vycházejí monotematická zvláštní vydání řady deníků ve smutečním provedení.³⁴ (Raníky ještě zprávu o Masarykově skonu – s ohledem na hodinu, kdy k němu došlo – neobsahují.) Následná mediální reflexe Masarykových posledních okamžiků, reakcí na jeho smrt, pohřbu a vůbec celé jeho osobnosti (a jejího odkazu) byla do té doby bezprecedentním úkazem, ohromujícím svým rozsahem, intenzitou a samozřejmostí, s jakou dokázala tematicky ovládnout dobovou českou mediální scénu.

²⁹ (pk): *Hodiny, kdy naši zemí procházel Osud*. Večerní České Slovo 19, 2. 9. 1937, s. 1.

³⁰ (-m): *President Osvoboditel již mimo nebezpečí*. Telegraf 9, 6. 9. 1937, s. 1.

³¹ MUDr. Adolf Maixner (1877-1957) byl osobním lékařem nejen Masarykovým, ale i Benešovým a po jeho odchodu do londýnského exilu i Háčovým.

³² Např. in *President Osvoboditel se zotavuje*. České slovo 31, 10. 9. 1937, s. 2.

³³ In *T. G. Masaryk zemřel*. Polední Lidové listy 16, 14. 9. 1937, s. 1.

³⁴ Jako první přináší zprávu A-Zet, následován během několika minut Venkovem. In Němeček, J.: *T. G. Masaryk nám odešel. Obraz historických chvil odchodu presidenta Osvoboditele*. Praha, Vladimír Zrubecký 1938, s. 46-47.

3. Smrtelné onemocnění T. G. Masaryka v Lidových novinách a v Rudém právu

Jak již bylo výše uvedeno, úmrtí Tomáše Garrigue Masaryka předcházelo třináct dní, během kterých byl vážný, poté zlepšující se a nakonec kritický zdravotní stav bývalé hlavy státu medializován. Jádrem této práce je mediální reflexe Masarykova úmrtí a pohřbu: přesto je užitečné věnovat pozornost i oněm dvěma týdnům mezi prvním a čtrnáctým zářím 1937. Již v těchto dnech se totiž na stránkách Lidových novin objevují jevy signifikantní nejen pro další vývoj ve dnech po Masarykově skonu, ale i pro postavení deníku na dobové české mediální scéně, potažmo v českém společensko-politickém kontextu.

V případě Rudého práva ovšem platí jen to druhé. Postavíme-li vedle sebe ony dvě výchozí situace před a po onom čtrnáctém září a zjednodušíme-li je do premis „Masaryk je vážně, možná smrtelně nemocen“ a „Masaryk je mrtev“, ukazuje se při studiu dobového Rudého práva zásadní a zjevný rozdíl mezi způsobem, jakým list přistupuje k osobnosti T. G. Masaryka před tímto datem a po něm. Úsečná a strohá faktografie lékařských zpráv – jediný způsob a forma, jejímž prostřednictvím deník reflektuje Masarykovo onemocnění – jednoduše ani nedovoluje jakoukoli hlubší reflexi této události a inkriminované osobnosti; rozsah jednotlivých zpráv je takto omezen na pouhých několik řádků. Další části této práce – především kapitola 5 – budou důkazem, že po Masarykově smrti se přístup Rudého práva k mrtvému od základů změnil: jeho úmrtí se na řadu dní stává dominantním tématem a jeho osobnost, jež ještě před několika dny listu nestála za víc než za přetištění lékařských zpráv MUDr. Maixnera vydaných ČTK a neevokovala jediné slovo nad jejich rámeček, poskytuje náhle listu možnost, téma a prostor k zevrubné a vysoce subjektivně pojaté reflexi domácí společensko-politické situace a jejího vývoje již od osmdesátých let devatenáctého století. Oproti tomu v Lidových novinách žádný podobný zlom vystopovat nelze, list referuje o Masarykovi po oba výše definované časové úseky ve stejném duchu a s výjimkou doby mezi sedmým a dvanáctým zářím, kdy se zdálo, že se Masaryk definitivně uzdraví (a de facto v souvislosti s ním nebylo o čem psát), i v přibližně stejném rozsahu. Když po

tomto bohužel přechodném období přichází nový a osudný nápor nemoci, Lidové noviny se z hlediska reflexe smutných událostí v Lánech a Masarykovy osobnosti vracejí rozsahem, obsahově i formálně tam, kde byly po náporu prvním, deset dní starém. Samotný fakt Masarykova úmrtí – v LN víceméně otevřeně den předem avizovaný jako neodvratný – pak nepůsobí na stránkách tohoto deníku zdaleka tak výrazně a zlomově, jako třeba v Rudém právu. Lze říci, že Lidové noviny z pondělí 12. září či jejich ranní vydání z úterý 13. září (tedy poslední „předsmrtná“ čísla) působí na čtenáře stejným dojmem jako zvláštní vydání oznamující Masarykovo úmrtí: dominuje jim tentýž smutek, tatáž pompéznost, tatáž úcta k umírajícímu/mrtvému, tentýž patos. Příčinou není jen to, že Lidové noviny o stavu T. G. Masaryka od krizového začátku září informovaly mnohem kontinuálněji a podrobněji, takže čtenářům od jisté chvíle netajily fakt, že Masaryk umírá. Hlavní příčinou je kontinuita mnohem zásadnější:

Lidové noviny totiž – ač de iure nestraničné a nehlásící se k žádnému politickému, natož pak ideologickému proudu – v tuzemské mediální realitě první republiky představovaly tradiční a konstantní oporu Masarykovy politiky a platformu pro distribuci Masarykových, resp. promasarykovských názorů a postojů. Přijmeme-li za fakt existenci tzv. Hradu (ve smyslu politické linie, resp. politické síly), pak lze stěží Lidové noviny charakterizovat jinak než jako jednoznačně prohradní médium, poskytující systematicky a pravidelně prostor k prezentaci i obhajobě politiky T. G. Masaryka a jeho spolupracovníků. Tato vazba byla sice od počátku zjevná, přesto však dlouho nedeklarovaná: nakonec však v roce 1925 vyústila ve vznik konkrétního politického subjektu – Národní strany práce. *„Za finanční pomoci Hradu a [...] podpory Lidových novin připravoval Jaroslav (Stránský, tehdejší vydavatel LN – pozn. aut.) založení nové politické strany, která měla mimo jiné podporovat i Hrad. Této činnosti byl navíc nakloněn i Ferdinand Peroutka a jím řízená revue Přítomnost. Základ strany měla tvořit pracující inteligence, která spolu s hradními intelektuály v čele s Karlem Čapkem podporovala Masaryka. [...] Heslem bylo – „Jsme strana Masarykova“*,³⁵ charakterizuje Stránského vnuk Martin Jan Stránský v životopise svého prarodiče okolnosti vzniku tohoto politického

³⁵ Stránský, M. J.: *Jaroslav Stránský*. Osobní stránky MUDr. Martina Jana Stránského. Dostupné na <http://www.narodni.cz/cz/index.html>.

subjektu. „*Mozkem vznikající strany byl Jaroslav Stránský, který jí dal do služeb perlu z majetku rodiny, Lidové noviny,*“³⁶ dodává historik P. Kosatík k (neúspěšnému³⁷) projektu, který stvrdil provázanost Hradu – tedy Masaryka – a Lidových novin³⁸.

Zásluhou této epizody se deník de facto stal na čas listem stranickým a po jejím konci i nadále působil jako tribuna otevřeně prohradních postojů. Ona provázanost zašla později dokonce tak daleko, že tyto postoje dokonce v LN anonymně prezentoval i Masaryk sám: na přelomu let 1928 a 1929, ukrytý za značkou -R, v devítidílném seriálu *Volby a po volbách* nekompromisně komentoval domácí politické dění – s otevřeností a slovníkem, jež by si z titulu své funkce otevřeně dovolit nemohl. Terčem jeho kritiky tu byl především dlouholetý ideový odpůrce Karel Kramář, jehož protihradní výpady před volbami tradičně nabývaly na intenzitě. „*Slušný člověk musí se tu tázat, jak přichází president ke všem těmto nejasným a bezpodstatným výhrůžkám,*“³⁹ píše sám prezident...

Bezprecedentní a oboustranně výhodná symbióza Masaryka a Lidových novin coby platformy pro uplatnění a propagaci promasarykovských názorů pak trvala nejen po zbytek jeho prezidentství, ale i po něm. Tehdy se ovšem dosavadní nekritičnost deníku vůči osobnosti, jež de facto určovala jeho politickou orientaci (do značné míry aktivně), mění v glorifikaci až adoraci, v pravidelné a téměř didaktické připomínání Masarykovy výjimečnosti a nedostižnosti, v jakési stavění neživotného pomníku zaživa. Když pak Masaryk 1. září 1937 vážně onemocní, o deset dní později onemocní smrtelně

³⁶ Kosatík, P.: *Ferdinand Peroutka a 20. léta*. Český a slovenský svět 24. 4. 2003. Dostupné na www.svet.czsk.net/clanky/cr/peroutka.html.

³⁷ Ve volbách 1925 nezískala Národní strana práce ani jediný poslanecký mandát a až se rozpadla až v roce 1930, nehrála za celou dobu své existence na české politické scéně významnější roli.

³⁸ Ta byla dána i tím, že dlouholetého a zřejmě nejvýznamnějšího prvorepublikového šéfredaktora LN Arnošta Heinricha doporučil zakladateli deníku Adolfu Stránskému (otci Jaroslava S.) právě Masaryk – už v roce 1904, ještě jako svého studenta na pražské univerzitě. Heinrich, který po roce 1918 ovlivňoval podobu Lidových novin rozhodujícím způsobem, již „*za Hilsnerovy aféry organizoval obranu svého profesora před antisemitskými studenty, kteří jej chtěli na přednášce zbit, a pořádal svépomocná vystoupení, když je akademický senát zakázal. Profesora Masaryka [...] pak velmi často navštěvoval i v soukromém kruhu rodinném. Odtud také Masarykova intervence u Adolfa Stránského ve prospěch jeho přijetí do redakčního kruhu Lidových novin.*“ (Pernes, J.: *Svět Lidových novin 1893-1993: Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1993, s. 21-22.)

³⁹ Cit. dle drv, mzv: *Prezident psal jako anonym*. Lidové noviny 20, 14. 9. 2007, s. 7.

Masarykovo autorství těchto článků bylo odhaleno a zveřejněno až v roce jeho úmrtí zásluhou historika Jaroslava Werstadta, jenž si za to vysloužil tvrdou kritiku od Jana Masaryka.

a další tři dny nato umírá, Lidové noviny nemusejí na tomto svém přístupu mnoho měnit, budovat novou kvalitu či dokonce redefinovat vztah k inkriminované osobnosti, což (viz kap. 5.3.1.) bylo nuceno učinit Rudé právo. Dosavadní intenzivní propagandu Masaryka a všeho promasarykovského Lidové noviny pouze zintenzivní, a to prakticky třikrát krátce po sobě. Avšak trend, způsob reflexe osobnosti umírajícího, resp. mrtvého, je nastaven z dřívějšíka. Proto ani samotná jeho smrt nepůsobí na stránkách LN jako nějaký výrazný zlom: list léta systematicky vytvářel obraz Masaryka coby jedince stojícího za vším dobrým, co se v republice děje, jedince „nesmrtelného“ již za svého života. A v této prezentaci pochopitelně pokračuje i po jeho fyzické smrti.

Tento trend se ještě neodráží v prvním čísle LN, jež reflektuje Masarykovo onemocnění – v poledníku z čtvrtka 2. září. (Meziválečné Lidové noviny vycházely dvakrát denně: v ranním a poledním vydání.) V tomto čísle je pod názvem *President Osvoboditel těžce churav* otištěna pouze sedmiřádková lékařská zpráva, doplněná několika dalšími údaji.

„Presidenta Osvoboditele, jehož zdravotní stav byl v poslední době velmi dobrý, stihla dnes o půlnoci těžká nevolnost, která však v několika hodinách opět ustoupila, takže ráno je stav uspokojivý.

Na Lánech 2. září o 6. hodině ranní.

Podepsáni dr. Maixner a prof. Pelnář.

Po příchodu lékařů podal vyslanec Jan Masaryk zprávu panu prezidentu republiky a předsedovi vlády dru Hodžovi. President republiky dr. Edvard Beneš s chotí i předseda vlády dr. Milan Hodža přijeli hned v noci do Lán.“⁴⁰

Nedlouhý materiál je zajímavý hned z několika důvodů. Objevuje se až na straně 2, což lze považovat za důkaz, že dopoledne po prvním náporu choroby Lidové noviny ještě z důvodu nedostatku informací nebyly s to odhadnout vážnost situace a zřejmě ani neměly jiné informace než ty otištěné. Deníky, které na rozdíl od LN vycházely i ve večerní mutaci – např. Večerní České slovo, Večerník Práva lidu – již za pár hodin zjevně disponovaly větším

⁴⁰ čt: *President Osvoboditel těžce churav*. Lidové noviny 45, 2. září 1937 (polední vydání), s. 2.

množstvím (nikterak optimistických) informací, takže zpravodajství o Masarykově stavu a příslušná publicistika těmto večerním vydáním již dominuje⁴¹.

Oproti tomu Rudé právo vycházelo v jediném – ranním – vydání, a tedy pochopitelně informuje o exprezidentově vážném stavu až další den, v pátek 3. září. Již tento článek je pro reflexi osobnosti T. G. Masaryka v Rudém právu před jeho smrtí dokonale signifikantní. Ve srovnání s titulky v Lidových novinách, i s těmi citovanými z Večerního Českého slova či Večerníku Práva lidu, je nazván zcela lakonicky a bez citového zabarvení – má titulek *Zdravotní stav T. G. Masaryka*⁴². Taktéž se i v samotném textu vyhýbá jakémukoli hodnotícímu či sugestivnímu prvku – zjevně vznikl pouhým spojením dvou lékařských zpráv, uvozených vždy jednou vysvětlující větou. Druhá a poslední z těchto zpráv je navíc z předchozího dne z 11 hodin dopoledne, takže materiál je vysoce neaktuální: i zmiňované (tou dobou již půl dne staré) večerníky Českého slova a Práva lidu již operují s pozdějšími a aktuálnějšími lékařskými zprávami.

Položíme-li vedle sebe oba krátké první články informující o Masarykově ochoření v Lidových novinách, resp. v Rudém právu, lze už i zde vystopovat některé charakteristické jevy a rozdíly, jež budou podrobněji analyzovány v dalších kapitolách této práce. Materiál v LN přes svou stručnost obsahuje pasáž, informující o reakci (příjezdu do Lán) prezidenta Edvarda Beneše a předsedy vlády Milana Hodži. Tento jev se pravidelně opakuje, příslušná pasáž či dokonce často i článek je v Lidových novinách nezbytný: deník neopomíná zdůraznit stále existující vazby aktuálních vrcholných představitelů na bývalého prezidenta, hlavně však cíleně akcentuje kontinuitu Masaryk – Beneš a prezentuje druhého jmenovaného především jako nástupce a pokračovatele toho prvního (viz kap. 4.2.4.). V Rudém právu se naproti tomu osoba Beneše ve zprávách o Masarykově onemocnění či obecně ve spojení s osobou Masaryka vůbec nevyskytuje: situace se z tohoto pohledu ve dnech po Masarykově smrti změní (byť zde osoba Beneše nedostane zdaleka takový prostor, jako v LN – viz kap. 5.2.).

⁴¹ *Hodiny, kdy naší zemi procházel Osud*. Večerní České slovo 19, 2. září 1937, s. 1; *Miliony srdcí v Lánech*. Večerník Práva lidu 25, 2. září 1937, s. 1.

⁴² *Zdravotní stav T. G. Masaryka*. Rudé právo 18, 3. září 1937, s. 1.

Dalším jevem, který odlišuje obě zprávy a de facto i obě média, je Lidovými novinami systematicky používaný termín „president Osvoboditel“ (zde dokonce – a zdaleka nikoli naposledy – v titulku). V materiálu v Rudém právu ho lze nalézt také, avšak ve specifickém kontextu:

„V 11 hodin dopoledne byla vydána tato zpráva: ‚Ve zdravotním stavu presidenta Osvoboditele, jenž se dnešní noci náhle zhoršil artheromatosními poruchami některých drobných tepen mozkových, jako tomu bylo v roce 1934, nenastalo od 6. hodiny ranní podstatných změn.‘“⁴³

Tento případ je za celé zkoumané období jediným, kdy Rudé právo označilo Masaryka oním Lidovými novinami prosazovaným a řadou dalších médií běžně používaným výrazem. Zjevně se tak zde stalo jen proto, že šlo o citát z lékařské zprávy: komunistická ideologie Masarykovi roli osvoboditele nepřiznávala. Prvorepublikový režim nepovažovala za v pravém smyslu slova svobodný: skutečné „osvobození“ viděla v jeho pádu a příslušné změně společenského uspořádání (po sovětském vzoru).

Konečně se ve zprávě Lidových novin objevuje i jev víceméně technické podstaty, mající však významové konotace: některé krátké pasáže jsou tu graficky odlišeny rozšířeným písmem. Deník tímto způsobem zvýrazňuje důležitá jména, ještě častěji však ty myšlenky a okolnosti, jež hodlá v delších materiálech či projevech akcentovat: tato strategie se plně projeví po čtrnáctém září v nekrolozích a později v dlouhých a četných smutečních projevech jednotlivých řečníků na Masarykově pohřbu a s ním souvisejících tryznách.

Zatímco Rudé právo se tedy v pátek 4. září omezí na několikařádkovou faktografii lékařských zpráv (a až do Masarykova úmrtí ji už neopustí), Lidové noviny svým ránkem začínají sérii čísel, jimž zprávy o exprezidentově zdravotním stavu a ohlasech na něj dominují. A již zde se v samém úvodu hlavního článku na titulní straně objevuje překvapivě pesimistická (druhá krize o deset dní později však ukáže, že pro LN typická) vize. „*Nedobrá je novina, když hrozí, že jí půjdou v patách noviny horší, a že nakonec přijde ta nejhorší,*

⁴³ *Zdravotní stav T. G. Masaryka.* Rudé právo 18, 3. září 1937, s. 1.

ta zlá,⁴⁴ začíná deník své zpravodajství z Lán. Následují kratší články s titulky, jež předznamenávají, jakým způsobem bude list referovat o Masarykově nemoci a poté i smrti: *Slovenská modlitba*⁴⁵, *Přání z Podkarpatské Rusi*⁴⁶, *Francie u lože největšího Evropana*⁴⁷, *Účast Anglie*⁴⁸, *Vzrušená Vídeň*⁴⁹. Po celé zkoumané období bude v Lidových novinách patrná snaha dokázat, že Masarykovo onemocnění a smrt zajímá a dojíhá ve všech částech Československé republiky, v zemích jejích strategických spojenců (k článkům o reakcích z Francie a Velké Británie přibudou v dalších dnech obdobné materiály z Jugoslávie a Rumunska, s nimiž ČSR tvořila tzv. Malou dohodu) a místech spjatých s Masarykovým pobytem či působením (kromě Vídně, kde studoval a poté bydlel coby trojnásobný poslanec říšské rady, např. Ženeva, v níž prožil většinu 1. světové války).

Polední vydání LN z téhož dne (3. září 1937) již odráží fakt, že stav nemocného se začal mírně zlepšovat. „*Poslední oficiální zpráva, vydaná ošetřujícími lékaři v Lánech, je ze včerejška o 21. hodině a mluví o dalším zlepšení stavu páně presidentova. [...] Lékaři shledali, že presidentovu mdlobu způsobily následky kornatění mozkových tepen, porucha skoro nevyhnutelná v tak vysokém věku a zejména u muže tolik duševně pracujícího,*“⁵⁰ neopomíná ani při této příležitosti deník svým typickým způsobem poukázat na Masarykovy kladné vlastnosti, z nichž pracovitost patří k těm nejčastěji akcentovaným.

V tomtéž vydání se objevuje další pro LN charakteristický úkaz: i ve zprávě o naprosto nesouvisející události se za pomoci „oslího můstku“ náhle zjeví Masarykova osobnost, nebo alespoň její odraz. V tomto případě k tomu Lidovým novinám posloužilo úmrtí zakladatele novodobých olympijských her barona Pierra de Coubertina. „*Do úzkostlivých chvil, v nichž jsou u nás upřeny nespočetné zraky k Lánům, přicházející zpráva ze Švýcar [...] o smrti jednoho nikoliv z nemenších budovatelů chrámu lidské vzájemnosti a porozumění, ušlechtilého křisitele myšlenky Olympijských her i politického přítele českého*

⁴⁴ r: *President Osvoboditel těžce onemocněl*. Lidové noviny 45, 3. září 1937 (ranní vydání), s. 1.

⁴⁵ bh: *Slovenská modlitba*. Lidové noviny 45, 3. září 1937 (ranní vydání), s. 1.

⁴⁶ šk: *Přání z Podkarpatské Rusi*. Lidové noviny 45, 3. září 1937 (ranní vydání), s. 1.

⁴⁷ vo: *Francie u lože největšího Evropana*. Lidové noviny 45, 3. září 1937 (ranní vydání), s. 1.

⁴⁸ *Účast Anglie*. Lidové noviny 45, 3. září 1937 (ranní vydání), s. 2.

⁴⁹ E: *Vzrušená Vídeň*. Lidové noviny 45, 3. září 1937 (ranní vydání), s. 2.

⁵⁰ od: *Nemoc presidenta Osvoboditele*. Lidové noviny 45, 3. září 1937 (polední vydání), s. 1.

*národa.*⁵¹ O dva dny později se takto připomenutí nejdůležitějšího tématu oněch dní objevuje i v úvodu článku analyzujícího příčiny rozporu mezi několika českými politickými (a příslušnými mediálními) subjekty:

*„Podobně jako celá republika je i prostředí v užším smyslu politické pod hlubokým dojmem zpráv o vážném onemocnění presidenta Osvoboditele. Úzkostná starost o život Masarykův i upřímná radost z dosavadního poměrně příznivého průběhu jeho nemoci zatlačují zájem o to, jak se utváří politická situace, a v posledních dnech také tlumí novinářské polemiky, které minulý týden zvláště mezi Venkovem a Právem lidu dosáhly nebývalé prudkosti.“*⁵²

Počínaje sobotou 4. září už ve zpravodajství Lidových novin o Masarykově zdravotním stavu převažuje neskrývaný optimismus. Za vše hovoří titulky *Zprávy z Lán plné naděje*⁵³, *Dobrá zpráva presidentova lékaře*⁵⁴ a *Radost v Lánech*⁵⁵, otištěny jsou také první telegramy přející Masarykovi uzdravení; dokud hrozilo akutní nebezpečí, LN (jinak výrazně akcentující jakékoli důkazy úcty a popularity T. G. Masaryka napříč vrstvami obyvatelstva i kontinenty) se jejich publikaci vyhýbaly. S jeho zlepšujícím se zdravotním stavem pak nepřímo úměrně souvisí i prostor, jakého se mu dostává na stránkách LN: zatímco raník z předchozího krizového dne mu věnoval titulní stranu a polovinu strany 2, nyní zabírá už jen polovinu titulní strany a jeden sloupec (z celkových čtyř) na straně 2. V pondělí 6. září to jsou již pouze přibližně dvě třetiny titulní strany a následující den už na ní zpravodajství o Masarykovi zcela chybí: je jen na straně 2. Tento trend bude pokračovat až do neděle 12. září: ranní vydání následujícího dne věnuje nástupu druhé a fatální krize opět stranu a půl.

Typickým jevem v Lidových novinách v období mezi Masarykovým onemocněním a smrtí je i opakované ubezpečování čtenářů ve smyslu *celá země se dívá do Lán*, jakýsi opačný pól k postoji Rudého práva, jež od 5. září (dne, kdy se Masarykovo uzdravení jevílo již plně pravděpodobným) dění v Lánech víceméně ignoruje. Lidové noviny tuto hyperbolizaci ještě zvýrazňují

⁵¹ Jka: *Zakladatel olympiády mrtev*. Lidové noviny 45, 3. září 1937 (polední vydání), s. 6.

⁵² zs: *Před politickou sezonou*. Lidové noviny 45, 5. září 1937, s. 3.

⁵³ J: *Zprávy z Lán plné naděje*. Lidové noviny 45, 4. září 1937 (ranní vydání), s. 1.

⁵⁴ *Dobrá zpráva presidentova lékaře*. Lidové noviny 45, 4. září 1937 (ranní vydání), s. 1.

⁵⁵ *Radost v Lánech*. Lidové noviny 45, 4. září 1937 (ranní vydání), s. 1.

tím, že pateticky přisuzují tomuto (podle nich zcela univerzálnímu) postoji československého občanstva vliv na Masarykovo uzdravování. „*Zdá se, jakoby horoucí přání statisíců sledující s tlukoucími srdci každou zprávu v rozhlasu a novinách, bylo zastavilo zlověstné kroky zákeřné nemoci a odzbrojilo ji hlubokou vírou, že zase bude dobře,*“⁵⁶ píše například 4. září v poledním vydání značka M. J.

O den později sice dominuje titulní straně LN další optimistický článek *Svítání nad lánským zámekem*, složený z v této chvíli již tradičních součástí (lékařských zpráv, telegramů a rozličných ohlasů na Masarykovo uzdravování, taktéž i z noticky věnované Benešově přítomnosti v Lánech aj.); ještě charakterističtější a názorněji předjímající vývoj psaní o Masarykovi v Lidových novinách dalších dní je ale sloupek *Naše živé svědomí* od Ivana Herbena. Autor, syn Masarykova celoživotního přítele a propagátora Jana Herbena (řada studií a popularizačních prací: *T. G. M., první občan Nové Evropy*, 1925, *Chudý chlapec, který se proslavil*, 1928, třídílná monografie *T. G. Masaryk, 1928-1930* aj.) a z tohoto pohledu i následovník svého otce (*T. G. M.: Malé historky o velkém muži*, 1934), sepsal text plně vystihující a dokonale reprezentující způsob, jakým je osobnost T. G. Masaryka reflektována na stránkách Lidových novin na (a po) konci jeho života.

„Otřáslo to celou zemí a všemi lidmi v ní. Modlitby a přání, která letěla všemi směry a ze všech míst tohoto státu a ve všech jazycích jeho obyvatelstva do Lán, práce, jež nám na chvíli vypadla z rukou ohromením, oči, jež nám potemněly úzkostí, i mysl, která se v nás lámala od úzkosti k naději – to vše by nebylo ani uvěřitelné, ani možné, kdyby byl tam na Lánech onemocněl jen hospodář na odpočinku. Celý národ a všechen lid, i ty nejmenší vesnice, v nichž život venkovanů dovede vzrušit jen událost největší a pohnutí nejsilnější, všechen lid byl a je na nohách od okamžiku, kdy president ulehl. Stojí všechen shromážděn u jeho lože tichý a v naději odevzdaný. [...] To není jen vděčnost. Jen láska. Jen úcta. To je ta nepomíjející autorita presidenta, který není presidentem. Aby byl víc: živým svědomím nás všech. Patnáct milionů duší shromážděných u vojensky prostého lože si teprve v těchto

⁵⁶ M. J.: *Klidná noc v Lánech*. Lidové noviny 45, 4. září 1937 (polední vydání), s. 1.

strastiplných dnech uvědomilo, co to znamená. Že on se na nás dívá, jak to vedeme. A jak bude jednou bez tohoto zpytavého pohledu.“⁵⁷

V textu se objevuje řada obrátů a konstruktů, pro Lidové noviny té doby charakteristických a v dalších dnech téměř nezbytných. Ostentativní zdůrazňování jednotnosti a jednoty (pomocí výrazů *celá země, všichni lidé, všechny jazyky obyvatelstva, celý národ, patnáct milionů*) je v LN těch dnů téměř všudypřítomné, stejně jako akcentování Masaryka coby člověka k sobě samému přísného až asketického (*vojensky prosté lože*) či používání v souvislosti s ním výrazů *hospodář* a *živé svědomí nás všech*. Do stejné kategorie patří i pomyslný zdvižený prst při Lidovými novinami opakovaně sugerovaném obraze, že *on se na nás dívá*, i stejně typické závěrečné nastínění chmurné představy, jaké to jednou bude bez Masaryka. Tyto a další podobné jevy se pokusí zanalyzovat následující kapitola; zde se spokojme s konstatováním, že materiály vyšedší v LN po Masarykově smrti jsou koncipovány velmi podobně, operují často týmiž představami a obsahují totožné slovní obraty.

Na straně 5 se objevuje rozsáhlý vzpomínkový materiál bývalého Masarykova osobního tajemníka Jaroslava Císaře *Ve středu v lánském parku*. K němu je přiřazena fotografie T. G. Masaryka pořízená během jejich společné projížďky lánským parkem prvního září odpoledne, jen několik hodin před nástupem první krize. Budoucnost ukáže, že se jedná o vůbec poslední fotografii živého Masaryka: Lidové noviny ji ve dnech po jeho smrti opakovaně využijí.

V pondělí 6. září, kdy se krize jeví definitivně zažehnána (a lékař Maixner tento dojem v ranním vydání posílí oznámením, že „za tohoto příznivého průběhu choroby budou lékařské zprávy vydávány jen jednou denně“⁵⁸), Lidové noviny mírně – a přechodně – mění způsob, jakým prezentují lánské dění. Masaryk se zdá být mimo nebezpečí: proto by již nebylo na místě akcentování a popisování všeobecných a všudypřítomných obav o jeho život a nastupuje koncept „Masaryka odpočívajícího“, jenž se pro

⁵⁷ Herben, I.: *Naše živé svědomí*. Lidové noviny 45, 5. 9. 1937, s. 1.

⁵⁸ *Není poruch na posledním mozgovém insultu*. Lidové noviny 45, 6. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1. Počet Maixnerových lékařských zpráv už tak dosud klesal: 2. září – 4, 3. září – 3, 4. září – 2.

svou zemi uzdravuje a nesmí být rušen. Dosavadní patetické líčení atmosféry strachu je nahrazeno stejně patetickými apely:

„Ten velký nemocný ve věžní komnatě druhého patra nesmí být vyrušen jediným hlasitým výkřikem radosti, jeho spánek musí být ochráněn před hlučným krokem zástupu.“⁵⁹

Níže pak deník opět předestírá čtenářům univerzální zájem, jaký Masarykův stav (potažmo tedy jeho osobnost), vyvolává v celoevropském kontextu:

„Na zdravotní stav presidenta Osvoboditele se během neděle stejně tak jako ve dnech předchozích dotazovali členové parlamentu, vlády, jugoslávský vyslanec dr. Protič, který se právě vrátil do Prahy, a četní jednotlivci, známi ze života veřejného i kulturního. Podrobnou zprávu si telefonicky vyžádala redakce velké londýnské revue London News. Velká řada je telegrafických depeší a dopisů, z nichž vyznívá spontánní přání brzkého a trvalého uzdravení pana presidenta. Mezi jinými tlumočil přání brzkého uzdravení bývalý bulharský král Ferdinand, který t. č. prodlévá na svých statcích na Slovensku, a městská rada francouzského města Vouzieres, dobře známého z dějin československých legií.“⁶⁰

Akcentování legionářské tradice a vazby legií na Masaryka je jedním z typických jevů v Lidových novinách (nejen) ze září 1937 a nabude (jak ukáže následující kapitola) mnohem větších rozměrů po Masarykově úmrtí. Podobně se onen celoevropský zájem o Masarykův osud na stránkách LN v době před jeho skonem zatím omezuje na všemožné elity: po jeho smrti se přidá líčení pohnutí řadových občanů a obyvatel mnoha evropských států a měst.

Zmenšující se prostor, jakého se v Lidových novinách dostává Masarykovu zdravotnímu stavu, i nadále odráží jeho zlepšování. Poledník z pondělí 6. září radostně konstatuje, že „již to není zpráva o chorobě, ale veselá zpráva o uzdravování. [...] Zprávy s daty o tělesné teplotě a počtu tepů

⁵⁹ pn: *Radostná neděle v Lánech*. Lidové noviny 45, 6. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

⁶⁰ Tamtéž.

*presidentova srdce počínají být jednotvárné: stále 36.4 stupně a 80 tepů. Zaplaťbůh za tuto požehnanou jednotvárnost!*⁶¹ (Článek *Do Lán se vrací pohoda*, ze kterého jsou citované věty, je na titulní straně poledníku pod třemi fotografiemi z motoristického závodu Ecce Homo u Šternberka – další důkaz, že napětí pominulo a „povinné“ penzum vše zastíňujícího smutku a patosu je v této chvíli minulostí.) V úterý 7. září již dění z Lán vyklidilo titulní stranu a pouze na straně 2 zabírá necelou polovinu jednoho sloupce (plošně tedy přibližně osminu strany). V poledníku už je akcentován nikoli Masarykův zdravotní stav, ale cesta Beneše na Slovensko: v článku s nadtitulkem *President republiky odjel do Topolčianek*, lze najít ubezpečení, že „*jediná lékařská zpráva bude vydána pozdě dopoledne. Tato skutečnost i dojezd presidenta republiky na Slovensko jsou spolehlivá svědectví, že nebezpečí je zažehnáno a že už brzy bude president Osvoboditel zase sledovat svým usměvavým pohledem, jak to děláme*“.⁶² O další den později, ve středu 8. září (týden po nástupu krize) se poledník poprvé obejde bez lékařské zprávy a v dalších třech dnech již zcela beze zmínek o Masarykovi a jeho zdravotním stavu! Oproti tomu ranní vydání LN o něm v tomto mezidobí informují vždy – pouze však několikařádkově na straně 2, prakticky jen prostřednictvím Maixnerových lékařských zpráv dodaných ČTK. (Například 8. září dostalo dění v Lánech v rániku Lidových novin stejný prostor – 9 řádků – jako článek *Revoluce v Paraguayi*.)

Konečně v neděli 12. září se poprvé Lidové noviny zcela obešly bez zpráv o Masarykovi a jeho zdraví. Bohužel také naposledy: neboť v noci na tento den přišla druhá krize. Kdyby se tak stalo v noci na všední den, list by ji jistě zachytil ve svém poledníku⁶³. V neděli však LN vycházely jen v jediném, ranním vydání, a tudíž o Masarykově tentokrát již fatální krizi informují až ráno v pondělí 13. září. Počínaje tímto datem zpravodajství z Lán nabývá v Lidových novinách nejen na rozsahu, ale i na pesimistickém a tíživém tónu, přičemž už v tento den – desítky hodin před Masarykovou smrtí – je tato prezentována jako neodvratná:

⁶¹ bt: *Do Lán se vrací pohoda*. Lidové noviny 45, 6. 9. 1937 (polední vydání), s. 1.

⁶² *President Osvoboditel se uzdravuje*. Lidové noviny 45, 7. 9. 1937 (polední vydání), s. 2.

⁶³ Rozhlas ji prvně oznámil v 7 hodin a 18 minut. In nn: *V pondělí ve hodiny: stav velmi vážný*. Lidové noviny 45, 13. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

„Nikdo už nedoufá a počítáme jen hodiny a minuty. Už se nevyslovují nadějná slova, zahánějící obavy útěchou, že jde jen o náhlou vlnu choroby, která zase ochabne.“⁶⁴

Tato situace umožnila Lidovým novinám přistoupit ke strategii, již pak budou praktikovat i v době po Masarykově úmrtí a částečně i po pohřbu. Zpravodajství je v jejím rámci potlačeno a odsunuto z čelního místa na titulní straně, často i vůbec z titulní strany na stranu následující. Na jeho úkor se prosazuje publicistika a materiály vyzdvihující velikost umírajícího (resp. mrtvého) a pokoušející se co nejsuggestivněji vylíčit i velikost a tíživost jeho ztráty – a to již onoho 13. září, tedy dříve, než k této ztrátě došlo! Formálně se jedná většinou o graficky odlišené texty – psané kapitálkami, oddělené černou linkou apod. – pod nimiž a za nimiž teprve přichází na řadu klasické zpravodajství tištěné řádným fontem a uspořádané do pro LN obvyklých čtyř sloupců.

Tyto velmi obsáhlé materiály mají několik nepominutelných atributů a charakteristickou stavbu, pro jejíž demonstraci zde bude ten ze 13. září 1937 citován v plném rozsahu:

"Byla to od začátku jako dušičková neděle, teskná a přidušená, ne pro tu oblohu najednou už podzimní a těžkou jako příkop, ale pro těch několik děsivých slov, která se ozvala v ranní relaci rozhlasu: Zdravotní stav presidenta Osvoboditele se v noci na neděli zhoršil. Zvykli jsme si poněkud za ten minulý týden čekat na neblahé zprávy i doufat na zprávy lepší; ale této neděle sama ta šedivá obloha tísnila naše naděje. Viděli jsme jeden druhému na očích to bázlivé čekání i nesmělé doufání; byly to nekonečné a zamlklé hodiny, kdy ani příroda ani kniha ani styk s lidmi v nás nemohly překonat jediný přesilný a mučivý pocit: že čekáme a nemůžeme nic jiného dělat, na nic jiného myslit. A každý měl na čele napsanu tutéž starost a rty sevřeny stejným mlčením; cítili jsme mimoděk, že všichni, kteří se potkáváme, patříme dohromady daleko silněji, než si jindy uvědomujeme. Cítili jsme se víc než jindy jako jedna rodina, která se dorozumívá třeba jen pohledem nebo sklíčeným pokrčením ramen. Ta neděle měla své veliké předznamenání.

⁶⁴ di: *Lánský smutek*. Lidové noviny 45, 13. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

Učinila z nás demokracii zármutku a obav.

Za tohoto kalného nedělního odpoledne, kdy ve vzduchu je už cítit nahořklý pach podzimu, přemnozí vzpomínali na ony chvíle, kdy těžce stonal člověk jim blízký a drahý. Domácí lidé, sousedé i veškerá čeleď se shromáždili, aby úzkostlivě naslouchali namáhavému dechu hospodáře, který zápasí se zlou nemocí. Pomale se vlekou strastiplné vteřiny. Mezi pomlkami v přidušeném hovoru je slyšet, jak cvakají hodiny, krájejíce čas na drobné oddíly. Čeká se na lékaře. Budou jeho slova obsahovat poselství osvěžující? Zůstane hospodář mezi námi? Tak veškeré obyvatelstvo se shromáždilo u lože starého muže v Lánech. Lidé s napětím poslouchají u svých rozhlasových přijímačů. Davy velkoměsta se kupí před redakcemi novin. Každý ví, že proti věku není léku a všichni jsme podrobeni neúprosným zákonům přírodním. A přece se nikomu nechce věřit. Zdá se nepochopitelnou myšlenka, že by nás opustil onen moudrý starý pán, kterému jsme důvěřovali jako nikomu na světě.

Tuto neděli jsme si uvědomili ještě něco jiného: hierarchii hodnot. Jak daleko v nás byly najednou všechny jiné starosti a zájmy! Všechno ustoupilo do pozadí, co nás ještě včera dráždilo nebo rozněcovalo. Všechno nám bylo cizí

a malicherné vedle toho jediného pomýšlení, zůstane-li náš první prezident ještě mezi námi. Ano, i starostí i obav je národu třeba, aby rostl nad denní malosti v skutečný národ. I těžké hodiny a dny kují velikost a sílu národů.

Nikdy za dní nejkritičtějších v tuto ponurou dobu, nikdy za poslední léta ve chvílích nejosudnějších to člověkem tak netrhlo jako téhle neděle. Kdo nezná pocit poplachu, ono „Pozor“, ono strašlivé „Ted“, které se v nervech zableskne jako světlo dalekého výstřelu! Kdo nezná to náhlé probuzení k pohotovosti, jímž člověk procítá z pohody všedního dne do nebezpečí!

Bezbrannost nejistoty žene lidi do houfu. Je třeba býti spolu, neboť nikdy se tak silně a do duše neví, že patříme všichni k sobě, jako tehda, když jeden a nejdražší z toho houfu nám působí velikou, převelikou starost. Nikdy se tak z hloubi nevnímá ten jeden život za všechny, jako když se v úzkosti modlí všichni za jednoho. A nikdy neroste, nikdy se tak nesílí láska. Od let cosi vždy a všudy přítomného utkvělo v Osvoboditeli. Byl na pokraji našeho vědomí tak jako naše jméno, jako Hradčany, Vltava nebo Národní divadlo: stálá část naší mysli, obzor naší duše, obloha naší lásky. Ted', té chvíle, když ta obloha se tak

*těžce zatemněla ukrutným vztlakem, sílí se v našich srdcích ta láska. Jsme si všichni bližší, lidšnější, bratršnější – ve jménu té společné starosti – a té horoucí lásky, která nemůže nyní než v úzkosti čekat – čekat a býti připraven – ve stínu největší, podivu nejhodnější doby českých dějin, doby jedinečného zázraku, jenž nás učinil svým způsobem a přese vše nejšťastnějším národem na světě
a nejšťastnějším pokolením tohoto národa.“⁶⁵*

Typickými jsou zde jak úvod, tak i závěr článku. I v dalších dnech budou tyto úvodníky začínat metaforickou paralelou mezi smutnými událostmi okolo T. G. Masaryka a tehdejším počasím, jež bylo navíc skutečně krajně nepříznivé: každodenní déšť, vítr a všudypřítomná šed' poskytly deníku jedinečnou příležitost, jak sugestivně zahajovat zpravodajství z Lán. Občané bývají často přirovnáváni k rodině a Masaryk, jemuž *jsme důvěřovali jako nikomu na světě*, stavěn na úroveň nejbližších rodinných příslušníků (podrobněji viz kap. 4.2.2.). Zároveň však nikdy nechybí ubezpečení o výjimečnosti a jedinečnosti toho, jenž žil *jeden život za všechny*, ani zdůraznění univerzálně kladného vztahu k němu (strachují se o něj *domácí lidé, sousedé i veškerá čeleď*). V souvislosti s tímto vztahem téměř nikdy v LN nechybí slovo *láska*, opakuje se i samotným Masarykem propagovaná teze o posilující funkci těžkých chvil pro národ, a z ní odvozená představa a blahodárném sjednocujícím působení Masarykovy osobnosti (bez ohledu na to, zda je ještě celospolečensky aktivní či zda ještě vůbec žije), jež je jednou z tradičních point těchto materiálů v Lidových novinách. Typické, lze říci i systematické a do značné míry předjímající další vývoj je na stránkách tohoto deníku i přirovnávání Masaryka – stále žijícího – k národním „pokladům“ a mýtům: tak jako zde k Hradčanům, Vltavě či Národnímu divadlu, později zase povětšinou ke sv. Václavu či Husovi (viz kap. 4.2.3.).

Teprve pod tímto obsáhlým textem je tedy v raníku LN z 13. září 1937 prostor pro základní zpravodajskou faktografii o Masarykově prudce zhoršeném zdravotním stavu. Nechybí Maixnerovy lékařské zprávy ani sugestivní líčení reakcí Beneše i řadových občanů, jakož ani zopakování faktu, že situace je bezvýchodná:

⁶⁵ red: *Neděle velké úzkosti*. Lidové noviny 45, 13. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

„Ve 2.15 hod. ráno bylo telefonicky z Lán oznámeno prezidentu republiky dru E. Benešovi do Topolčianek, že zdravotní stav presidenta Osvoboditele budí nejvážnější obavy a že je třeba připravit se na nejhorší. [...] Vesničané, kteří potkávali v tak časných ranních hodinách presidentův vůz, jež poznali, vytušili závažnost presidentovy cesty a mlčky ho zdravili. [...] Tvář presidenta republiky dra Beneše, na níž se zračilo hluboké pohnutí a smutek, nedovolovala jiného výkladu rozhlasových zpráv z Lán než výkladu nejvážnějšího a nejsmutnějšího. [...] Viděli jsme nesčetné doklady hlubokého státního uvědomění našeho občanstva, ať to byla šedivá hlava starce nebo slzy v očích železničářových. [...] V Lánech už jsou připraveni na všecko.“⁶⁶

(Zajímavé je, že níže v článku *Presidentova zastávka v Brně* stojí: „Když se po třetí hodině ranní dověděl pan president pres v Topolčiankách o náhle zhoršeném stavu presidenta Osvoboditele, okamžitě se rozhodl k návratu do Lán.“⁶⁷ Na téže straně tak jsou zásluhou zjevného selhání editora dva protiřečící si časové údaje.)

V beznadějně situaci, již čtenářům netají, mají Lidové noviny zároveň tendenci je alespoň ubezpečovat, že Masaryk netrpí:

„Je třeba dodat, že pan president jako pacient dokud byl při vědomí, byl velmi trpělivý a že se ochotně podroboval lékařům, přes to, že dříve na medicíny moc nedal. Podle názoru lékařů president Osvoboditel nyní, kdy je v bezvědomí, necítí bolesti. Leží na loži bez hnutí, jako by klidně odpočíval.“⁶⁸

Polední vydání LN ze 13. září – poslední vyšlé ještě za Masarykova života – věnuje jeho zdravotnímu stavu většinu titulní strany a snaží se vzbudit zdání naděje. „Je úžasné, s jakou houževnatostí odolává srdce presidenta Osvoboditele novému náporu choroby se zvýšenými nároky bránícího se organismu. Lékaři jsou s průběhem reakce organismu na nový útok choroby celkem spokojeni.“⁶⁹ Níže však vysvítá marnost takového počínání. „Zraky

⁶⁶ nn: *V pondělí ve hodiny: stav velmi vážný*. Lidové noviny 45, 13. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

⁶⁷ or: *Presidentova zastávka v Brně*. Lidové noviny 45, 13. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

⁶⁸ M. J.: *Kritické hodiny v Lánech*. Lidové noviny 45, 13. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

⁶⁹ *V úzkosti čekáme*. Lidové noviny 45, 13. 9. 1937 (polední vydání), s. 1.

všech visí na rtech lékařových, kdykoli se střídá služba u lože pana presidenta, čekající toužebně na novou jiskřičku naděje, jež však zatím, žel, nepřichází.“⁷⁰ Následující noci Masaryk zemřel, což ovšem ranní vydání LN ze 14. září ještě neodráží: přesto jsou příslušné články napsány tak, aby bylo patrné, že exprezident prožívá poslední den a konec je otázkou hodin:

*„Na železné posteli mezi dvěma okny lánské věže, na dosah ruky poslední četbu, na dva kroky opuštěný pracovní stůl – tak leží náš T. G. Masaryk v tichém zápase o vlastní život. [...] Patnáct milionů lidí čeká na slovo lékaře, patnáct milionů lidí v duchu sleduje tep srdce, které celý život bilo pro nás pro všechny. [...] Jaká bude kapitola dne úterního? Třetího, co sedmaosmdesátiletý nemocný v Lánech se neprobral k vědomí a nepřijal potravu? Budiž si jakákoli, sokolský národ, který je už celý z jeho školy, sleduje pádící tep a dech T. G. Masaryka se rty sevřenými jako věrná stráž, věrna dnes, zítra i na věky.“*⁷¹

A nakonec Lidové noviny, z hlediska doby vzniku textu stále ještě za Masarykova života, uveřejňují všeřikající stať:

*„Také lánský hřbitov je dnes po celý den navštěvován jednotlivci i skupinkami lidí. Přicházejí ke hrobu přes choti, aby se tu za něho pomodlili a zároveň vzdali tichý dík ženě, jež s ním nesla dobré i zlé. Prostý hrob je plný čerstvých květin.“*⁷²

V době, kdy si čtenáři mohli přečíst tyto věty, už kameloti roznášeli po Praze jednostránkové zvláštní vydání, oznamující Masarykovu smrt.

Pokoušet se tuto obsáhlou, systematickou a do značné míry angažovanou reflexi Masarykovy osobnosti v době jeho smrtelného onemocnění komparovat s přístupem Rudého práva k témuž jedinci v tomtéž čase je problematické. Deník se, jak bylo již výše naznačeno, omezil na přetiskování (často zestručnělých) lékařských zpráv MUDr. Adolfa Maixnera, vydávaných Československou tiskovou kanceláří. Navíc tak činil značně

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ *Tep ochabuje, síl ubývá.* Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

⁷² *Id: V lánském zámku.* Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

nepravidelně: v krizových dnech 3. a 4. září je otiskl (po oba dny na titulní straně), 5. září nikoli, 6. září ani nemohl – bylo pondělí a Rudé právo v ten den nevycházelo – a 7. září opět nikoli. V dalších dvou dnech se Maixnerovy zprávy v Rudém právu objevily⁷³ (ač se zrovna v těchto dnech Masarykův stav neměnil), v následujících třech znovu ne. 13. září Rudé právo nevyšlo a o den později na lékařskou zprávu opět došlo, jenže tou dobou byl již Masaryk mrtev.

Pomineme-li nesystematičnost při zveřejňování těchto lékařských zpráv, je do jisté míry zarážející, že Rudé právo za celou dobu mezi prvním a čtrnáctým zářím 1937 neotisklo cokoli, co by šlo nad jejich rámeček a osobnost T. G. Masaryka uchopilo subjektivně, zaujalo k ní jakékoli stanovisko. Nabízí se tu vysvětlení, že samotný fakt a situace *nemoci* je ideologicky neuchopitelná; na rozdíl od *úmrtí*, jež nabízí prostor k finálním tezím, definitivnímu zařazování do všemožných kontextů a novým interpretacím událostí, jejichž aktérem mrtvý byl. Této možnosti Rudé právo, jak ukáže kapitola 5, využilo měrou vrchovatou.

⁷³ *President Masaryk se uzdravuje*. Rudé právo 18, 8. 9. 1937, s. 2; *Stav presidenta Masaryka beze změn*. Rudé právo 18, 9. 9. 1937, s. 2.

4. Úmrtí a pohřeb T. G. Masaryka v Lidových novinách

4.1. Formální a grafická stránka

Bezprostřední reakcí na úmrtí T. G. Masaryka bylo zvláštní vydání Lidových novin tvořené pouhým jedním listem formátu klasického formátu A3, potištěným jen z jedné strany. Tento de facto leták, rozdávaný v ulicích zadarmo, vyšel prakticky současně s řádným raníkem ze 14. září 1937, na jehož stránkách ovšem ještě Masaryk žije; následován pak byl druhým zvláštním vydáním (byť tak v záhlaví neoznačeným) o osmi stranách, jež se věnovalo jen a pouze úmrtí a osobnosti T. G. Masaryka.

Následujícího dne, ve středu 15. září, se již deník vrátil ke klasickému modelu: vyšel řádný dvanáctistránkový raník o ceně 80 haléřů a poledník o polovičním rozsahu a ceně 30 haléřů⁷⁴. Další zvláštní číslo – tentokrát tak v záhlaví označené – pak vydaly LN v den Masarykova pohřbu 21. září 1937: nahrazovalo poledník a mělo i jeho rozsah (6 stran) a cenu (30 haléřů). Toto vydání je v historii deníku unikátní: materiály v něm jsou totiž bez výjimky nepodepsány a neopatřeny autorskými značkami, což bylo zcela v rozporu s praxí v Lidových novinách – na rozdíl např. od tehdejšího Rudého práva.

(Toto zvláštní vydání bylo ovšem zároveň po všech stránkách nevydařené. Obsahuje neobvyklé množství závažných chyb, gramatických i jiných: v hlavním článku na titulní straně dokonce perex končí uprostřed slova *politiky*, takže první tři slabiky uzavírají perex, poslední sylabou začíná vlastní text, tištěný jiným fontem a výrazně menším písmem – to vše zrovna ve smuteční Benešově řeči nad Masarykovou rakví.⁷⁵ Podle vzpomínek tehdejšího ředitele koncernu Lidové noviny Julia Firta „*noviny nedopadly tak, jak se od deníku této úrovně očekávalo. Mluvílo se o tom veřejně, dokonce i někteří abonenti si postěžovali. Mezi číslem Lidovek bezprostředně po smrti Masarykově [...] a mezi číslem po pohřbu byl v kvalitě obsahu podstatný*

⁷⁴ V neděli vycházely Lidové noviny v jediném vydání o šestnácti stranách.

⁷⁵ In *Řeč presidenta Beneše nad rakví presidenta Osvoboditele*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 1.

rozdí. ⁷⁶ V důsledku této epizody dostal, jako jeden z viníků, z LN výpověď spisovatel Karel Poláček: po několika týdnech se však do redakce vrátil.)

Pro Lidové noviny té doby je charakteristické, že ranní a polední vydání neobsahují žádné totožné materiály. I ty nejstručnější zprávy převzaté ze zpravodajství ČTK bývaly pro poledník přeformulovány. Výše zmíněná zvláštní vydání jsou zvláštními i z tohoto pohledu: z velké části se totiž textově i graficky shodují s následujícím vydáním řádným. A tak zvláštní číslo k Masarykově pohřbu⁷⁷ má do značné míry shodný obsah jako raník následujícího dne (první tři strany jsou, vyjma grafických úprav, po textové stránce zcela nezměněné) a titulní strana zvláštního vydání k úmrtí se o několik hodin později opakuje i v poledníku.

Grafická stránka Lidových novin v období úmrtí a pohřbu T. G. Masaryka je přirozeně těmito událostmi výrazně poznamenána. Deník v těchto dnech dává na svých titulních stranách přednost jednoduché a srozumitelné grafice, evokující smutek a smrt. Tato pozoruhodná strategie zachází dokonce tak daleko, že na titulní straně v několika případech zcela absentuje titulek – například hned na onom letáku jako prvním oznamujícím Masarykovo úmrtí. Ani článek Karla Čapka zabírající střed strany, ani pod ním umístěný text Edvarda Valenty titulek nemají, a tak se čtenář dovtípí Masarykovy smrti zásluhou kresby šedočerné stuhy s jednoduše načrtnutým věncem, „rozvinuté“ téměř po třech čtvrtinách titulní (a v tomto specifickém případě jediné) strany. Jejím autorem, a zároveň i tvůrcem celé grafické koncepce a celkového vzhledu Lidových novin, byl akademický malíř a dlouholetý spolupracovník deníku Edvard Milén, jenž „*se zásadně stavěl proti tomu, aby se list zabarvil velkými titulky [...] – narušila by se tím totiž proporcionalita jeho grafického výrazu.*“⁷⁸ To se odráží na podobě titulních stran i v dalších číslech: Milén se tu snaží vhodně doplňovat texty sugestivní grafikou, a tak například „sevře“ hlavní článek do pomyslné padající opony (zvláštní číslo 14. září), roztáhne

⁷⁶ Firt, J.: *Knihy a osudy*. Brno: Atlantis 1991, s. 207-208.

⁷⁷ Toto pozoruhodné vydání, nahrazující poledník, přinášelo aktuální zpravodajství z právě probíhajícího celodenního slavnostního rozloučení. Pokrýt je tedy logicky stihlo jen z poloviny: poslední událost, kterou zachytilo, se podle novin odehrála přesně ve 13 hodin 21 minut, kdy smuteční průvod s rakví zastavil před Wilsonovým (dnes Masarykovým) nádražím, aby odtud speciální vlak odvezl Masarykovy ostatky zpět do Lán, kde byly v podvečer uloženy na místním komunálním hřbitově.

⁷⁸ Pernes, J.: *Svět Lidových novin 1893-1993: Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1993, s. 77.

černou stuhu nad siluetu Pražského hradu v den kdy sem z Lán převážejí Masarykovy ostatky (úvodní strana ranního vydání 18. září) či ozáří Masarykovu rakev na katafalku paprsky pomyslného věčného světla v kresbě na titulní straně ranního vydání 20. září.⁷⁹

Fotografie byly v prvorepublikových LN tradičně používány velice střídavě a ani události ze září 1937 na tom nic nezměnily. S výjimkou zvláštního vydání k Masarykově úmrtí, kde zabírá celou stranu 3 ona poslední Masarykova fotografie otištěná již 5. září, bývají snímky na šířku maximálně dvousloupcové a žádné straně plošně nedominují. Voleny jsou tak, že ilustrují chronologický vývoj událostí: nechybí fotografie Masaryka na úmrtním loži (15. září v ranním vydání na straně 3 s popiskem „*Jako by spal...*“, v poledníku z jiného úhlu na straně 1), Masaryka na katafalku (o den později – opět v ránu na straně 3 a v poledníku na straně titulní), snímek posmrtné masky⁸⁰ (titulní strana poledníku 17. září). Z uvedeného vyplývá jediné – zatímco titulní strany poledních vydání LN fotografie obsahují, titulní strany ránu nikoli: ty jsou vedle textů vyhrazeny grafikám Edvarda Miléna. Snímky bývají v ranních vydání LN publikovány až od třetí strany.

Pozoruhodná je též struktura textů na stránkách Lidových novin v inkriminovaném období. Je skutečně záhodno hovořit o struktuře *textů*, neboť mluvit o *článcích* je značně problematické: textový materiál je totiž rozvržen a zpracován tak, že nebývá zcela jasné, kde články začínají a končí. V horní části titulní strany je zpravidla text vysázený větším písmem a netradičním fontem (často kapitálkami). Ne vždy je opatřen titulkem, ale hlavně: pod ním následuje většinou dlouhá série kratších textů (často končící až na straně 3), z nichž některé bývají značkovány zkratkou autora a některé ne. Je tedy často těžké rozhodnout, zda je považovat za samostatné články, nebo celý tento blok za jeden dlouhý článek proložený mezititulky – tento dojem podporuje jednotná grafika. Takový článek by potom např. v ranním vydání den po pohřbu (22. září 1937) zabíral skutečně plné tři strany. Onen odlišně vysázený

⁷⁹ Milén byl dokonce, jak Lidové noviny neopomněly napsat, v Brně autorem řešení výtvarných aspektů při samotné tryzně. „*Sňh* (moravské zemské sněmovny – pozn. aut.) *byla vyzdobena podle návrhu Eduarda Miléna, který navrhl také upletení věnce, jenž bude poslán pozdravem rodné země prezidentu Osvoboditeli.*“ (jr: *Tryzna rodné země*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (ranní vydání), s. 4.)

⁸⁰ Sňal ji nejvýznamnější český surrealistický sochař Vincenc Makovský.

hlavní materiál na titulní straně (vhodně se tématicky doplňující s Milénovou grafikou) by pak bylo možno považovat za perex.

Pakliže bychom tyto kratší stati považovali za plnohodnotné články, pak z žánrového hlediska je jejich složení velmi pestré. Mezi četnými ryzími zprávami se objevují publicistické útvary, v mnoha těchto statích se tyto prvky prolínají po odstavcích. Mezi zpravodajskými texty nacházíme materiály s ustáleným obsahem (poslední lékařské zprávy, detailní a chronologický popis dění na lánském zámku⁸¹, výčty pohřebních delegací a kondolenčních telegramů z domova i z ciziny), ba dokonce i titulkem – např. *Hlasy světa*, pravidelně citující ohlasy významných politických osobností na Masarykovo úmrtí, nebo *Den v Lánech*, po celé období od prvního náporu nemoci do pohřbu popisující dění a nálady v obci: tyto naprosto pravidelné útvary mají v inkriminovaných dnech téměř charakter rubriky. Publicistické prvky se v době okolo Masarykova úmrtí projevují především sugestivním a často až návodným líčením všeobecného smutku a žalu a velikosti ztráty, již celá země utrpěla; ve dnech pozdějších, okolo pohřbu, mají tyto texty spíše reportážní charakter. Místy jsou dokonce psané v první osobě, jako například toto líčení pocitů reportéra, když ho v průběhu pohřbu mījela rakev s Masarykovými ostatky:

„Běda, přátelé, kterak to povědět, jak to bylo, když se nám objevil On. Vím, že šla hradní stráž. Vím, že šla nějak slavnostně a hrozivě, tři proudy staré slávy sraženy úzce k sobě, bodla zdvižena, tisíc slunečních blesků z nich sršelo, bylo to jako přísaha z oceli.“⁸²

Při reflexi Masarykova pohřbu – mnohahodinové výpravné podívané plné dílčích událostí, pietních aktů, díkůvzdání a poct mrtvému ze strany mnoha významných jednotlivců i delegací – převládá v LN podrobný popis

⁸¹ Soudě podle autorských značek u jednotlivých článků měly LN ve dnech okolo Masarykova úmrtí na místě (v Lánech) tři novináře – značky ld, lf a j. Ti se však zřejmě do zámku za celou dobu nedostali: svědčí pro to slova „*V zámku konali také nepřetržitou službu dva zpravodajové Československé tiskové kanceláře - jinak byl lánský zámek zcela uzavřen*“ (D.S.: *Úmrtí světnice*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 4.) Novináři z Lidových novin tedy pravděpodobně měli k dispozici jen informace od kolegů z ČTK: proto také převládají ve článcích LN spíše obecná vyjádření nad reportážními prvky (jež se prosazují později, v době Masarykova pohřbu, kdy se Lidové noviny dostaly přímo do centra dění).

⁸² *Prapory*. Lidové noviny 45, 22. 9. 1937 (ranní vydání), s. 4.

děje, zatímco předchozí události (na děj skoupé) se vyznačují tím, že jsou v Lidových novinách pojímány spíše jako iniciační body ke vzniku (a ze strany LN tedy k evokaci) chmurných pocitů a nálad. Tomu odpovídá i jazyk a metaforika, jakých deník používá. Opakovaně se uplatňuje především paralela s v té době panujícím sychravým podzimním počasím:

„Do husté tmy se loudí první šero. Drobně a mrazivě mží. Nad zámek se zažihají červánky, zvláštní červánky. Vodorovně dlouhé rudé čáry spodních okrajů podélných mračen. To nejsou červánky. To jsou vrásky na čele zoufale svraštelém, aby přemohlo cosi k zalknutí přehořkého.“⁸³

Podobně deník v inkriminovaných dnech po Masarykově úmrtí evokuje smutek a žal v několika desítkách článků. Opakuje se dokonce i srovnání počasí v den Masarykova úmrtí se situací v době prvního náporu Masarykovy nemoci, starého necelé dva týdny (kdy bylo slunečno a zároveň krize pominula; po dvou týdnech je ošklivo a Masaryk umírá):

„Již druhý, třetí den prší, konec léta se proměnil v podzim, předčasný, chmurný a sychravý podzim, že ani není divno, že se člověku chce odejít. Vlajka na věži lánského zámku je splihlá deštěm a netřepotá se již v letním slunci jako toho odpoledne před jedenácti dny. Poryvy větru honí tam jen spadlé mokré listí po opuštěných cestách, na které již nevyjede kočár tažený dvěma koňmi, vykračujícími si tak pyšně, jako by si byli vědomi, koho tu vezou na vyjížďku. A až tu zase vysvitne slunce, nebudou se před jeho oslněním zavíratí dvě oči v té laskavé tváři, která před jedenácti dny do sebe naposled ssála polibky jeho paprsků, vroucné a míruplné jako úsměv matky.“⁸⁴

Potřeba zaplnit textem poměrně velkou plochu vede tedy Lidové noviny (zvláště ve dnech mezi Masarykovým úmrtím a pohřbem, kdy se stalo jen minimálně zaznamenání hodných událostí a dějů) k tomu, že každodenně ve statích prokládajících zpravodajství opakují líčení všeobecného žalu. Je pozoruhodné, že deník, disponující na svých stránkách velkým prostorem

⁸³ Id: *Svíta do tmy*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (polední vydání), s. 2.

⁸⁴ Císař, J. *Dva dny*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

vyhrazeným pro reflexi Masarykova úmrtí a osobnosti (v raníku jí věnuje od tří do pěti stran, v poledníku alespoň jednu a půl), tohoto prostoru využívá povětšinou jen ke zpravodajství a k sugestivnímu popisu smutku na různých místech republiky, aniž by se ve větší míře pokoušel o bilanční články, zhodnocení Masarykova významu, pohledy do minulosti. (Tím se výrazně liší od Rudého práva.) V Lidových novinách dostává reflexe Masarykova úmrtí jednoznačnou přednost před reflexí jeho osobnosti. Čtenář se tak v mnoha textech dozvídá jen to, že celá země smutní a všichni pláčou.

„Teskno je u rodinných stolů, teskno je na ulicích, kterými bloudí lidé jako opuštění. Ve vozech elektrické dráhy stačí slovo a lidem slzí oči. Film oživující presidenta Osvoboditele v krásném jeho stáří je provázen neskrývaným pláčem. Přicházejí už jednotlivci z Lán a vyprávějí: ‚Leží tam jako hrdina‘ a lidé stojí kolem, ani se nevyptávají, jak mají srdce sevřené.“⁸⁵

„Zde se nikdo neubrání slzám. Ženy padají na kolena, vzlykot se nese tichem síně a stane se, že zármutek některých je silný až k mdlobám.“⁸⁶

„Přes slzy svých nejbližších, přes smutek, který nás obklopuje a zármutek, který cítíme, musíme si znovu a znovu přivádět na mysl, že je tomu regulérně tak, že už opravdu není mezi námi.“⁸⁷

„Jsme jenom lidé a on nám jistě odpustí naše slzy.“⁸⁸

Když pak dojde na Masarykův pohřeb, Lidové noviny sice zásluhou bohatého dění s ním souvisejícího přecházejí k jeho podrobnému popisu, i ten však místy obsahuje sugestivní pasáže plné slz.

„Jak auto s rakví mjí špalír, je slyšet dušený vzlykot i usedavý pláč. Kde mjí průvod elektrickou svítlnu, vidíte: lidé se křížují, muži mají zařaty zuby do rtu, ženy si utírají slzy.“⁸⁹

Často popisovaným (a do jisté míry zneužívaným) jevem je i žal dětí. V inkriminovaných dnech se malí spoluobčané na stránkách Lidových novin

⁸⁵ *Praha v závojích smutku*. Lidové noviny 45, 17. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

⁸⁶ *di: Katafalk*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (polední vydání), s. 1.

⁸⁷ *Národ ve smutku*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (polední vydání), s. 1.

⁸⁸ *sn: Na lánské silnici*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (polední vydání), s. 1.

⁸⁹ *Na Bílé hoře*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (polední vydání), s. 2.

neobjevují jinak, než jako plačící. Popisovány jsou konkrétní situace, jež ovšem často působí neuvěřitelně a vykonstruovaně:

„Když v první třídě jedné z bratrských obecných škol nemohli podepisovat kondolenční archy, protože psát ještě neuměli, byl z toho velký pláč.“⁹⁰

Pozoruhodným je z tohoto pohledu článek *Děti truchlí nad skonem presidenta Osvoboditele* z poledního vydání 20. září. Toho dne – přesně v mezidobí mezi úmrtím a pohřbem, kdy bylo soudě dle úrovně textů v Lidových novinách již zjevným problémem napsat o Masarykově úmrtí cokoli nového a přínosného – se objevuje hned několik materiálů, u nichž je těžké určit, nakolik vycházejí z reportážní autenticity a nakolik se jedná o uměleckou licenci:

„Znáte úzkostlivý výraz dětské tváře, kdy dítě tuší, že se kolem něho děje něco velkého, čeho ono dosud nechápe? S takovým neurčitým pohledem přicházely děti v úterý ráno do školy. Takřka po špičkách vcházely do třídy a místo obvyklého hlaholu potichoučku si šeptaly, co slyšely doma z rozhlasu o skonu největšího muže Československé republiky. Najednou přitocí se jeden školák ke stolku učitelovu a vyhrkne: ‚Prosím, já bych skočil pro černou látku na obraz tatíčka Masaryka a Toník by donesl květiny!‘ Učiteli se stáhlo hrdlo a tak jenom kývl. Za chvíli byl pietní koutek upraven. Všecko šlo v nezvyklé tichosti. Před desátou odcházejí domů. Jdou klidně a zamyšleně. A od těch chvil jsou jako vyměněné. Přicházejí ráno, tiše pozdraví, jdou k místu, kde v zeleni květin umístěno je poprsí T. G. Masaryka, zalejí květiny, opraví, co se jim zdá, že není v pořádku, ale vše konají s takovou vážností, že to překvapuje. I ti malí občané cítí, jak veliký smutek dolehl na náš národ.“⁹¹

Na tomto článku lze demonstrovat hned několik tendencí, jež Lidové noviny ve své produkci oněch dní cíleně uplatňují. Text je konstruován jako popis reakce malých „interpretů“ na smrt jedinečné osobnosti: význam takové

⁹⁰ mo: *Bratislava truchlí*. Lidové noviny 45, 19. 9. 1937, s. 6.

⁹¹ brk: *Děti truchlí nad skonem presidenta Osvoboditele*. Lidové noviny 45, 20. 9. 1937 (polední vydání), s. 4.

události (a osobnosti) tento interpret logicky nemůže být schopen docenit, a přesto v článku reaguje tak, jako by si byl přesně vědom, nakolik ho toto aktuální dění přesahuje. Jedná vzorně, vzorově, racionálně a aktivně, zatímco učitelé (nositeli aktivní role v rámci vzdělávacího procesu) *se stáhlo hrdlo a jen kývl* – jeho role je tedy neaktivní až pasivní. Tak jako Lidové noviny prezentují občany jako sjednocené žalem a jednající pod tíhou ztráty Masaryka uniformně, tak na stránkách deníku děti se pod toutéž tíhou spontánně chovají nedětsky až dospěle. Dalším fenoménem v LN oněch dní je časté zmiňování (opět spontánně) vznikajících pietních míst coby jakýchsi důkazů onoho sjednocení žalem: tváří v tvář takovému místu jednají všichni stejně a děti se tu opět chovají jako kdokoli z dospělých.

Tyto motivické konstrukce (dítěte tváří v tvář smrti si uvědomujícího přesah událostí; pietního místa či modly, jež transformuje dětské chování) jsou sice iracionální a odporují reálné zkušenosti, ale lze je považovat za mytologicky ozkoušené, čehož si LN jsou zjevně vědomy. Sdělovacím záměrem těchto motivů je v daném případě eskalace smutku a vážnosti situace – za pomoci jisté formy citového vydírání spočívajícího v tom, že aktérem oněch situací je dítě. To jedná a projevuje se nepřírozeně až intelektuálně, lze říci neadekvátně: ovšem zřejmým cílem není uvěřitelnost příběhu, ale využití jeho mytologického potenciálu. Vzniká jakási intelektuální zpráva o události, jež se vysoce pravděpodobně nestala (resp. se odehrála jinak).

Další rekvizitou, hojně používanou Lidovými novinami k evokování smuteční atmosféry, je popisování dominující černé barvy v ulicích měst.

„Průčelí domů se potahují černými látkami, malé černé praporky lemují soukromá okna, a ze záplavy černí tím více vynikají barevné vlajky cizích zastupitelstev, spuštěné všude na půl žerdi. Černé látky, černé kabelky, černé obleky, černé boty, černé klobouky, stuhami zdůrazňují v oku chodce vážnost dní.“⁹²

„První nádvoří zčernalo. Dlažba je pokryta černou látkou, do brány až nad průčelí přes celé nádvoří je natažena střecha z dvanácti pruhů černého

⁹² D.S.: *Na pražských ulicích*. Lidové noviny 45, 17. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

plátna. V podzimním větru se vlní jako černá hladina bolesti, černé stožáry se zachvívají.“⁹³

Stejně tak bývá i několikrát denně připomínáno údajně všudypřítomné a všeobjímající pietní ticho, jež v oněch dnech ovládlo zemi.

„Ruch davu rázem ustal a ve městě, naplněném desetitisíci lidí, rozhostilo se neuvěřitelné ticho.“⁹⁴

„A bylo to noční a denní čekání provázeno ještě jedním zjevem: hluboké a rozechvívající ticho ve všech zástupech. Od soboty ráno vládne na Hradčanech mlčení, jakého svět nezná.“⁹⁵

Tyto a podobné citově zabarvené pasáže, akcentující pláč, čern a ticho, vkládají Lidové noviny jak mezi, tak i do ryze zpravodajských statí. (Podobně se v nich objevuje i závazek zachování Masarykova odkazu.) Je tak velmi obtížné tato materiály žánrově specifikovat, zvláště když se často jedná o výše zmíněné jakési toky různorodých, avšak graficky sjednocených textů, jež je těžké jednoznačně ohraničit.

Z této charakteristiky se ovšem vymykají básně, žánr sice literární, avšak Lidovými novinami (na rozdíl od Rudého práva) hojně používaný. Není divu: mnoho z nejvýznamnějších českých básníků první poloviny 20. století bylo členy redakce nebo jejími dlouholetými spolupracovníky. To druhé se týká Vítězslava Nezvala, jenž hned ve zvláštním čísle k Masarykově skonu publikoval své *Tři smuteční básně*⁹⁶, psané překvapivě formou sonetů. (V tomtéž roce vydal, pod jménem svého dobového alter ega Roberta Davida, dokonce celou sbírku básní psaných touto klasickou formou – *100 sonetů záchránkyňi věčného studenta Roberta Davida*.⁹⁷) V dalších dnech byly

⁹³ pn: *Praha je připravena*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

⁹⁴ *V Unhošti*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1

⁹⁵ J: *Praha před rakví presidenta Osvoboditele*. Lidové noviny 45, 20. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

⁹⁶ Nezval, V.: *Tři smuteční básně*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 2.

⁹⁷ David, R. (Nezval, V.): *100 sonetů záchránkyňi věčného studenta Roberta Davida*. Praha: Fr. Borový 1937.

otištěny smuteční poemy od Jiřího Mahena⁹⁸, Olgy Scheinpflugové⁹⁹, Ladislava Stehlíka¹⁰⁰ a Edvarda Valenty¹⁰¹.

Specifickými útvary (výraz žánr by tentokrát nebyl na místě), jež v Lidových novinách taktéž reflektují Masarykovo úmrtí, jsou inzeráty na knižní produkci nakladatelství Orbis: tyto zdánlivě jen technicistní texty, jež za normálních okolností v LN obsahují jen několik ustálených dat (autor, název knihy, cena) se pod vlivem odchodu T. G. Masaryka na několik dní výrazně proměňují. Pod tradiční černou linkou, jež je graficky odděluje od běžných textů, jsou uvozeny slovy Karla Čapka *T. G. Masaryk se na nás dívá dál*. Následuje jádro inzerátu, jež pod vlivem dobové atmosféry má charakter publicistického textu:

„Dílo presidenta Osvoboditele a knihy o něm nám to připomínají. JE TAM VĚČNÝ!

*VAVŘÍN SPRAVDLIVÉMU Hold celého světa největšímu Evropanovi!
Kniha národní hrdosti! Sborník projevů. Brož. Kč 38.-, váz Kč 50.-*

MASARYK VE FOTOGRAFII 96 obrázků! Krása a velebnost lidského zjevu T. G. M. září z tohoto alba. Jen váz. Kč 75.-. 4. vydání!

SVĚTOVÁ REVOLUCE 1914-1918 Veliký památník veliké doby a práce. Odysea válečné činnosti presidenta Osvoboditele. Brož Kč 57.-, váz. Kč. 69.-. Levné lidové vydání brož Kč 39.-, váz. Kč. 48.-.

*T.G.M. - MALÉ HISTORKY O VELKÉM MUŽI Jen kart. Kč 15.-.
Knižečka o tom, jak se uměl T.G.Masaryk smát!*

DODÁ KAŽDÝ KNIHKUPEC!

ORBIS, PRAHA XII, FOCHOVA 62. “¹⁰²

⁹⁸ Mahen, J.: *Písmákovo loučení*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (polední vydání), s. 3; Mahen, J.: *21. září 1937*. Lidové noviny 45, 22. 9. 1937 (ranní vydání), s. 7.

⁹⁹ Scheinpflugová, O.: *T. G. M.* Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (polední vydání), s. 3; Scheinpflugová, O.: *Slib*. Lidové noviny 45, 22. 9. 1937 (ranní vydání), s. 4.

¹⁰⁰ Stehlík, L.: *Ještě jsem neslyšel*. Lidové noviny 45, 19. 9. 1937, s. 3.

¹⁰¹ Valenta, E.: *Pohřeb*. Lidové noviny 45, 22. 9. 1937 (ranní vydání), s. 6.

¹⁰² *T. G. Masaryk se na nás dívá dál* (inzerát). Lidové noviny 45, 20. 9. 1937 (ranní vydání), s. 6.

4.2. Stereotypy uplatňované při reflexi osobnosti T. G. Masaryka

4.2.1. Masaryk jako prezident všech

Tomáš Garrigue Masaryk se v době strávené v čele Československé republiky snažil profilovat jako prezident nadstranický, občanský, sjednocující. Ve skutečnosti sice zasahoval aktivně až aktivisticky i do stranické sféry a publikoval v tisku své politické názory (viz kap. 3), ovšem pouze anonymně. Jako prezidenta sjednocujícího, prezidenta všech občanů Československa, ho logicky prezentovaly i (jeho stanovisky výrazně ovlivňované) Lidové noviny a tento postoj neměly důvod měnit ani po jeho abdikaci, ani poté, co skončil. Naopak: byla to ideální příležitost demonstrovat, že Masaryk byl skutečně univerzální autoritou – uznávanou, respektovanou a oplakávanou všemi bez rozdílu.

Projevilo se to už jen v četných líčeních davů, jež proudily v období po Masarykově smrti k lánskému zámku, později na Pražský hrad, kde byly exprezidentovy ostatky vystaveny, a poté na Masarykův pohřeb a s ním související smuteční průvod ulicemi Prahy. Při charakteristice tohoto auditoria je cíleně uplatňována snaha pomoci co možná nejplastičtějšího popisu nastínit, že Masarykovu památku si připomínají skutečně všechny vrstvy obyvatelstva.

„Přicházeli mladí, staří, někteří těžce o holi, lidé v šatech občanských, návštěvníci v různých uniformách, i uniforma generálská mezi nimi byla.“¹⁰³

„Lidé v oděvech z drahých látek, dělníci v modrých overalech spěchající do práce, služební s plnými taškami jdoucí z nákupu, slečny z kanceláří a obchodů, mladí studenti s učením pod paží. Stojí mlčky vedle sebe. Obraz bolu celého národa. Přešlapují na místě, pozorujíce pozorně postup prací, jež jsou z nejsmutnějších.“¹⁰⁴

Tam, kde se některé jiné deníky včetně Rudého práva spokojí často jen

¹⁰³ di: *Katafalk*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (polední vydání), s. 1.

¹⁰⁴ krt: *Na pražských ulicích*. Lidové noviny 45, 17. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

s číselnými údaji o počtu zúčastněných, tak nabízejí Lidové noviny taxativní výčet skupin a vrstev truchlících, včetně popisu charakteristických jednotlivců. Vznikají tak velmi dlouhé a specificky gradující věty.

„Jdou dělníci svátečně přistrojeni, matky s dětmi, ženy s nákupními taškami, tak jak jsou zvyklí denně chodit, každý vzal na sebe co mohl nejlepšího, a přece tu vidíte šat často vetčný, snad všichni mají trikolory s černou kokardou, vleče se tu chudák o berlich, jsou tu staří vedle mladých, je to pracující Praha z továrenských čtvrtí na předměstí z činžáků, jsou tu dobré kabáty a uniformy důstojníků, a všichni svorně jdou kolem rakve s presidentem Osvoboditelem.“¹⁰⁵

V několika případech se Lidové noviny nespokojí s tímto výčtem, jenž má nastínit, že Masarykova skonu želí úplně všichni, a tuto skutečnost sdělí čtenáři doslova. K tomu ji ještě graficky zdůrazní.

„V těch znovu a znovu nastupujících proudech jsou účastny všechny vrstvy obyvatelstva. Vedle dělníků a dělnických žen tiše putují rodiny měšťanské, vedle venkovské stařenky v červeném šátku mlčenlivě stojí plukovník s hrudí plnou stužek po boku své ženy ve smutečním úboru. Lidé neznámějších jmen spisovatelských ztrácejí se v anonymním davu, muži, kteří ovládají velké výrobní složky, stavějí se do řady vedle těch, kteří jsou jejich zaměstnanci. [...] Jdou profesori univerzit a jdou sedláci z chalup, jdou babičky v černých šátcích a jdou hoši ve skautských stejnokrojích – mladí, staří, pán, nepán, celý národ jde k rakvi Masarykově v jedné jediné bratrské jednolitosti.“¹⁰⁶

Ač často ve zpravodajských textech, jedná se mnohdy o stati na hranici autenticity a umělecké licence. Autor předchozích řádků asi stěží věděl a ověřil, zda vedle sebe stojí zaměstnanec a zaměstnavatel, a zda ta či ona paní je ženou vedle stojícího pána, avšak cíle – navození atmosféry svornosti a sjednocení smutkem – bylo dosaženo. Typickým je i ono vytváření

¹⁰⁵ *Nekonečné defilé*. Lidové noviny 45, 19. 9. 1937, s. 2.

¹⁰⁶ vl: *Lidé v zástupu*. Lidové noviny 45, 20. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

protikladných dvojic ve stylu *jdou profesoři univerzit a jdou sedláci z chalup*, jež na řadě míst nahrazuje onen (častěji použitý) výčet a opět vyjadřuje tezi LN, že Masarykovou smrtí byla zasažena celá společnost. Dramatik a dlouholetý čelný člen redakce Lidových novin František Langer v jednom případě činí prvkem takovéto dvojice jednoho ze svých redakčních kolegů:

„Láskyplné slovo Čapkovo, nejvroucnější modlitba, pronesená za celý národ, i naivní oltářiček za okny uslzené mlékařky na předměstí vyjadřuje společnou lásku nás všech, která je jedinou a největší útěchou ve společném žalu.“¹⁰⁷

Zármutek společenských elit je ovšem jinak na stránkách deníku akcentován ve výrazně nižším počtu případů: důraz je – což je pro prvorepublikové Lidové noviny charakteristické – kladen na prostého občana. Často i velmi chudého a žijícího na okraji společnosti.

„Na periferii Prahy u konečné stanice trati 19 žije si svůj skromný život legionářský invalida Mareš. Jeho celým jméním jsou dva kolovrátky a pak spousta pohyblivých figurek a miniaturních kolotočů. [...] Ted' už dva dny je tu ticho. Místo hraček jediná fotografie presidenta Osvoboditele zahalená černou rouškou, kolovrátek sám celý zakryt smutečním florem – ale nehraje. Bez života leží na něm klika i s hřídělí a starý voják sám sedí bez pohnutí a zamlklý: jemu odešel velitel nejvyšší, pod nímž před lety kdoví kde všude sloužil.“¹⁰⁸

Dalším prvkem, který LN neopomínají čtenáři zdůrazňovat, je (údajná) spontánnost tohoto všeobecného žalu a jeho projevů. (Možná proto zde, na rozdíl od Rudého práva, najdeme jen minimum organizačních pokynů vztahujících se k Masarykovu pohřbu a s ním souvisejícím pietním aktům.) Prostřednictvím drobných autentických (nebo se tak tvářících) příběhů a postřehů z ulic, kin, divadel a sportovišť je čtenář ubezpečován, že smutek je všeobecný a občané ho spontánně prožívají stejně.

¹⁰⁷ Langer, F.: *President mezi svými*. Lidové noviny 45, 19. 9. 1937, s. 2.

¹⁰⁸ zdk: *Smutek nejchudšího*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 7.

„Včera večer promítali před obvyklým programem v brněnském biu Metro také snímek presidenta Osvoboditele. Sotva se na plátně objevila známá postava, všichni účastníci představení v hledišti jako na povel povstali a zůstali tak ve zjevném pohnutí, dokud se nepromítl celý snímek.“¹⁰⁹

„Ve středu četli lidé v kapitolách o posledních věcech člověka – Masaryka větu, že na presidentově úmrtním loži leží dvě růže: červená a bílá. Růže, které měl pan president tak rád! Do rána aspoň ve stovce brněnských výkladů se u obrazů a bust objevily dvě růže: červená a bílá. Ty, které měl pan president tak rád.“¹¹⁰

Paradoxně se však na několika místech objevují i materiály, jež onu spontaneitu relativizují a deník z tohoto pohledu stavějí do mírně schizofrenní role: jedná se o přesné pokyny, jak se zachovat v okamžicích hromadného vzdání pocty mrtvému. Zde je naopak ona jednotnost a homogennost chování vyžadována až téměř direktivně a pokyny tak mají spíše charakter rozkazu.

„Všichni motoristé zastaví svá vozidla, opustí je, rozžehnou malá světla a setrvávají s obnaženou hlavou vedle svých vozidel, až do doby, kdy trubači dají opět znamení, že uplynula pietní lhůta vzpomínky.“¹¹¹

Tak jako je smutek nad Masarykovou smrtí prezentován jako univerzální a všeobjímající z pohledu celospolečenského (truchlí tedy všechny vrstvy obyvatelstva), tak Lidové noviny stejně naléhavě akcentují i geografickou rovinu této univerzálnosti: Masaryk je tedy oplakáván ve všech koutech republiky, již založil a sjednotil.¹¹² Kromě faktu, že LN Masaryka prezentují jako prezidenta všech občanů ČSR od počátku jeho úřadování ve funkci, je druhou zjevnou příčinou i fakt mnohem lapidárnější a již výše naznačený: deník potřebuje po dobu téměř dvou týdnů před

¹⁰⁹ vl: *Spontánní projev úcty v biu*. Lidové noviny 45, 17. 9. 1937 (ranní vydání), s. 7.

¹¹⁰ rf: *Presidentovy růže*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (polední vydání), s. 2.

¹¹¹ od: *Dvouminutové ticho motoristů*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (polední vydání), s. 2.

¹¹² V líčení Masarykova pohřbu se též na stránkách LN opakovaně a cíleně objevuje metafora přirovnávající statisícové davy v pražských ulicích k obyvatelstvu celé země. Mluví se zde např. o „počtu, jenž dává obraz, jako by před katafalkem pochodovala celá republika.“ (ma: *Noc na neděli*. Lidové noviny 45, 20. 9. 1937 (polední vydání), s. 1.)

Masarykovým pohřbem zaplnit prostor minimálně dvou (častěji však více) stran texty o této osobnosti. Vyhýbá se přitom analytickým materiálům hodnotícím Masarykův význam, přednost dostává líčení velikosti jeho ztráty a nezměrnosti s ní souvisejícího žalu: a tak si Lidové noviny „vypomáhají“ dlouhými a často neúměrně nastavovanými líčeními projevů smutku v Brně, Bratislavě a jiných československých městech:

„Brno k večeru, jak se otevřely brány továren, úřadů a obchodů se plnilo lidmi, jako v předvečer svátků a velikých dnů národa. Ulicemi se mihly první černé obleky mužů, spěchající na první smuteční schůze. Mnoho občanů přišlo na ulice v nejlepších šatech a lidé se v houfech zastavovali u výkladů, jejich drtivá většina svou přepečlivou a se zřejmou láskou nanesenou krásou připomínala smutek. Matky vodily za ruce své malé syny k obrazům zesnulého presidenta, vyzdvihovaly své děti do výše, aby přes hlavy lidí viděly muže, který nás právě dnes opustil. Bylo by čirou bláhovostí, najít v tomto ztichlém a smutném vzrušení hlouček, v němž by nepadala slova o katastrofě úterního rána. A mnohokrát, mnohokrát za hovoru pojednou ruce uletěly do kabelek, aby šátek zadržel po tvářích řinoucí se slzu, a kolikrát muž nějak zarazil hlas, aby nikdo nepoznal, že v hrdle to nějak zadrželo.

Černě se smutnou barvou dne. Z tmavých, florem potažených výkladů prosvěcují jen bílé busty a sošky; běl zdí domů je rozřezávána černými pruhy praporů, věže všech kostelů posílají se své výše k zemi černé obdélníky. Černě je na rukávech stejnokrojů, na klopách kabátů studentů, pro černá srdíčka, vydaná Národní jednotou, chodí si lidé s penízem v hrsti, s houstnoucím šerem stále houfněji. A nezvykle brzo se prázdnily ulice a na město doléhal pomalu poněkud bolestný klid a mír, jako by dnes nechtěli lidé rušit ticho, které po vzrušení jedenácti dní dolehlo na celé Československo. Večer se snesl déšť.“¹¹³

Uvedený text není ničím charakteristický pro místo, kde se odehrává (Brno). Obecně se podobné materiály z inkriminovaného období obsahově nijak neliší od těch, jež popisují atmosféru v Lánech a v Praze, kde se toho v oněch dnech udává výrazně více a občané zde truchlí „tváří v tvář“ Masarykově rakvi. Je pozoruhodné, jak málo využily Lidové noviny

¹¹³ rf: *Smutek včera nad městem*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (polední vydání), s. 2.

příslušného prostoru pro zpravodajství z různých koutů ČSR k tomu, aby akcentovaly vazbu Masaryka – moravského rodáka, po otci Slováka a po matce moravského Němce¹¹⁴ – k těmto místům a zemím. Jedna z mála takových útržkovitých zmínek se týká chvíle, kdy se moravsko-slezský zemský prezident (a dvojnásobný prvorepublikový premiér) Jan Černý¹¹⁵ v průběhu Masarykova pohřbu „v zastoupení všeho občanstva rodné země Moravsko-slezské“¹¹⁶ poklonil u rakve. Jinde, v článku *Život Masarykův ve filmu*, věnujícím se narychlo sestříhanému filmovému dokumentu, který vznikl a byl do kin nasazen během několika hodin po Masarykově smrti, jsou zmiňována jeho učednická léta v Čejči u Hodonína. „*Snímek Čejče, kde se učil kovářem*“¹¹⁷, ilustruje počátek muže, který vzešel z lidu a z ohně kovadliny kul své první dílo.“¹¹⁸ Nejzajímavějším a nejsvébytnějším je z tohoto pohledu materiál *President Masaryk ke svým* z poledního vydání den po Masarykově smrti – jakási koláž výroků z cest po Moravě, nasbíraných v období Masarykova úřadování ve funkci prezidenta. Samotný výraz *ke svým* z titulku se tu vztahuje k obyvatelům Moravy a nikoli k občanům Československa, což je v Lidových novinách ojedinělý úkaz jsoucí v rozporu se způsobem, jakým je zde Masarykova osobnost tradičně a systematicky reflektována. Úvodní perex článku vyjadřuje přesvědčení, že „*jako Evropan vždy zdůrazňoval své moravanství a Moravané ho považovali nejen za hlavu státu, ale především za svého velkého rodáka a tak ho také vítali.*“¹¹⁹ Zde tedy – pro Lidové noviny opět naprosto netypicky – je akcentován na úkor Masaryka – tvůrce republiky jiný (regionální, lze říci i národnostní) aspekt.

Materiály reflektující reakce na Masarykův skon na Slovensku sice opomíjejí jeho slovenský původ, zato ale pozoruhodným způsobem využívají tamních reálií – pověstí, mýtů, jazyka, domnělé národní mentality apod. – k vyjádření specifického vztahu Slováků k Masarykovi.

¹¹⁴ Tomáš Masaryk se narodil 7. března 1850 na císařském statku v Hodoníně: jeho matka Terezie, rozená Kropáčková, pocházela z německé rodiny usazené v Hustopečích u Brna, otec Jozef Masárik byl Slovak z obce Kopčany, ležící pouhé dva kilometry od moravsko-slovenské hranice.

¹¹⁵ Jan Černý (1874-1959) stál v čele obou prvorepublikových úřednických vlád, jež v letech 1920 resp. 1926 krátkodobě úřadovaly v dobách několikaměsíčních politických krizí.

¹¹⁶ *Čestná stráž legionářů*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

¹¹⁷ Bylo to v letech 1864 až 1866.

¹¹⁸ če: *Život Masarykův ve filmu*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 7.

¹¹⁹ *President Masaryk ke svým*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (polední vydání), s. 3.

„Slovenští lidé si to uměli vysvětlit lépe a věcněji než kde jinde; stav vážný znamenal pro lidovou představu slovenskou, že pan prezident pracuje k smrti – jak zní lidový výraz pro poslední projevy života. [...] Rozlil se smutek pod Magurou a ostatními vrchy slovenskými, jako když umíral Radúzův otec [...] Mrtev je náš tatíček, náš tatíček milovaný, náš rodem, citem, skutkem a vším.“¹²⁰

„Přelil se ten smutek nad celým Slovenskem jako když zemře v rodině starostlivý gazda. [...] Smutek, to je pro ně teskný otřes duše, upozorněné na volání z těch jiných světů, v nichž se kdysi setkáme, a setkáme se i s ním, největším a draze milovaným gazdou, který nám odešel. [...] A tiché sliby duševní očisty splývají se závěrečnými sliby pobožnosti: Nech odpočívá v pokoji po boji vrúcne milovaný tatíček nás všech.“¹²¹

Výraz *tatíček*, vyskytující se v obou citovaných článcích a obecně s Masarykem tak často spojovaný, se na stránkách LN v období jeho úmrtí a pohřbu objevuje jen ojediněle. (Jednoznačně nejpoužívanějším přídomek Masaryka je výraz *president Osvoboditel* – oficiální titul, který mu přiřkl dříve zmiňovaný zákon „lex Masaryk“ z 21. prosince 1935). V prvním ze dvou citovaných článků se na jiném místě objevuje v souvislosti s Masarykem i neobvyklý výraz *naš vůdce*, což je ze strany Lidových novin zjevná narážka na specifické postavení Andreje Hlinky, vůdčí osobnosti nejvlivnější slovenské politické síly (Hlinkovy Slovenskej ľudovej strany) i celé slovenské politiky. Tato sporná postava (česko)slovenských dějin byla častým terčem útoků Lidových novin a její nemalý vliv byl deníkem cíleně marginalizován. Oproti Hlinkovým někdy až otevřeně autonomistickým tendencím (zveřejnil je už v létě 1919 na Versaillské konferenci jako vedoucí slovenské delegace) prezentovaly Lidové noviny systematicky jako jednoznačně dominantní ve slovenském politickém prostředí ideu čechoslovakismu a akcentovaly vděk Slováků tvůrcům Československé republiky, tedy především Masarykovi. Příslušnou osvětovou pasáž obsahoval i projev slovenského zemského presidenta Jozefa Országha k Masarykovu úmrtí – pochopitelně tedy otištěný Lidovými novinami:

¹²⁰ bh: *Slovensko ve smutku*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (polední vydání), s. 2.

¹²¹ bh: *Výheň slovenského citu*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 5.

„Stáli sme na okraji priepasti, hrozila nám skáza našej reči, po otcoch zdedenej, zánik našej kultúry, boli sme chudobou oslabení, ponížení a znevážení, vyradení z toku života štátného. Masarykova republika nás zachránila. [...] Mal nás rád ako otec miluje svoje deti.“¹²²

Masaryka tak Lidové noviny představovaly českému čtenáři jako osobnost přijímanou na Slovensku stejně jednoznačně jako v českých zemích, napříč všemi názorovými proudy (což nebylo v souladu s realitou).

„Slzy žactva se tam (ve školách – pozn. aut.) připojily k slzám, jež bylo pozorovat mezi nesčetnými lidmi Slovenska bez rozdílu politického, náboženského nebo národnostního přesvědčení.“¹²³

Specifický případ Podkarpatské Rusi, oblasti, jež prožila v první polovině dvacátého století velmi pestrý politický vývoj a po celou dobu existence první republiky byla oficiálně součástí ČSR, avšak tamní reálná politická (a bezpečnostní) situace byla velmi nestálá, byl dalším, který přiměl Lidové noviny zaujmout jednostranný postoj. Ve zpravodajství z tohoto regionu převládá ujišťování, že celou oblast zasáhl stejný spontánní smutek jako například Prahu nebo Brno, a samotné připojení Podkarpatské Rusi k Československu je prezentováno jako její osvobození. Z těchto důvodů nechybí po Masarykově smrti v LN opakované ujištění, že černé vlajky jsou v oblasti vyvěšovány „bez jakýchkoli úředních pokynů“¹²⁴ a že jde o úmrtí „velkého Evropana, jenž se tolik zasloužil o osvobození a svobodu rusínského národa za svého zájezdu do Spojených států na sklonku války a za své činnosti v presidentském úřadě.“¹²⁵ Nejzajímavějším je z tohoto pohledu článek Josefa Šidáka *Masaryk v podkarpatoruských písních* Josef Šidák z 19. září, snažící se na krajské lidové slovesnosti demonstrovat specifické a téměř nadpřirozené postavení, jakého se Masaryk v regionu těšil.

¹²² mo: *Hlas Slovenska*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 9.

¹²³ mo: *Hlavní město Bratislava*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

¹²⁴ Šk: *Podkarpatská Rus truchlí*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

¹²⁵ Tamtéž.

„Prostý podkarpatoruský lid si z presidenta Osvoboditele, třeba na konci války neznal ještě ani jeho jména, brzy po převratu vytvořil symbol. Je mu představitelem státu, ale i vladařem, soudcem, otcem a ochranitelem. O tom, jaký je Masarykův kult mezi nejprostším lidem na Podkarpatské Rusi, svědčí lidová píseň kolomejka; je to tím zajímavější, že v minulých dobách lidová píseň podkarpatoruského lidu neopěvovala vladařů, tím méně k jejich slávě skládala hymny a nadšené ódy. Nalézá-li život podkarpatoruský nejživější ohlas v lidové písni – kolomyjce, není divu, že právě v ní našly nejvíce výrazu vřelé vztahy podkarpatoruského lidu k Masarykovi.“¹²⁶

Následují příklady této lidové tvorby:

*„My, Rusíni, prosíme Boha,
všichni bez výběru
za našeho presidenta
Masaryka tomu*

*a budem se ustavičně
modliti na věky
za našeho presidenta
milé republiky*

[...]

*Kéž by president náš milý
vyslovil na zkoušku,
aby nám tak odepsali
polovinu dloužků*

*Masaryku, milý táto,
zaveď nám pořádky:
odpusť nám tu polovinu,
ostatek na splátky.*

¹²⁶ Šidák, J.: *Masaryk v podkarpatoruských písních*. Lidové noviny 45, 19. 9. 1937, s. 6.

[...]

*V žaláři v temnici
měl já tuhle sen
že mě pošle Masaryk
co nejdříve ven.*¹²⁷

Podobně jednostranně Lidové noviny prezentují i vztah národnostních menšin, žijících na území ČSR, k Masarykovi. Předchozí parlamentní volby v květnu 1935 vyhrála Sudetendeutsche Partei (SdP) Konráda Henleina, o tři roky později v komunálních volbách hlasovalo pro její nepokrytě pronacistický a separatistický program dokonce 92,6 % německého obyvatelstva ČSR: přesto jsou českoslovenští Němci prezentováni Lidovými novinami jen jako skupina želící odchodu tvůrce státního útvaru, jehož rozbití drtivá většina z nich podpořila. Čtenář je obeznámen s tím, že „*předseda sudetoněmecké strany Henlein vykonal [...] návštěvu u ministerského předsedy dra Hodži a vyslovil mu soustrast*“¹²⁸, ovšem oficiální stanovisko této vlivné politické síly, na rozdíl třeba i od svolání KSČ¹²⁹, v Lidových novinách absentuje. Deník naopak otiskl dopis představitele jiné, umírněnější a mnohem méně vlivné strany českých Němců, vedoucího činitele Německé sociálnědemokratické strany dělnické (DSAP) Wenzela Jaksche, vyjadřující přesvědčení, že „*v této dojemné chvíli loučení s jedním z největších současníků také všichni lidsky cítící Němci této země budou mezi truchlícími.*“¹³⁰ (DSAP byla okamžitě po podpisu Mnichovské dohody zrušena.) Podobného charakteru je i dopis nejmenovaného německého občana ze Svitav, zjevně patřícího v rámci této národnostní menšiny i k menšině názorové:

„Zemřel náš šlechtný, milovaný president Masaryk. Nezemřel jen

¹²⁷ Šidák, J.: *Masaryk v podkarpatoruských písních*. Lidové noviny 45, 19. 9. 1937, s. 6.

¹²⁸ Ůř: *Smuteční zápisy*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

¹²⁹ Oficiální stanovisko KSČ k Masarykovu úmrtí je v LN otištěno v článku *Soustrast někdejších odpůrců*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 5. Podtitulek článku zní *Komunisté se hlásí k Masarykově odkazu*.

¹³⁰ Jaksch, V.: *Dík Němce Masarykovi*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 6.

Čechům a Slovákům a ostatním občanům našeho státu, nýbrž všem lidem dobré vůle na celém světě, milujícím pravdu. Truchlíme, jak jsme ještě nikdy před tím netruchlili. Kéž bychom si však stále a stále uvědomovali, že truchlení nestačí. Musíme nyní být lepšími a pravdivějšími než dosud. Musíme pravdu hledat

*a kde ji nalezneme, nesmíme se báti ji vysloviti. Tím splníme nejlépe nepsaný, ale samozřejmý odkaz zesnulého!*¹³¹

Deník také využívá Masarykova úmrtí k tomu, aby při této příležitosti za pomoci jeho starších výroků na německé obyvatelstvo v době, kdy má toto tendenci podporovat rozbiječskou politiku SdP, osvětově působil:

„Ve Znojmě (Masaryk – pozn. aut.) poděkoval za německé uvítání: ‚My potřebujeme vás, vy potřebujete nás a tak je to v celé zemi.‘

[...]

*V Moravském Krumlově: ‚Vernünftige und anständige Menschen müssen zusammenarbeiten.‘*¹³² (Rozumní a slušní lidé musejí spolupracovat.)

Vývoj událostí, od Masarykova úmrtí k jeho pohřbu, tak do jisté míry slouží Lidovým novinám jako možnost prezentovat Československo jako zemi, jejíž občané želí exprezidentova odchodu bez ohledu na národnost.

*„Po ranní zprávě rozhlasu ulice se zaplnily lidmi, kteří si se smutkem v tvářích a na šatech přispíšili, aby před vstoupením do úřadů si přečetli zvláštní vydání listů československých, německých i maďarských.“*¹³³

*„Podle Dzienniku Polskiego zaslal poslanec dr. L. Wolf předsednictvu ministerské rady a Masarykově rodině telegram, kterým jako představitel Poláků v Československé republice vyslovuje nejhlubší soustrast jménem veškerého polského obyvatelstva v Československé republice“*¹³⁴

*„Na pohřbu prezidentově budou oficiálně zastoupeny všechny menšinové národnosti republiky a v počtu zejména velkém Němci.“*¹³⁵

¹³¹ Čtenáři píší LN. Lidové noviny 45, 19. 9. 1937, s. 6.

¹³² *President Masaryk ke svým.* Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (polední vydání), s. 3.

¹³³ mo: *Hlavní msto Bratislava.* Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

¹³⁴ *Projevy účasti.* Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (polední vydání), s. 2.

¹³⁵ zs: *Katafalk na hradě.* Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

„O poměru obou národností v Čechách – Čechů a Němců – svědčí fakt, že špalír na Václavském náměstí tvoří na straně u Koruny skupiny jednak německé republikánské obrany, jednak Arbeiter Tur- und Sport- Union z Ústí nad Labem, vesměs v krojích, na straně u Baťova paláce ryze české spolky.“¹³⁶

Obecně tedy Lidové noviny kladou značný důraz na co možná nejplastičtější a nejnávodnější demonstrování představy, že občané Československa jsou zároveň všichni oddanými stoupenci T. G. Masaryka a že kladný vztah k Masarykově osobnosti, tak i k „Masarykově“ republice je univerzální a všeobjímající: napříč všemi sociálními a národnostními skupinami a ve všech koutech země. Masaryk je v očích LN pojátkem celé prvorepublikové společnosti a jeho smrt impulsem k jejímu ještě většímu semknutí. Filozofii deníku dokonale vystihuje pasáž z úvodníku zvláštního vydání LN zvěstujícího Masarykovo úmrtí:

„Podejme si v duchu všichni ruce, kdo dobře smýšlíme s touto zemí, podívejme se navzájem do očí nezakalených ani slzami ani vášněmi všedních dnů a řekněme si poctivě a mužně: Žádný u nás ho nemůže nahradit, ale všichni dohromady, spojení srdcem i vůlí, ho nahradit můžeme a musíme. Československá republika je dědictví, které nám zanechává, nyní jest nám osvědčiti svou vděčnost k němu i opravdovost a ryzost naší úcty a lásky. Jediná tryzna, kterou československý národ může uctíti svého syna největšího, je v slibu a přísaze, že dílo, které on slavně založil, bude dokončeno, že jeho odkaz bude naplněn, že tato republika obecnou vůlí všeho lidu bude vpravdě republikou Masarykovou.“¹³⁷

¹³⁶ *Václavské náměstí*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 5.

¹³⁷ *T. G. Masaryk mrtev*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 1.

4.2.2. Masaryk jako obyčejný člověk

Ze stránek Lidových novin v období po smrti T. G. Masaryka je patrná snaha charakterizovat mrtvého jako osobnost zcela výjimečnou (této snaze bude věnována následující podkapitola), zároveň se však deník pokouší téhož Masaryka čtenáři co možná nejvíce přiblížit prostřednictvím poukazování na ty jeho vlastnosti, jež sám Masaryk vždy na řádném občanu akcentoval: poctivost, pracovitost (vzpomeňme na název „Národní strana práce“), v kladném slova smyslu prostotu a obyčejnost. Výsledkem je na mnoha místech jakési schizofrenní vyznění textů, jež na jedné straně exaltovaně opěvují jedinečnou osobnost nesrovnatelnou s kýmkoli jiným, na druhé straně se snaží tuto její jedinečnost samy korigovat a přirovnávat Masaryka k jeho běžnému spoluobčanovi. Respektive ke kýženému prototypu a konstruktů takového běžného občana, jímž je v očích Lidových novin (protože v očích Masarykových) právě onen poctivý, pracovitý a každodenně pracující člověk.

První příležitostí, jak mohl deník dostát své snaze představit Masaryka jako v jádru zcela obyčejného, prostého a nenáročného muže, byl popis jeho pokoje ve druhém patře lánského zámku, jenž se stal zároveň Masarykovou úmrtní místností. Následující nikoli nepodobné pasáže využívají faktu, že pokoj byl vybaven velmi jednoduše a úsporně – a výsledkem je obraz jeho skromného a nenáročného obyvatele.

„Tak prostě, jak president žil, byl vybaven i jeho nejvlastnější domov. Hladký stůl tu stojí a nad ním podobizna paní Charlotty, po levici přihrádková skříň, proslulý to ‚holubník‘, kde měl přehledně archivováno vše, co si přál mít po ruce. [...] Mezi dvěma okny stojí prostá kovová postel – úmrtní lože presidenta Osvoboditele.“¹³⁸

„V jeho ložnici... Ano, především lůžko úmrtní. Prostý, skoro vojenský kavalec s vlněnou pokrývkou, polštářem ještě zmačkaným jeho hlavou, na nočním stolku bible. [...] Čím starší byl, tím zaujímal méně místa, stačil mu už jediný pokoj pro spánek, práci i četbu; na stěnách zase regály s knihami a jeho pověstný holubník – registratura, do níž třídil své papíry, aby je měl vždycky

¹³⁸ D. S.: *Úmrtní světnice*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 4.

po ruce. ‘ ‘¹³⁹

Při popisu pompézních smutečních aktů – či vzpomínce na dřívější akty slavnostní – je čtenář Lidových novin opakovaně ujišťován, že Masaryk tyto oficiální akce nevyhledával a přednost dával neformálnosti.

„Vidíme ho znovu tak, jak jsme ho vidávali před lety, my běžní, drobní lidé, kteří jsme ho mohli vidávat ovšem jenom v pestrém, barevném rámci slavnostního vítání, pod slavobranami a prapory, uprostřed dmoucích špalírů a za zvuku fanfár. [...] On sám to neměl příliš rád.“¹⁴⁰

Článek spisovatele a nepřekonatelného soudnickáře Lidových novin Karla Poláčka *Masaryk mezi pátečníky* je pozoruhodný tím, že přibližuje prezidenta čtenáři jako osobnost sice disponující mocí, po vzoru středověkých králů však s oblibou čas od času sestupující mezi prostý lid.

„Někdy přicházel pěšky. Představte si – z Hradčan na Floru (do vily bratří Čapků, kde se tzv. pátečníci scházeli – pozn. aut.), to je přece lán světa. Měřil si to nejživějšími ulicemi, kolikrát za nesnesitelného pražského parna svým bohatýrským kokem.“¹⁴¹

Deník také cíleně akcentuje Masarykovu vstřícnost a komunikativnost s běžným spoluobčanem – „obyčejným člověkem“, připomíná, že prezidentovými přáteli byli zahradník či venkovský lékař, či zmiňuje jeho prý vždy neobvykle kladný vztah ke služebnictvu:

„Potom se přišli rozloučit zámečtí zaměstnanci a s nimi také paní Černá, která bývala řadu let hospodyní u presidenta Masaryka a která i potom každého roku byla u presidenta hostem o Štědrém večeru.“¹⁴²

Těmito způsoby se Lidové noviny snaží demonstrovat, že se Masaryk

¹³⁹ G: *Poslední návštěva*. Lidové noviny 45, 17. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

¹⁴⁰ Valenta, E.: (netitulováno). Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (leták), s. 1.

¹⁴¹ Poláček, K.: *Masaryk mezi pátečníky*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 6-7.

¹⁴² *Bojovník na katafalku*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

cítil být (a podle deníku i byl) „jedním z nás“ neboli občanem jako každý jiný. Do pozoruhodného kolážovitého článku *President Masaryk ke svým* z poledníku 15. září, složeného z Masarykových výroků pronesených při návštěvách rodné Moravy, se z tohoto důvodu dostala i jeho reakce na přijetí v jedné jihomoravské obci:

*„V Židlochovicích, vítajícimu děvčátku: Ruky mně nelíbej, ale podej.“*¹⁴³

Zdůrazňování Masarykovy pracovitosti (vlastnosti, již nepochybně disponoval), slouží Lidovým novinám jako iniciační bod k akcentování každodenní drobné práce běžného občana jako jednoho z pilířů společnosti (jak to ostatně hlásal Masaryk sám).

*„Zůstal mužem činu, který neváhal se zasadit o provedení své myšlenky v celé její denní realitě. Jedině v práci, soustavné drobné práci opřené o přesné poznání skutečnosti a směřující k jasnému cíli spatřoval možnost nápravy.“*¹⁴⁴

*„Podle zásad Masarykových uctíme nejlépe památku velkého mrtvého ne snad zbytečným romantismem, jak ironicky praví ‚chceme být reky a chceme se honosit velkými činy‘, nýbrž právě tou denní prací všedního dne – ‚Drobná práce je skutečně praktická, konkrétní, životná – ty veliké činy heroické jsou obyčejně ve fantazii a in abstracto.‘ Budeme-li pak [...] vlastním příkladem vychovávat i své děti, tu uctíme nejlépe památku presidenta Osvoboditele.“*¹⁴⁵

Podobně i zmíněná koláž Masarykových výroků pronesených na Moravě obsahuje i takové, které právě k pracovitosti coby životnímu principu odkazují:

„Ve Vizovicích. Znáte staré, dobré rčení: Pomoz si sám a pomůže ti

¹⁴³ *President Masaryk ke svým*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (polední vydání), s. 3.

¹⁴⁴ Borovička, J.: *Masarykovo presidentství*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 5.

¹⁴⁵ *Masaryk o výživě a drobné práci*. Lidové noviny 45, 19. 9. 1937 (příloha), s. 2.

pánbůh! A proto vám říkám: Pomozte si sami a pomůže vám vláda. Energicky za to vzít. A pak my ostatní poběžíme za vámi.

Ve Zlíně, odpověď na uvítání Tomáše Bati: Všecko naše obyvatelstvo se bude musit přiblížit k životu, to jest k práci...“¹⁴⁶

Akcentování vlastností, jež mají domněle (dle LN) mít Masaryk a „obyčejný člověk“ společné, směřuje k vyvolání dojmu ztráty někoho blízkého a Lidovými novinami je Masarykova smrt opakovaně metaforizována jako úmrtí *otce* (někdy psáno s malým, někdy s velkým -o-). Tímto obrazem operují LN téměř každodenně a snaha prezentovat Masarykovu smrt jako zásah do soukromého života každého jednoho obyvatele je ze strany deníku očividná.

„Tuto neděli, nejsmutnější v kalendáři československé republiky, se hovory sjednotily na týž námět. Aby se miliony necítily tak samy po odchodu nejdražšího, připomínaly si jeho postavu, jeho myšlenky, hovořily prostě o něm. V lidech zbylo cosi zasutého, co se nechtělo osvobodovat slovy, příliš slabými vyjádřit cit tak vespolný a přece soukromý v každém zvlášť. [...] Všichni lidé jsou jedno poutem společného smutku a přece každý zároveň dvojnásob sami. Jako by každému jednotlivci zemřel otec, jehož si v duši a tajně přivlastnil.“¹⁴⁷

Metafory mrtvého otce využívají i básníci, kteří na stránkách LN reagují na Masarykovo úmrtí. Zde například Vítězslav Nezval:

*„Už víckrát nepojme Tvá rodná česká zem
víc slz než tentokrát, kdy tekou na hrob Otcí.“¹⁴⁸*

Analogicky k představě Masaryk jako otce je deníkem ražena představa *osiřelého* občana.

¹⁴⁶ *President Masaryk ke svým*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (polední vydání), s. 3.

¹⁴⁷ omk: *Nedělní hovory a mlčení*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (ranní vydání), s. 7.

¹⁴⁸ Nezval, V.: *Tři smuteční básně*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 2.

„A není nikoho v tom zástupu bolesti, která zní chorálem varhan, rytmem kroků, pláčem žen i vzlyky a která vlaje nad hlavami jako ty prapory, kdo by do té tváře se nepodíval se zármutkem toho, který osiřel.“¹⁴⁹

„Osiřeli jsme všichni, všichni jsme zastřeni jedním smutečným závojem a každý pláč je pláčem všech.“¹⁵⁰

4.2.3. Masaryk jako „ten největší“

Přestože se Lidové noviny po Masarykově smrti snažily na mnoha místech prezentovat ho jako „člověka z masa a kostí“ a přiblížit ho tak svému čtenáři, působí na stránkách listu tato tendence pouze jako jakási korekce snahy mnohem intenzivnější, systematictější, kvantitativně širší a z hlediska použitých jazykových prostředků naléhavější: totiž opačné. Masaryk bezpochyby byl osobností zcela výjimečnou: i přesto se však jeví její posmrtná reflexe na stránkách LN coby muže zcela jedinečného jako jev, který nemá v dějinách českého tisku obdoby a u deníku považovaného za vzor věcného a racionálního média překvapí dvojnásob. Opěvování Masarykovy geniality, krásy, schopnosti činit nemožné až zázračné, přirovnávání Masaryka k bohům a mýtickým postavám – to vše se v Lidových novinách objevuje v bezprecedentní míře, na mnoha místech a natolik patetickými slovy, že to s běžnou produkcí tohoto deníku nesnese srovnání. A podléhají tomu i ty novinářské (a spisovatelské) osobnosti z řad redaktorů, u nichž bychom to s ohledem na charakter jejich tvorby nejméně čekali.

Při nemnohých pokusech předeštířit na základě fakt a výčtu sfér Masarykova vlivu jeho univerzálnost bývá výsledkem právě onen výčet, bez snahy osvětlit čtenáři konkrétní Masarykovu kvalitu či přínos. (Překvapuje to i proto, že prostor na obširnější a zevrubnější materiály by LN oněch dní měly; je však zaplněn výše zmíněnými rozsáhlými neinvenčními pasážemi popisujícími víceméně totožnou atmosféru na mnoha místech v zemi.) Čtenář je tak konfrontován s nesystematizovaným přívalem údajných Masarykových kvalit, aniž by měl šanci je vstřebat a leckteré i vůbec pochopit:

¹⁴⁹ mk: *Večer v Praze*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (polední vydání), s. 1.

¹⁵⁰ Langer, F.: *President mezi svými*. Lidové noviny 45, 19. 9. 1937, s. 1.

„V něm (v Masarykovi – pozn. aut.) se potkaly a sloučily všechny hlavní motivy československého života, češství a slovenství, ale i němectví, vlastenectví, evropanství i světovost, hlas slovácké přírody i kázeň moderní civilizace, bezprostřednost i městská vzdělanost, nutkání živelného citu i ostrí kritického rozumu, víra i věda, láska i boj, vřava politiky i tišina meditace, dynamika národního rozmachu, opojení kolektivním životem i pokora duše, stojící tváří v tvář věčnosti a Bohu.“¹⁵¹

Velký důraz je pochopitelně kladen na Masarykovy výjimečné mentální schopnosti a inteligenci. Ty jsou dokládány za pomoci konkrétních, spíše populární formou napsaných příběhů, tak jako v případě článku francouzského novináře Michela Gorela *Masaryk v paměti Pařížanů*. Podle něj například Masaryk za první světové války po krátkém studiu v odborné vojenské knihovně napsal anonymní článek o chystané ofenzivě v Haliči, v němž „vykládal, proč tato ofensiva musila ztroskotat [...] Byla to sensace a celý svět byl přesvědčen, že je z pera vynikajícího vojenského odborníka.“¹⁵² Jiný produkt francouzského přispěvatele, článek *Cena jedinečného charakteru* od historika a sociologa R. Vambéryho, již obsahuje tvrzení, že Masaryk byl schopen i věcí de facto nemožných – pozoruhodné, když uvážíme, že autorem textu je vědec: „Jedním z nejvzácnějších zjevů dějin je synthesa učence a státníka. Zvláštním znakem prvního je skepse. Nikdy nemůže považovat pravdu za nevyvratitelné poznání, zatím co státník, politik nesmí o pravdě, již chce změnit ve skutečnost, pochybovat, aby neochromoval svou sílu k činu,“¹⁵³ a následuje ujištění, že u Masaryka jde o „sjednocení v podstatě neslučitelných duševních vlastností.“¹⁵⁴ Jinde Lidové noviny píší (ústly dalšího zahraničního korespondenta, italského exilového politika a pozdějšího ministra zahraničních věcí hraběte Carlo Sforzy) dokonce o „záračném bohatství Masarykova ducha.“¹⁵⁵

Přesto se však jeví, že zdůrazňování Masarykových mentálních

¹⁵¹ Smetáček, Z.: *Zdroje života*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 7.

¹⁵² Gorel, M.: *Masaryk v paměti Pařížanů*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (polední vydání), s. 5.

¹⁵³ Vambéry, R.: *Cena jedinečného charakteru*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ Sforza, C.: *Ital myslí na Masaryka*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

schopností není v LN zdaleka akcentováno v takové míře, jak by si tento možná nejnezbytnější předpoklad velkého vědce a politika zasloužil, a přednost z tohoto pohledu dostávají vlastnosti očividné a snáze popsitelné. Příkladem je Masarykův zjev, v souvislosti s nímž deník bez váhání a opakovaně používá atributů *krásný* či *líbezný*. Téměř se nechce věřit, že autorem následujících slov je – povětšinou nemilosrdný – satirik Karel Poláček:

„Už podívání na něho (na Masaryka – pozn. aut.) bylo líbezné. Patřil k onomu nečetnému druhu lidí, o nichž se říká, že rostou do krásy. Čím byl starší, tím subtilnější, harmoničtější a elegantnější. Jako by věk snímal s něho všechno, co činí člověka hrubým a hmotným.“¹⁵⁶

Ferdinand Peroutka, za normálních okolností věcný (a z hlediska používaného jazyka střídmý) pragmatik, pod dojmem Masarykova skonu psal při opěvování Masarykova zjevu a fyzické kondice také pro sebe velmi netypicky. Těmto dvěma aspektům Masarykovy osobnosti věnoval celý jeden rozsáhlý článek, který vyšel ve zvláštním vydání k Masarykovu úmrtí pod titulkem *Zemřel na koni*.

„Nikdy nezapomínal na tělesný ideál. [...] V pohledu, který upíral na člověka, bývalo obsaženo také němé zkoumání, zda jest širší v ramenou než v pase. [...] Při jeho smrti řekla Evropa: zemřel stařec na koni. Výkony jeho ducha byly námi všemi již oslaveny. Nezapomínejme, že jakési oslavy zaslouží i výkony jeho těla. A že také tu byl svému národu vzorem. [...] Zemřel jako nejkrásnější evropský stařec. Forma, v jaké se udržel do pozdního stáří, jest sama o sobě velkým výkonem estetickým a příspěvkem našeho národa ke kráse světa aspoň tak velkým, jako by bylo několik svazků básní. [...] Nic na světě není zadarmo, také fyzicky krásné Masarykovo stáří bylo výsledkem vůle a pěstění. Jeho postava hodila se k tomu, aby nesla vavříin, který si jeho duch vysloužil.“¹⁵⁷

Kult Masarykovy krásy je ve dnech po jeho smrti pěstován Lidovými

¹⁵⁶ Poláček, K.: *Masaryk mezi pátečníky*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 7.

¹⁵⁷ Peroutka, F.: *Zemřel na koni*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 7.

novinami systematicky a připomínán téměř každodenně. Například při příležitosti pohřbu:

„A jak se vracíte, nacházíte stále ještě množství lidí stát nehnutě na místech, z nichž přihlíželi poslední cestě svého Osvoboditele, jako by nemohli uvěřit, že už je opravdu konec, že už nikdy, nikdy neprojde jejich uctivé zdravícími řadami ten ztepilý, junácky pružný a krásný stařec.“¹⁵⁸

Téma Masarykovy krásy se na stránkách Lidových novin několikrát objevuje právě v rámci podobných šablonovitých „autentických“ výjevech z ulic; některé z nich mají působit osvětově a návodně na rodiče a jejich způsob výchovy mladé generace:

„Nikde nepotkáte tolik dětí jako v těchto dnech v hradních nádvořích. Po 16. hodině tam přicházejí s matkami, otci a jejich tváře jsou vážné jako tváře dospělých. A vyptávají se: Kde bydlil pan prezident? V kterých oknech? Jak dlouho tady bydlil? To jsi plakal, tati, včera pro něho, když jsi četl noviny? A dospělí odpovídají tiše a maminka se leckdy zalkne slzou. Muž v modré haleně vykládá tlumeným hlasem osmileté holčičce: ‚Sem přijel pan prezident skoro před 20 lety, když se vrátil z Anglie, Ameriky, z Ruska a přivezl nám náš stát. To už byl starší než náš dědeček, ale byl krásný a statný jako mladý muž.‘ [...] Tak to je dobře: úctu, lásku a vděčnost odevzdat nové generaci.“¹⁵⁹

Masarykově zjevu a kondici se věnuje i další důležitá postava meziválečných Lidových novin, Edvard Valenta, ve svém z mnoha pohledů pozoruhodném (netitulovaném) článku, jenž vyšel jak v letáku oznamujícím Masarykovu smrt, tak i o několik hodin později ve zvláštním vydání LN. Pro ně byl ovšem původní text pozměněn charakteristickým způsobem, jenž svědčí o tendenci deníku podávat Masarykovo úmrtí co možná nejnaléhavěji a nejpatetičtěji. V původní verzi se objevily tyto řádky:

„(Masaryk) zůstane především bílým olympským zjevením, o němž jsme

¹⁵⁸ Rozchod. Lidové noviny 45, 22. 9. 1937 (ranní vydání), s. 7.

¹⁵⁹ It: Děti na hradě. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 7.

*všichni, až po ty nejprostší cítili to, co vyjádřil Otokar Březina: rozené kníže světské. Nikdo z nás pamětníků, kteří jsme Masaryka viděli, ať v dešti růží a volání slávy, ať v čele vojáků, když stařecky velebný a mužsky křepký projížděl na koni pražskými ulicemi, ať v továrnách mezi dělníky nebo pracujícího u stolu, nikdo z nás, šťastných pamětníků, jimž bude toto vše jednou záviděno, nezapomene do smrti na už sám zjev tohoto klasického muže, velikého kmeta a osudem předurčeného vladaře demokrata. Tisícům z nás podezřele vhlly oči a měkla ústa, když kráčel našimi řadami ve slávě, jež daleko více vycházela z jeho osobního kouzla než z jeho vysokého úřadu hlavy státu; ale tehdy nám odpovídala jeho tvář, stažená v tvrdou, skoro přímou chlapeckou laskavost, jež nemiluje podobných citů, neboť ty jsou věru prachšpatným inventářem do srdce a do boje, jemuž nám chtěl naučit.*¹⁶⁰

Tato relativně věcná a patosem nepříliš zatížená část byla v pozdějším vydání nahrazena následující mnohem patetičtější a exaltovanější statí plnou superlativů, fiktivních pompézních obrazů a metafor:

*„(Masaryk) zůstane především bílým olympským zjevením, krácejícím v dešti růží vrhaných s říms balkónů, vysoký, křepký, ne pouze první, ale taky nejkrásnější muž republiky; zůstane stále volání slávy kolem něho, obraz žen, deroucích se, aby se mohly dotknout jeho šatu a zdvíhajících své děti do výše, aby mohly jednou vykládat, po mnoha letech, že viděly Masaryka. Takového ho budeme vidět stále, největšího demokrata století, jako krále králů. Muže krácejícího podle řad tváří pomáčených slzami štěstí a lásky; podle žen padajících do mdlob vzrušením, když se blížil po koberci z květin ve své úžasnosti; muže, který oplácel tyto výbuchy přemožených srdcí tváří staženou v tvrdou, silnou, skoro přísnou chlapeckou laskavost, jež nemiluje podobných citů, neboť jsou věru prašpatným inventářem do boje.*¹⁶¹

Míra patosu při opěvování Masarykovy výjimečnosti dosahuje ovšem zjevného vrcholu téhož dne v tomtéž zvláštním vydání v článku dramatika, divadelního kritika a dlouholetého spolupracovníka LN Edmonda Konráda

¹⁶⁰ Valenta, E.: (netitulováno). Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (leták), s. 1.

¹⁶¹ Valenta, E.: (netitulováno). Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (polední vydání), s. 1.

Nesmrtelný. Zde se již zároveň objevují náznaky přisuzování nadpřirozených schopností Masarykovi, jenž je podle Konráda přítomen ve všem, co je součástí životní reality v ČSR:

„A musíme-li si tedy opravdu představit, zkrušeni žíravou mukou ukrutného žalu, že už nepotkáme, nad hřívou krotkého koně, ten bohatýrský bílý vous, ty oči laskavé a smělé, že se už nedotkneme té veliké, dlouhoprsté ruky, zároveň urozené i lidové; že už neuslyšíme ten starý, věrný hlas – musíme-li si představit, že nebije to srdce železné a zlaté, že ustala ta zázračná vládcí vůle, že domyslí ten úžasný mozek, jenž se zdál nadán mocí nadlidskou: Tomáš Garrigue Masaryk je vždy a všude přítomný, kamkoli sahá oblast i myšlenka tohoto státu, jím stvořeného, kamkoli sahá hmotný a duchový svět obrozeného a osvobozeného národa, kamkoli se vůbec prostírá svět vzdělání, lidství a demokracie. Bdí v dějinách moudrosti i v pamětech státníků. Bdí v našem hraničním kameni na horských ladách a v dunajské vlně, která omývá bratislavský břeh. Strmí nad Prahou zachráněnými Hradčanami a dýše na ni životem nových zahradních měst vůkol. Svítí z československých bodáků, je v dělníkově pojištění a v univerzitních posluchárnách.“¹⁶²

Atmosféře doby podlehl i jeden z Masarykových nejlepších přátel Karel Čapek, muž jinak úsporného slohu pojmenovávající věci realisticky, přímo, nemetaforicky. V jeho reakcích na Masarykův skon a hodnoceníh Masaryka jako takového se v souvislosti s ním objevují výrazy *prozřetelnost*, *zázračný*, *z milosti Boží* a další naprosto „nečapkovské“ obraty:

„Umřel největší a nejlepší z nás. První nejen svým úřadem, ale především šlechtictvím ducha, které udílí Prozřetelnost těm, jež určila k výjimečnému poslání. První intelektem i mravně, srdcem i vůlí, bratr i vůdce, dělník i bojovník, trpitel i vítěz. Největší postava novodobých dějin českých, již možno srovnávat jen s jejich zjevy nejmohutnějšími, dnes už téměř legendárními.“

Den národního smutku vzešel naší zemi, jakého naše pokolení ještě

¹⁶² Konrád, E.: *Nesmrtelný*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (polední vydání), s. 3.

nezažilo, ačkoli jeho smutných dní bylo bez počtu. Na nikoho z žijících nebylo soustředěno tolik lásky i tolik nenávisti, tolik popularity i tolik pronásledování, tolik obětí a tolik slávy. Učitel humanity, ale také velitel revolučního vojska, myslitel, který dostoupil vrcholů lidských výbojů, ale také milenec života v nejdrobnějších jeho zjevech. Vědec? Básník? Státník? Vladař? Občan? Voják? Vším tím byl, a kdyby se mu přidávala další a další taková jména, ještě by se neobsáhlo bohatství a mnohostrannosti této osobnosti z milosti Boží.

Nad tímto mrtvým selhávají všechny pohřební mravy. Nebudeme si vykládat ani o něm ani o jeho životě. Víme to všichni a vypravovali jsme si o tom mnohokrát. I malé děti už znají tuchu jeho velikosti. Jeho tvář je nejznámější tvář po celé naší zemi a všechny vnější formy úcty a slávy hlásají už, čím je tomuto národu a tomuto státu. Celá literatura se zabývá jeho činy a jeho osobností. Každý výklad by byl titerný před zprávou: T. G. Masaryk mrtev.

Bude mnoho pláče, ale my muži neplačme! Zhasl život, jehož bohatství nelze srovnávat s žádným jiným životem naší doby, vyžitý vrchovatě. Všecky jeho boje vyvrcholily ve vítězství v našich dějinách ojedinělé, všechna jeho práce byla odměněna úspěchem, který se zdá zázračný, do světové historie přichází zase Čech, jehož dílo bude na dlouhé věky jednou ze záruk světového poslání jeho národa a jeho oprávnění na místo v první řadě na pochodu k metafysickým metám lidstva. Proč tu plakat? Nebylo by to v jeho duchu. Byl to muž, který neplakal a neměl rád plačících.

*Ani modlit se za něho nebudeme. Rozuměl si se svým Bohem příliš dobře po celý svůj život, aby potřeboval modliteb. Věděl, že je nástrojem Prozřetelnosti, třeba si z toho odvozoval jen povinnosti. Pokládal za nástroje Prozřetelnosti i všechny ostatní lidi konající poctivě svou práci třeba i na políčku nejmenším. Dodal ke svému poslání vše, co lidské síly dodatí mohou, a splnil své poslání beze zbytku.*¹⁶³

Tento text ze zvláštního vydání LN vyšedšího v den Masarykovy smrti se ze všech materiálů v LN nejvíce blíží klasickému nekrologu. Konstruován je jako jakási fiktivní pohřební řeč, odkazující ovšem nikoli ke smutku z úmrtí (ten je zde zjevně brán jako zcela samozřejmý a přirozený, takže je od něj

¹⁶³ Čapek, K.: T. G. Masaryk mrtev. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 1.

čtenář rovnou odrazován výrazy jako *neplačme!, proč tu plakat?* aj.), ale naopak k naplněnosti jednoho života – resp. k aktivistickému odkazu T. G. Masaryka jako vzoru života naplněného prací pro společnost, což je zřejmý ideál Lidových novin. Za hlavní komunikační intenci textu lze pak považovat apel k pokračování v Masarykově odkazu, tedy přijímání povinnosti každodenní drobné práce pro celek, *práce třeba i na políčku nejmenším*: v tomto smyslu se jedná o text de facto agitační.

Za stejně samozřejmé, jako smutek, považuje Čapek i povědomí o tom, co vše Masaryk vykonal. (*Nebudeme si vykládat ani o něm ani o jeho životě. Víme to všichni a vypravovali jsme si o tom mnohokrát.*) Tohoto přístupu se Lidové noviny úzkostlivě drží po celé touto prací podchycené období: o Masarykově významu nepíše, neosvětluje zdroje a příčiny Masarykova jedinečného postavení. To na stránkách LN funguje jako výchozí situace, nikoli jako faktor utvářející se v čase či předmět potenciální diskuse.

Zajímavá je i jazyková stránka Čapkova textu: na rozdíl od většiny článků v Lidových novinách oněch dní, plných přímočarého a exaltovaného patosu, je tento jakousi polemikou s obvyklými rétorickými operacemi provázejícími smrt. Autor místy otevřeně a cíleně neguje velká slova a zjevné projevy silného citového prožitku (modlitby, pláč) a depatetizací postupů obvykle spojených se smrtí iniciuje patos jiný: právě onen apel na každodenní drobnou práci po Masarykově vzoru, jejíž zásluhou mrtvý (a kdokoli jiný) *splnil své poslání beze zbytku*.

Výjimky z této cílené depatetizace ovšem tvoří právě Čapkovy ponory do oblasti transcendentna prostřednictvím výše zmíněných exaltovaných výrazů *prozřetelnost, zázračný* či *z milosti Boží*, odkazujících k nadpřirozeným sférám. Je nanejvýš pozoruhodné, že ateista Čapek ve snaze vylíčit Masarykovu výjimečnost operuje obraty, jež by za normálních okolností k charakteristice pozemšťana použil jen stěží, a že se pouští do téměř teologických úvah. V jiném článku dokonce vyjadřuje myšlenku, že v Masarykovi *sídlil Bůh* a že byl *nástrojem v rukou Božích*:

„Moudrost, duševní velikost, vysoká a přísná mravnost, ano, to všechno je pravda; ale bylo v něm ještě něco nadto, něco vzácnějšího a půvabnějšího, něco jako zvláštní a nevyřaditelná milost; snad to bylo to, čemu

bychom jazykem poněkud dětským řekli svatost. Bylo to něco neskonale prostého a téměř naivního, byla to taková samozřejmá ryzost, neporušitelná vnitřní čistota

a bezděčná, skoro plachá lidská důstojnost – byl to Boží člověk. Boží až do té prostoty. Krajně pravdivý, ale bez netolerance, opravdový, ale bez pedanterie, cudný, ale plný lásky. [...] Někdy byl jako veliký chrám a jindy jako selská kaplička v polích, ale vždycky v něm sídlil Bůh. Věřím, že veliké tajemství Masarykovy vnitřní krásy a velikosti byla jeho zbožnost. Nebojoval za víru, ani nehlásal víru, nýbrž přijal poslání lidštější; bojoval, protože věřil, hledal pravdu, protože věřil, konal skutky lidské a dějinné, protože byl naplněn vírou. V tom byla jeho jistota, jeho hrozná pevnost, jeho démantová neporušitelnost; skrze svou zbožnost věřil v člověka, miloval člověka a odpouštěl mu. [...] Někdy se jako filosof snažil zdůvodnit svou víru; ale ve skutečnosti jeho víra zdůvodňovala v něm vše, jeho myšlení i jeho dějinné skutky.

*Nikdy nezapomeňme, že v základech našeho státu, pokud jej budoval Masaryk, nebyl žádný zázrak; bylo v nich něco víc; v základech našeho státu byl Bůh. [...] Prožíval v sobě něco, co je zároveň krajní lidská pokora i hrdost: že je nástrojem v rukou Božích.*¹⁶⁴

Častým jevem v Lidových novinách těch dní je i přirovnávání Masarykova díla k Božímu konání a přiřazování biblických pojmů k jeho osobnosti.

*„Nato promluvil o životě a díle presidentově starosta (Olomouce – pozn. aut.) dr. Fischer, který zdůraznil že jménem Masarykovým se začínají dějiny naší republiky, tak jako slovem božím začíná evangelium.*¹⁶⁵

*„Všichni, kdož ctí lidskou důstojnost, rovnost a svobodu svědomí, hledí se smutkem v srdci za apoštolem lásky. Zákon lásky platí pro společnost a řád stejně jako pro rodinu, ‘ bylo evangelium Masarykovo.*¹⁶⁶

¹⁶⁴ Čapek, K.: *Věčný Masaryk*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (leták), s. 2.

¹⁶⁵ dz: *Smuteční tryzny*. Lidové noviny 45, 20. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

¹⁶⁶ jr: *Tryzna rodné země*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (ranní vydání), s. 4.

Jako „zásah shora“ je v jednom místě prezentován i vznik Československa: to když Edmond Konrád ve svém již výše citovaném článku vyjadřuje úctu „největšímu Čechu a prvnímu Čechoslováku, v němž jakoby mystickým tvůrčím aktem z lásky Prozřetelnosti se v pravou chvíli a do světových rozměrů shlukla všechna nejohrovenější životnost obou sesterských větví národa, násilím odloučených.“¹⁶⁷ A Konrád zachází ještě dál – píše v souvislosti s Masarykem o polobožství: „*Ted' okřídlen věčností, zas ještě rosteš v polobožskou podobu strážného ducha. [...] Sviť věkům, které nám budou závidět, že jsme žili s Tebou.*“¹⁶⁸

Tento pomyslný duch, bdící nad zemí po Masarykově smrti, je dalším z konstruktů, jež se v LN oněch dní opakují. Deník se k němu několikrát obrací ve druhé osobě a pokud je pro tohoto „stále přítomného Masaryka“ použita osoba třetí, bývá to většinou za pomoci obratu *dívá se na nás dál*:

*„I v tuto chvíli smutku věřme a doufejme, občané republiky československé, celou Masarykovou vírou v nesmrtelnost lidské duše a božský řád věcí, že T. G. Masaryk se dívá na nás dál.“*¹⁶⁹

*„Lidé chodí docela jinak než jindy. Jako by s ustavičným vědomím, že T. G. M. se na nás dívá.“*¹⁷⁰

Není divu, že se tento symbolický obrat dostal i do poezie – zde do (bezejmenné) básně Václava Řezáče v nedělní příloze pro děti 19. září. Poema ubezpečuje dětského čtenáře o Masarykově velikosti a nesmrtelnosti.

*„Je příliš veliký pro slzy a pláč.
I když se srdce svírá bolestí,
pohleďte naň a jak by kázal vám
nejtěžší ránu mlčky unéstí.*

*Je příliš veliký pro smutek hlodavý.
Takový člověk, děti, neumírá.*

¹⁶⁷ Konrád, E.: *Nesmrtelný*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (polední vydání), s. 3.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ K. Č. (Čapek): (netitulováno). Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (leták), s. 1.

¹⁷⁰ ma: *Praha truchlicí*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (ranní vydání), s. 10.

*Odešel jen a jen se proměnil
a zůstal dále vše, co byl:
naděje všech a láska, víra.*

*Je příliš veliký pro slovo byl.
Ať hranu bije zvon a v srdci žal se stmívá
dál žije a dál je v nás
a, pamatujte, dál se dívá.¹⁷¹*

Na jednom místě si Lidové noviny neodpustí prognózu, že výsledkem takovéto propagace Masarykovy osobnosti bude její mytizace.

„Rodí se sen o dobrém člověku, jenž se bude, podle básníka, přenášet z věků do věků. Rodí se hrdinská pověst.“¹⁷²

A je třeba dodat, že deník sám už na tomto posunu ve vnímání T. G. Masaryka hned od jeho smrti pracuje. „*Největší postava novodobých dějin českých, již možno srovnávat jen s jejich zjevy nejmohutnějšími, dnes už téměř legendárními,*“¹⁷³ jak Masaryka charakterizoval Karel Čapek, je s nimi takto srovnávána již v den úmrtí.

„A nyní tedy se Tomáš odebral k Václavu, k Janům a Jiřímu.“¹⁷⁴

I této symboliky využili na stránkách Lidových novin básníci – konkrétně Edvard Valenta a Karel Toman, stavějící Masaryka na roveň týmž historickým postavám, jež se staly základem mýtu:

*„V té těžké hodině, v té chvíli drásavé,
jež srdce z těla rve, slyš, svatý Václave!
Dnes jsem už přesvědčen, dnes věřím už, dnes vím,
ať země chvěje se, ať čadí bitev dým*

¹⁷¹ Řezáč, V.: (bez názvu). Lidové noviny dětem, 19. 9. 1937, s. 145.

¹⁷² m. n.: *Podobizny*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 7.

¹⁷³ Čapek, K.: *T. G. Masaryk mrtev*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 1.

¹⁷⁴ Konrád, E.: *Nesmrtelný*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (polední vydání), s. 3.

*nad světem šíleným, ty na nebesích s ním
nedáte zahynout nám ani budoucím.* ¹⁷⁵

*„Náš otče, vstup v říš boží!
Z nebeských bran
žehná Ti svatý Václav
a Mistr Jan.* ¹⁷⁶

Podobným symbolem (byť specifickým, za nímž nestojí konkrétní historická osobnost), se kterým je na stránkách LN Masaryk po své smrti opakovaně konfrontován, je neznámý voják. V průběhu pohřebního průvodu Prahou zastavil vůz s jeho rakví před Staroměstskou radnicí, kde jsou od roku 1922 pochovány ostatky anonymního legionáře padlého v bitvě u Zborova 2. července 1917. Onoho 21. září 1937 se v jejich bezprostřední blízkosti ocitly ostatky Masaryka a Lidové noviny o tom referovaly způsobem odkazujícím k tomu, že Masaryk je stejným zvěčnělým a nesmrtelným symbolem, jako onen neznámý voják.

„Velcí mrtví, kteří jsou nesmrtelní, se setkávají. ¹⁷⁷

„Třicet vteřin – mrtvý velitel se setkává s neznámým mrtvým z velikého bratrstva. Jako by se známá štíhlá ruka zdvihla ke štítu čapky a poděkovala za raport. Třicet vteřin – a v nich se věčnost setkala s věčností. ¹⁷⁸

K dokreslení Masarykovy výjimečnosti a osobnostní velikosti pomohla Lidovým novinám i očividná strategie předestřít čtenáři, že mrtvý exprezident byl zásadní osobnostní nejen viděno tuzemskou optikou, ale i v mezinárodním kontextu; a že je tedy v cizině oplakáván stejně jako doma. Různorodé ohlasy – kondolenční telegramy a jejich výčty, smuteční projevy, dopisy, citace ze zahraničního tisku – přicházející od významných institucí a prominentních jedinců všeho druhu, zaplňují každodenně v LN po Masarykově smrti nemalý prostor. Takovým respektu hodným „hlasem ze světa“ byl například článek

¹⁷⁵ Valenta, E.: *Pohřeb*. Lidové noviny 45, 22. 9. 1937 (ranní vydání), s. 6.

¹⁷⁶ Toman, K.: *Loučení*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

¹⁷⁷ *Na Staroměstském náměstí*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 5.

¹⁷⁸ *Poslední raport*. Lidové noviny 45, 22. 9. 1937 (ranní vydání), s. 4.

polského senátora Boleslava Koskowského *Masarykova jistota*, jenž českému čtenáři opakovaně naznačuje, že Masaryk byl významnou osobností evropských, resp. světových dějin.

*„Bořil zároveň starý svět a usiloval o nový pořádek věcí v Evropě. Uměl [...] zdůraznit zájem mezinárodní, tkvící ve vzkříšení státu československého. [...] Masaryk má dlužníky i mimo svou vlast. Pocta, kterou celý civilizovaný svět prokazuje památce Masarykově, je nepochybně proto hluboká a trvalá.“*¹⁷⁹

Nechybí však ani dopisy od zcela neznámých cizinců, řadových občanů jiných států, demonstrující Masarykovu celoevropskou popularitu a vliv na názory obyvatel i v jiných zemích.

*„Z dlouhé řady kondolenčních projevů od soukromníků z ciziny je zvláště pozoruhodný dopis, jež zaslal jeden švýcarský úředník a jenž zní: Jako Švýcar cítím v něm největšího republikána a demokrata moderní Evropy. U jeho rakve přeji československému národu z plna srdce, aby se mu přes všechna nebezpečí podařilo uchovat v bouřích nynější doby a dále vybudovat odkaz Masarykův – mladou republiku.“*¹⁸⁰

Mezi významnými osobnostmi, jejichž reakce na Masarykovu smrt LN zveřejnily, najdeme řadu jmen, jejichž kladné hodnocení Masaryka mělo obrovskou váhu:

*„Bernard Shaw poslal Lidovým novinám telegrafickou depeši, z níž uvádíme: „Setkal jsem se s Masarykem jen jednou v životě. Stačilo mně, abych viděl, že je to nesporně výjimečná osobnost prvního řádu.“*¹⁸¹

*„H. G. Wells označil Masaryka právem za největšího muže, s nímž se kdy setkal.“*¹⁸²

¹⁷⁹ Koskowski, B.: *Masarykova jistota*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

¹⁸⁰ Čtenáři píší LN. Lidové noviny 45, 19. 9. 1937, s. 2.

¹⁸¹ ip: *G. B. Shaw telegrafuje*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

¹⁸² fr: *Hlasy světa*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 5.

S takovými relevantními a autentickými hlasy mají Lidové noviny tendenci ještě redakčně pracovat – a ne vždy tak ve snaze zvýraznit Masarykův význam činí šťastným způsobem. Článek *Společnost národů se sklání před velikostí zjevu Masarykova* má podtitulek *Předseda Shromáždění Aga Khan o největším muži moderního světa*. Autentická citace v textu však tento superlativ neobsahuje: hovoří se zde jen o „jednom z největších intelektů, jehož vliv působil na osud moderního světa.“¹⁸³

Většinou však deník jen pospojuje krátké citace přicházející ze zahraničí a vytvoří jakýsi tok útržkovitých pajánovitých ohlasů, pospojovaných do materiálu s titulkem *Hlasy světa*, jenž má v oněch dnech víceméně charakter rubriky. Plošně zabírá až tři čtvrtě tiskové strany.

„Daily Telegraph: ‚S presidentem Masarykem odchází jedna z nejvýraznějších postav moderní historie vůbec‘, Vreme (Jug.) ‚Největší muž Evropy‘, News Chronicle: ‚Není vyloučeno, že veškerý budoucí osud střední Evropy bude státí ve znamení Masarykova svrchovaně významného díla‘, Daily Herald: ‚Ze všech státníků předválečných i poválečných vynikají zejména dvě postavy: Lenin a Masaryk.‘“¹⁸⁴

„Jones Arthur Engberg, švédský ministr vyučování: ‚S Masarykem odešla jedna z nejkrásnějších a nevznešenějších postav novověkých dějin. Byl jedním z těch, kdož náleží celému lidstvu.‘ Vlada Ilič, starosta Bělehradu: ‚Bělehrad oplakává smrt svého čestného občana T. G. Masaryka.‘ Izvěstija: ‚Masaryk znal a oceňoval význam sovětského Ruska, které za vedení Leninova a Stalinova vzrostlo v mohutnou socialistickou moc a stalo se baštou míru a kolektivní bezpečnosti národů.‘ New York Herald Tribune: ‚Masaryk je příkladem typu dosud téměř neznámého praktického idealisty. Kdyby i ostatní země Evropy měly více mužů jakým byl on, byl by svět místem, kde by se žilo lépe a mnohem klidněji.‘ Tag (Viedeň): ‚Nikdy ve svém životě nepronesl lež.‘“¹⁸⁵

Konečně k demonstraci autority, již Masaryk ve světě požíval, slouží četné citace z ohlasů jeho názorových oponentů v zahraničí a hlasy přicházející

¹⁸³ vo: *Společnost národů se sklání před velikostí zjevu Masarykova*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (ranní vydání), s. 5.

¹⁸⁴ fr: *Hlasy světa*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 5.

¹⁸⁵ *Hlasy světa*. Lidové noviny 45, 17. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

ze zemí, s nimiž nemělo „Masarykovo“ Československo příliš dobré vztahy; i tyto hlasy totiž uznávají Masarykovu výjimečnost, o níž LN svého čtenáře systematicky a mnohostranně přesvědčují.

„Československu málo nakloněný tisk polský spojuje úvahy o úmrtí presidenta Osvoboditele s holdem jeho osobnosti a dílu. Polska Zachodnia, orgán vojvody katovického, známý svými výpady, hodnotí v redakčním článku zjev Masarykův jako vlastence, nadaného takovými schopnostmi a vlastnostmi, že se před jeho zásluhami vlasteneckými nutno sklonit.“¹⁸⁶

„Magyar Ország: Víme, že Masaryk a jeho činnost způsobily Maďarsku velkou ránu; přiznali bychom vlastní slabost, kdybychom podceňovali velikost opůrce Masaryka. Orai Ujság: Nemáme zvláštního důvodu oplakávat T. G. Masaryka, musíme však loyálně přiznati velikost muži, jenž v sobě spojil touhu po západní kultuře a houževnatou sílu vůle. Pro svou vlast učinil více než kdokoli jiný. A z Est: Civilisovaný svět želí jeho smrti, poněvadž byl cenným člověkem.“¹⁸⁷

„Neues Wiener Abendblatt: ‚Také my, němečtí Rakušané, kteří jistě máme na srdci velmi mnoho věcí proti Masarykovi, musíme při objektivním hodnocení jeho souhrnného díla zjistit, že Masaryk byl povýšen nad pronásledování a nenávisť. Jeho fanatismus pro pravdu, jeho úsilí dát v každém jednání výraz svému vnitřnímu přesvědčení, pozvedlo jeho působení a jeho osobnost na mravní úroveň. V celém svém duševním pojetí byl nadnárodní, evropský člověk, v němž se německý idealismus a německá klasika pojila s proudy ruské duše, hledajícími boha.“¹⁸⁸

Intenzita, systematicčnost, kvantitativní šíře a jazyková naléhavost, s nimiž se Lidové noviny snaží demonstrovat výjimečnost osobnosti Tomáše Garrigue Masaryka, by byly na místě, pokud by neměly to podstatné: důvody, proč Masaryk byl a je tak výjimečný. Lidové noviny Masarykovu jedinečnost konstatují jako fakt a nechávají v tomto duchu promluvit řadu hlasů z domova i z ciziny: zdroje tohoto jedinečného postavení a Masarykovy výjimečnosti však zůstávají čtenáři skryty. Jediným materiálem, který se v LN ohlíží do

¹⁸⁶ Iv: *Polský hlas*. Lidové noviny 45, 19. 9. 1937, s. 4.

¹⁸⁷ E: *Vídeň vzpomíná*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (ranní vydání), s. 4.

¹⁸⁸ Tamtéž.

historie a pokouší se vyložit Masarykův osobnostní vývoj se všemi vnitřními boji a protiklady, z nichž tato vsutku jedinečná osobnost vzešla, je článek dnes prakticky zapomenutého sociologa, etnografa a dialektologa Jana Húska *Muž synthesisy*, který vyšel (až na straně 9) v ranním vydání LN v den Masarykova pohřbu:

„Ti, kdož nedosáhli ještě věku smíření a moudrosti, nemohou pochopit, že T. G. Masaryk mohl jakožto silná individualita státi celý život v službách kolektiva (národa, lidstva); hlásati nutnost socialisace, ale při tom trvat na soukromém podnikání jakožto vzpruze hospodářského pokroku; celý život hledati smysl češství, ale na podkladě evropského a světového humanismu; překonati v sobě historický středověký katolicismus a vrátiti se jako Čeští bratři k evangelickému ideálu křesťanskému, ale nakonec hledati modus vivendi s věčným Římem; kázati humanitu, ale dobývati svobody národu krví a brániti ji železem. [...] Jako president Osvoboditel, tak jeho národ musí jednou dospěti k této synthese, kterou lidstvo stále hledá a o níž usiluje, ale které nikdy trvale nedosáhne, protože se stále obrozuje a tím omlazuje, znovu a znovu procházejíc jednotlivými stadii psychologického vývoje.“¹⁸⁹

Tento zřejmě nejkomplexnější (protože jediný komplexní) pohled na Masaryka nabídly LN čtenáři v krátkém článku otištěném v rámci Kulturní kroniky. Nastoluje přitom řadu nosných témat, jež Lidové noviny více neřešily, a zásluhou toho podaly ve dnech po Masarykově úmrtí plochý a neživotný obraz této tak mnohostranné osobnosti. Je symptomatické, že jediná zmínka, zachycující v LN Masaryka nikoli jako neotřesitelného a bezchybného génia, ale naopak jako váhajícího a pochybujícího muže, nepochází z pera žádného z redaktorů. Objevuje se v přetištěné smuteční řeči předsedy vlády Milana Hodži nad Masarykovou rakví:

„Velký humanista vede s sebou těžký vnitřní zápas. Válka je válka. [...] Byl-li ale humanitní ideál napaden, je samozřejmou povinností bránit ho také železem a ocelí.“¹⁹⁰

¹⁸⁹ Húsek, J.: *Muž synthesisy*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (ranní vydání), s. 9.

¹⁹⁰ Hodža, M.: (netitulováno). Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

4.2.4. Beneš jako nástupce Masaryka

„V tomto muži nikdo dnes neviděl hlavu státu; všichni ze zástupu cítili, že tu žák doprovází učitele, přítel přítele, učeň mistra; nikoli jen president, ale především nástupce, pokračovatel a dovršitel.“¹⁹¹

Přesně v tomto duchu reflektují Lidové noviny v září 1937 osobnost Edvarda Beneše, a to i na začátku tohoto měsíce, tedy ještě za Masarykova života. Pokud je druhý prezident ČSR prezentován jako úřadující hlava státu, pak až ve druhém sledu: především se v souvislosti s ním objevují slova *nástupce*, *žák*, ba dokonce i *syn*, naznačující silnou osobní vazbu k jeho předchůdci. Kontinuita Masaryk – Beneš je jednou z nejčastěji se vyskytujících premis v LN oněch zářijových dní.

„Většinu času v posledních dvou dnech věnoval president přípravě své řeči, kterou prosloví nad rakví velikého svého učitele a přítele. Záleželo mu na tom, aby promluvil – v duchu Masarykově. A nebylo mu snadno, aby při tom překonal hluboké dojetí, ve kterém žije od smutného úterního rána.“¹⁹²

Vztah obou osobností zde nikdy není predestinován jako vztah představitelů veřejného života, autorit, jež spojuje jejich společný status. Naopak: akcentovány jsou neformální a lidské stránky. Proto Lidové noviny v předchozím úryvku z článku spekulují nad tím, na co myslel Beneš při psaní smuteční řeči (což stěží mohly vědět), a proto se v deníku objevuje i řada momentů naznačujících, jak měl Beneš k Masarykovi lidsky blízko.

„Když president Osvoboditel umřel [...] president republiky dr. Edvard Beneš políbil presidenta na čelo.“¹⁹³

¹⁹¹ T. G. M. Lidové noviny 45, 22. 9. 1937 (ranní vydání), s. 5.

¹⁹² ip: *President Beneš před pohřbem*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

¹⁹³ J: *U lože umírajícího*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (polední vydání), s. 2.

„(Beneš) odmítal jít spát a v tichu noci zůstal sám a sám dlouho, nezvykle dlouho u rakve Masarykovy.“¹⁹⁴

„Naposledy stanul (Beneš) bez obřadnosti svého úřadu v dlouhém mlčení před mužem, s nímž si nejlépe ze všech lidí na světě rozuměl, a jenž ho měl tak upřímně rád jako vlastního syna. Po přenosu věčného světla od rakve Masarykovy zůstal prezident ve smutku své hluboké osiřelosti.“¹⁹⁵

Takovýto „otcovský“ charakter vztahu mezi prvním a druhým prezidentem ČSR Lidové noviny dokládají i pozoruhodným „hlasem lidu“ – dopisem čtenáře z Plzně, jehož přítel ze Švédska se při pobytu v ČSR údajně podivil:

„Jaká jste to podivná země! Přece jen jste ostrov lásky. Prosím vás, kde najdete tenhle poměr dvou předsedů státu, jednoho odstoupivšího a druhého úřadujícího? Vždyť je to jako v rodině, kde se mají rádi a ani takových rodin už teď mnoho není. Nemyslíte, že je to za nynějších poměrů něco úplně ojedinělého?“¹⁹⁶

Systematická proklamace Benešovy vazby na Masaryka je dost možná důsledkem faktu, že jako svébytná osobnost nedosáhl Edvard Beneš na stránkách Lidových novin (a možná nejen zde) postavení srovnatelného s Masarykovým: nebyl předmětem nekritického obdivu, ba naopak za svého působení ve funkci ministra zahraničních věcí býval i kritizován. Toto ať už reálné, či jen zdánlivé Benešovo osobnostní manko deník kompenzoval akcentováním vazby na muže nedotknutelného, nekritizovatelného, „bezchybného“: na Masaryka. Rozdíl v postavení obou jedinců a ve vztahu LN k nim je však na řadě míst v deníku vystopovatelný. Například ve všeříkajícím konstatování Edvarda Valenty, že Masaryk byl po své abdikaci „ne již na nejvyšším místě jako úředník republiky, ale vždycky na prvním místě v našich srdcích.“¹⁹⁷

¹⁹⁴ *Poslední den v Lánech*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

¹⁹⁵ *Noc presidenta republiky*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 3.

¹⁹⁶ *Čtenáři píší LN*. Lidové noviny 45, 19. 9. 1937, s. 2.

¹⁹⁷ Valenta, E.: (netitulováno). Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (leták), s. 1.

4.3. Akcentování dobových politických priorit

4.3.1. Vize jednotného československého národa

Představa, že Češi a Slováci nejsou dva svébytné národy, ale dvě větve jednotného národa československého, byla jedním z opěrných bodů Masarykovy politické koncepce svobodného Československa už před jeho vznikem. Je ostatně zakotvena už v klíčových dokumentech jemu předcházejících – jak ve Washingtonské deklaraci, v níž Masarykova Československá národní rada v Paříži 18. října 1918 vyhláší nezávislost na rakousko-uherské vládě („*Ve své zahraniční politice přijme československý národ plnou část odpovědnosti za reorganizaci východní Evropy*“¹⁹⁸), tak i v Martinskej deklarácii, jejímž prostřednictvím se 30. října ke konstruktivnímu společnému státu přihlásila slovenská politická reprezentace („*Slovenský národ je čiastka i rečove i kultúrno-historicky jednotného česko-slovenského národa*“¹⁹⁹).

Tato teze²⁰⁰ je pak obsažena i v ústavě z února 1920, jež platila až do května 1948: idea jednotného národa je tedy součástí (Masarykovy) oficiální politické koncepce po celou dobu první republiky a promasarykovské Lidové noviny ji z tohoto důvodu na svých stránkách systematicky razí. Smrt samotného Masaryka je k tomu jen další příležitostí.

*„Jediná tryzna, ktorou československý národ může uctíti svého syna největšího, je v slibu a přísaze, že dílo, které on slavně založil, bude dokončeno, že jeho odkaz bude naplněn.“*²⁰¹

Kromě termínu *československý národ* je používán i obrat *dvě větve*,

¹⁹⁸ Masaryk, T. G. – Štefánik, M. R. – Beneš, E.: *Washingtonská deklarace*. Dostupné na <http://www.just.wz.cz/view.php?cisloclanku=2006071303>.

¹⁹⁹ Zoch, S.: *Martinská deklarácia*. Dostupné na <http://www.blisty.cz/2004/10/27/art20269.html>.

²⁰⁰ Čistě pragmatickým důvodem pro její prosazení mohl být fakt, že počet Němců v novém státě převyšoval počet Slováků, zatímco „jednotný československý národ“ tvořil dvoutřetinovou většinu.

²⁰¹ Čapek, K.: *T. G. Masaryk mrtev*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 1.

z nichž se má toto pomyslné etnikum skládat. Například v místě, kde se o Masarykovi hovoří jako o muži, v němž se „*v pravou chvíli a do světových rozměrů shlukla všechna nejohavnivější životnost obou sesterských větví národa, násilím odloučených.*“²⁰² Zde se tedy – zcela v rozporu s historickou realitou – hovoří o jakémsi jejich fiktivním nedobrovolném odtržení těchto větví kdysi v minulosti.

Jak tomu v Lidových novinách bývá pravidlem, i v případě konstruktů jednotného československého národa je v deníku patrná snaha prezentovat tuto představu jako všeobecně přijímanou a přetiskovat hlasy ztotožňující se s ní. Nemohou chybět ty ze Slovenska, ujišťující českého čtenáře, že tamní obyvatelé teorii berou za svou.

*„I my, zastupitelia slovenskej vetve československého národa, hlásime sa k srdečnému a úprimnému pozdravu k nášmu heroickému Osloboditeľovi, ktorému predovšetkým a nadevšetkom my Slováci máme čo ďakovať za svoje oslobodenie.“*²⁰³

Myšlenku jednotného národa akceptovali i čeští židé a jejich oficiální stanovisko (Svazu Čechů-židů) k Masarykovu úmrtí obsahuje i příslušnou pasáž, v níž se k jednotnému národu přihlašují.

*„Želíme jako oddaní příslušníci československého národa jeho odchodu a vzpomínáme jako příslušníci židovského rodu s nepomíjející vděčností jeho heroického zápasu se středověkou pověrou.“*²⁰⁴

Tato de facto ideologie je v Lidových novinách propagandisticky zdůrazňována během zkoumaného období v desítkách případů. Jen jednou jedinkrát se v nich objevuje vybočení z ní, zato ale v hlasu nikoli nedůležitém. V již dříve citovaném smutečním projevu slovenského zemského prezidenta Jozefa Országha zazní tato překvapivá slova:

²⁰² Konrád, E.: *Nesmrtelný*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (polední vydání), s. 3.

²⁰³ zs: *Národní shromáždění Osloboditeli*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

²⁰⁴ *Projevy účasti*. Lidové noviny 45, 17. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2. (Čtenáři blíže nevysvětlená) narážka na události související s tzv. hilsneriádou je v LN oněch dní ojedinělou záležitostí: deník se reflexi Masarykových historických zásluh, především těch nesouvisejících se vznikem a existencí ČSR, téměř nevěnuje.

„Masarykova republika nás zachránila. [...] Povýšila nás za národ, ako povýšila každého zo sociálne slabých – opovrhovaného sedliaka, ubedovaného robotníka na sebavedomého občana.“²⁰⁵

4.3.2. Reflexe nacistického nebezpečí

Zatímco v období po nástupu Adolfa Hitlera k moci v Německu v roce 1933 se Lidové noviny pouštěly do ostré kritiky jeho režimu a do polemik s jeho zastánci, v roce 1937 je na jejich stránkách patrná snaha se tomuto ožehavému tématu a příslušným polemikám spíše vyhýbat. Slovy historika Jiřího Pernese, *„na jejich místo nastupovalo úsilí o zlepšení soužití se sudetskými Němci, kteří stále větší měrou propadali nacismu a stále hlasitěji volali po rozbití Československa a připojení jeho pohraničí ke třetí říši.“²⁰⁶* Deník se z tohoto důvodu vystříhá útoků na Hitlera (potažmo Henleina), jež byly o několik let dříve v LN téměř každodenní realitou. A tak v době, kdy Rudé právo na nacistické nebezpečí upozorňuje soustavně a téměř každodenně (viz kap. 5.3.3.), Lidové noviny jeho existenci reflektují jen v mlhavých náznacích, jako v následující ukázce, a nikdy toto nebezpečí otevřeně nepojmenují.

„Pozorujte lidi, jež potkáváte, a čtěte ve svých tvářích. Zdá se nám, jako bychom v těchto několika přetěžkých dnech všichni dozráli, jako bychom všichni jako národ dospěli do věku mužnosti. Tyto rysy neryl jen smutek, nýbrž i odhodlání. [...] Podíváme-li se jeden druhému do očí, jako bychom si říkali: ‚Nezrad‘! Já nezradím.‘“²⁰⁷

Konkrétnější byl pouze básník: Vítězslav Nezval ve svých *Třech smutečních básních* otištěných ve zvláštním vydání LN v den Masarykovy smrti sice hrozbu otevřeně nepojmenovává (což v žádné z etap jeho předválečné tvorby ani nebylo cílem jeho poezie), ale vědoucí čtenář není na

²⁰⁵ mo: *Hlas Slovenska*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 9.

²⁰⁶ Pernes, J.: *Svět Lidových novin 1893-1993: Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1993, s. 89.

²⁰⁷ vř: *Poslední den na hradě*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

pochybách:

*„a v síni bez času a bez světových stran
bdí nad svým národem, jež obklíčili žháři*

[...]

Náš lstivý nepřítel Tě pozná po ovoci

[...]

*Jsme Tvoje armáda, Tvůj lid jenž neváhá
srazit, jak srazils Ty, šij nepřitele k špalku“²⁰⁸*

Otevřeněji než v redakčních materiálech se aktuální mezinárodně-politické nebezpečí promítlo jen v několika deníkem přetištěných smutečních projevech při Masarykově pohřbu – tak jako v řeči moravskoslezského zemského prezidenta Jana Černého:

„Právě nyní, kdy celý svět je rozehvěn zmatkem idejí o poslání člověka a národů, je naší povinností oživit si znovu učení našeho odcházejícího vůdce, učení o humanitě, účinné lásce k bližnímu. [...] Celý život, práce a snažení a také odkaz velikého mrtvého, toť zavazuje. Zavazuje k tomu, abychom vždy v dobách dobrých a zvláště zlých stáli pevně pospolu a chránili jeho největší tvůrčí dílo, jež nám odkázal – republiku československou - od všeho zlého na věky. To velikému mrtvému slibujeme.“²⁰⁹

Absence materiálů varujících před nebezpečím nacismu zvláště vynikne ve srovnání s tím, jak otevřeně je v LN oněch dní pojmenováván nepřítel jiný – komunismus. Zatímco se podle deníku Masaryk „v prvních dobách mladé republiky postavil celou vahou svého vlivu proti revolučnímu ruskému myšlení,

²⁰⁸ Nezval, V.: *Tři smuteční básně*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 2.

²⁰⁹ jr: *Hlas rodné země*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

kteřé věřilo v čaromoc převratu²¹⁰ a „nepodlehl lákavým svodům zmatené doby, byť mu kynuly právem daleko spravedlivějším, nežli kterémukoli z jeho současníků“²¹¹, fakt, že se Masaryk v dobách pozdějších stavěl proti nacismu²¹², Lidové noviny ze září 1937 z výše uvedených strategických důvodů nereflektují.

4.3.3. Akcentování spojeneckých zemí

Smršť zahraničních reakcí a ohlasů na úmrtí T. G. Masaryka, prakticky okamžitá a formálně neobvykle různorodá, umožnila Lidovým novinám selekci. Jejím výsledkem (neboť cílem) bylo, že se mnohem častěji a na větších plochách dostávalo na soustrastné telegramy, smuteční projevy a citace z tisku přicházející z těch zemí, s nimiž Československo pojily nadstandardní politické a diplomatické vztahy. Zjevné to je především při pohledu na v LN otištěné ohlasy z Francie – klíčového strategického spojence, na něhož se už od dob první světové války (tedy ještě před samotným vznikem ČSR) orientovala Masarykova, Benešova a Štefánikova Československá národní rada (založena ostatně byla v únoru 1916 v Paříži) a podobně se k ní upínal i pozdější regulérní státní útvar. Dějiny první republiky jsou ve znamení zahraničně-politické orientace na Francii a mediální reflexe Masarykova úmrtí v Lidových novinách tento fakt viditelně odráží.

Například v obvyklých *Hlasech světa* z raníku dne 16. září se objevuje pět přetištěných telegramů z Francie, jimiž navíc materiál²¹³ začíná: dostává se zde i na ministra leectví či starostu Lyonu (zatímco např. kondolence prezidenta USA F. D. Roosevelta je zmíněna až jako předposlední). Důkazem proklamované blízkosti ČSR a Francie je také fakt, že k článku *Projev primátorův*, přinášejícímu plné znění kondolence prvního muže Prahy Petra Zenkla Masarykově rodině, je připojen telegram pařížského starosty René

²¹⁰ Borovička, J.: *Masarykovo presidentství*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 5.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Je ovšem pravdou, že své nejtvrzí odsudky nacismu publikoval Masaryk anonymně. Týká se to mj. i jeho dvou recenzí Hitlerovy knihy *Mein Kampf*, publikovaných v Českém slově (*Světový názor nemůže být vybudován na násilí*. České slovo 25, 3. 5. 1933, s. 3) a v německy vycházejícím Prager Presse (V. S.: *Hitlers Credo*. Prager Presse 13, 30. 4. 1933, s. 3-4).

²¹³ In Fr: *Hlasy světa*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 5.

Faillota. („*Budu mít čest být v čele poselstva, které Paříž vyšle k pohřbu velkého mrtvého.*“²¹⁴) Této výsady se žádnému jinému městu ani zemi v LN nedostalo, jejich kondolence se stávaly součástí pravidelného článku *Hlasy světa*, případně *Smutek v cizině*²¹⁵, jak se tento extrakt z ohlasů ze zahraničí výjimečně nazýval v raníku 17. září.

Kladný vztah Francie a Francouzů k Masarykově osobnosti a Československu dokresloval deník také rozličnými drobnými příběhy:

*„Francouzská letecká společnost Air France vyslala po 12. hodině letadlo s československou posádkou nad lánský zámek. Letadlo se sneslo na padesát metrů výšky a shodilo do nádvoří kytici rudých a bílých růží se stuhami v československých barvách a smuteční stuhou s věnováním: Nesmrtelnému presidentu Osvoboditeli.“*²¹⁶

*„Bohoslužbám byl náhodou přítomen jeden význačný francouzský žurnalista, jenž [...] byl průběhem bohoslužeb velice pohnut. „Slyšel jsem vyslovit jméno Masaryk, ostatnímu jsem nerozuměl. Nebylo toho však potřeba. Vše mi řekl jímavý dojem kázání na přítomné.“*²¹⁷

Překvapivě kvantitativně rozsáhlejší je však na stránkách LN prezentace ohlasů ze zemí Malé dohody. Tento vojenský svazek ČSR, Rumunska a Jugoslávie, výrazně podporovaný právě Francií, existoval od roku 1921²¹⁸, ovšem od roku 1935 byl již víceméně symbolickým: v Jugoslávii a Rumunsku sílil vliv nacistického Německa i fašistické Itálie a docházelo k postupné dezintegraci paktu. V roce Masarykova úmrtí již Jugoslávie podepisuje smlouvy s čistě prorevizionistickými státy, a Rumunsko naopak už odmítá podepsat kolektivní pakt o vzájemné pomoci států Malé dohody. Tento vývoj se však na stránkách Lidových novin nijak neodráží, a tak jsou ohlasy na Masarykův skon z obou už jen formálně spojeneckých zemí – především z Jugoslávie – pravidelně akcentovány a početně zastoupeny výrazně více, než

²¹⁴ pn: *Smutek města Prahy*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

²¹⁵ ČTK: *Smutek v cizině*. Lidové noviny 45, 17. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

²¹⁶ pn: *První kondolence*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

²¹⁷ od: *Cizí delegace se sjíždějí*. Lidové noviny 45, 20. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

²¹⁸ Jeho právním základem byly tři dvojstranné smlouvy: mezi ČSR a Jugoslávii (14. 8. 1920), ČSR a Rumunskem (23. 4. 1921) a Jugoslávii a Rumunskem (7. 6. 1921).

odjinud. Titulky oznamují, že *Přátelé truchlí s námi*²¹⁹, že Masaryk byl *Spolubudovatel Jugoslávie*²²⁰ a v člancích bilancujících počet došlých kondolencí nechybí ujištění, že „zvláště účast z Jugoslávie je nesmírná.“²²¹ V citacích z těchto telegramů lze najít slova jugoslávských a rumunských vyslanců a bývalých politiků²²², což o jiných zemích neplatí. Deník také každodenně a zevrubně referuje o reakcích v samotné Jugoslávii.

„Mnoho obchodů umístilo obrazy presidenta Osvoboditele do svých výkladů. První list, který vyšel po smrti presidenta Osvoboditele, byla Pravda. List mívá obyčejně červenou hlavičku, ale dnes vyšel s hlavičkou černou a v černém rámu.“²²³

„Starosta města Bělehrad Ilič žádá zvláštní vyhláškou obyvatelstvo hlavního města Jugoslávie, aby v den, kdy bratrský národ československý se bude naposledy loučit s největším svým synem, vzdal i Bělehrad co největší výraz své účasti a smutku.“²²⁴

„Jihoslovanská účast se smutkem nad úmrtím presidenta Osvoboditele Tomáše Garrigue Masaryka projevuje se stále v neztenčené míře, svědčící, jak vysoce ctil a vážil si jugoslávský národ²²⁵ prvního presidenta československé republiky. Všechny jugoslávské časopisy stále obsáhle píší o velikosti a významu T. G. Masaryka, líčí smutek Československa a přípravy k pohřbu, píší o hlubokém dojmu v cizině a doplňují své referáty již nejnovějšími podobiznami ze smutečních síní. [...] Účast Jugoslávie na pohřbu bude skutečně velkolepá.“²²⁶

„Všechny tyto projevy jsou také příležitostí k vyznání upřímného bratrství a oddanosti celého jihoslovanského národa k národu československému. [...] Město Šabac, známé z bojů za světové války, které bylo vyznamenáno československým válečným křížem, je vyzdobeno smutečnými

²¹⁹ *Přátelé truchlí s námi*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

²²⁰ Vilder, V.: *Spolubudovatel Jugoslávie*. Lidové noviny 45, 17. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

²²¹ ČTK: *Účast celého světa*. Lidové noviny 45, 19. 9. 1937, s. 2.

²²² ČTK: *Soustrastné projevy*. Lidové noviny 45, 17. 9. 1937 (polední vydání), s. 1.

²²³ vb: *Účast Jugoslávie ve smutku*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (polední vydání), s. 2.

²²⁴ ČTK: *Černé prapory nad Bělehradem*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (ranní vydání), s. 4.

²²⁵ Zde se tedy uplatňuje tatáž vize jednotného národa, jako v ČSR.

²²⁶ ČTK: *Velká delegace z Jugoslávie*. Lidové noviny 45, 17. 9. 1937 (polední vydání), s. 1.

*prapory a truchlí nad úmrtím svého prvního čestného občana, jímž president Osvoboditel byl.*²²⁷

Shodou okolností se navíc v září 1937 zrovna na československém území konaly dvě družební akce zemí Malé dohody, jež poskytly Lidovým novinám šanci demonstrovat, jakého postavení se Masaryk mezi řadovými Jugoslávci a Rumuny těšil. První z těchto akcí bylo společné vojenské cvičení v okolí Hradce Králové, o němž referuje článek *Vojáci Malé dohody*, popisující prvotní reakce příslušníků armád obou států na Masarykovu smrt:

*„Jugoslávští vojíni opouštěli své hotely a nebyl ojedinělý případ, kdy zastavili okolojdoucí občany a ptali se na cestu k pomníku gospodina Masaryka. Nebylo jedněch očí, které by nezaslyzely při pohledu na vojáky ze zapadlých vísek Rumunska a Jugoslávie, kteří vzdali poslední čest u sochy jejich gospodina Masaryka.*²²⁸

Podobnou příležitost LN využily v případě motoristického Závodu Malou dohodou, který měl zrovna na programu etapy na území Podkarpatské Rusi (odkud později pokračoval přes Rumunsko do Jugoslávie).

*„Závodníci malodohodové soutěže projeli ráno Užhorodem s vlajkami na vozech a motocyklech zastřenými černým forem a s černými páskami na rukávech, nesouce do míst, jimiž projíždějí, zprávu o nenahraditelné ztrátě, která postihla republiku.*²²⁹

Když je pak den po Masarykově pohřbu v Lidových novinách celá jedna tisková strana (s. 12) věnována tomu, jak se do smutku o den dříve halila různá československá a evropská města (Brno, Užhorod, Vídeň, Paříž, Londýn, Ženeva aj.), dostává se jedinému městu výsady, že tamní atmosféra je v LN vyličeána ve zvláštním materiálu²³⁰ již na straně 8. Není to Brno ani Bratislava, není to Paříž: je to Bělehrad.

²²⁷ ČTK: *Smutek v Jugoslávii*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (polední vydání), s. 1.

²²⁸ *Armádní rozkaz presidenta republiky ministromi národní obrany*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

²²⁹ Šk: *Podkarpatská Rus truchlí*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

²³⁰ vb: *Smutek v Jugoslávii*. Lidové noviny 45, 22. 9. 1937 (ranní vydání), s. 8.

4.4. Propagace a sebe prezentace institucí a organizací s Masarykem spojených

4.4.1. Legie: Masaryk jako velitel

„Bez naší armády bychom té samostatnosti sotva byli dosáhli. A také vliv naší armády na politiku doma byl veliký a jistě rozhodující.“²³¹ Tato Masarykova slova z jednoho z poválečných projevů říkají více, než se na první pohled zdá. T. G. Masaryk sice nebyl skutečným vojenským velitelem českých legionářských vojsk za první světové války, jejich činnost (zásluhou okolností do značné míry hektickou) ovšem ovlivňoval a částečně koordinoval, a především: úspěchů československých legií využil jako argumentu ve své diplomatické snaze, jejímž konečným výsledkem byl vznik ČSR. „Není třeba zastírat, že ovládnutí magistrály bylo při jednání s velmocemi jedním z trumfů při vzniku Československa,“²³² píše historik Tomáš Pasák. O návrat ruských legionářů do vlasti se pak Masaryk zasazoval vší silou a není divu, že ho tato armáda svého druhu považovala za svého velitele, což se pak projevilo po jeho smrti. Důležitá je ale i druhá věta výše uvedeného Masarykova citátu: legie totiž po návratu domů působily zásluhou svých vojenských vavřínů jako neorganizovaná, ale přesto relevantní politická síla svého druhu a (opět) jako politický argument. A hrdinský legionářský mýtus, který se okolo nich (zásluhou politiků včetně Masaryka, ale i spisovatelů jako byli Rudolf Medek, Jaroslav Kratochvíl či Josef Kopta) vytvořil, se stal součástí každodenní prvorepublikové reality – včetně reality mediální.

Když pak Masaryk zemřel, byli to právě ruští, francouzští a italsí legionáři, kdo v průběhu následujících dní při smutečních obřadech všeho druhu drželi čestnou stráž, doprovázeli rakev či defilovali na nejčestnějších místech pohřebního průvodu. A Lidové noviny tento fakt nejen reflektovaly,

²³¹ Cit. dle Honzík, M: *Legionáři*. Praha, Novinář 1990, s. 76.

²³² (tp) (Pasák, T.): *Jan Syrový* (encyklopedické heslo). In Churaň, M. a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století: II. Díl N – Ž*. Praha: Libri 1998, s. 172.

ale co možná nejvýrazněji a nejsuggestivněji akcentovaly. Stejně jako tu okolnost, že vztah legionářů k Masarykovi byl nikoli jen formální, ale především citový.

„Dva ruští legionáři s nasazenými bajonety konají poslední stráž u svého nejvyššího velitele, u východu stojí francouzský legionář, jemuž stékají z očí slzy a zástup tiše defiluje okolo katafalku.“²³³

„Voják se stydí za slzy. Překousne ret, ztratí-li ženu nebo syna, ale nezapláče. Připraví-li ho však osud o starého, znamenitého vůdce, tu při skloněných praporech a šavlích nikdy nepřidusí bolest.“²³⁴

Dalším faktorem, který ovlivnil reflexi legií v LN ve dnech po Masarykově smrti, je neskryvaná (lze říci až programová) nostalgie po oněch „hrdinských“ a v té době již téměř bájných časech:

„Jde rota za rotou, tak jako šli kdysi před svým vůdcem v dobách úzkosti a obětí. [...] Jdou jich šedesátčtyři roty, mnozí už dávno šediví, s životem tvrdě zapsaným do tváří. Jdou ještě pevně, ač mnohému už to dobře nejde, některý kulhá. Ale snaží se všichni ukázatí svému mrtvému a navždy živoucímu veliteli, že tu jsou ještě, jako byli v hodinách zkoušky.“²³⁵

Legionářská tematika je v LN akcentována i tam, kde to situace nevyžaduje. V textu článku *Čestná stráž legionářů*²³⁶ z ranního vydání LN 16. září, který zabírá téměř půl tiskové strany, jsou o legiích navzdory tomuto titulku jen dva řádky. Podobně o osobě generála Jana Syrového, jenž při Masarykově pohřbu jel na koni v čele průvodu s Masarykovou rakví, se z LN nedozvíme, že je generálním inspektorem československé armády (pročež onomu průvodu velí a účastní se z tohoto titulu všech smutečních aktů): zmíněna je jen a pouze jeho legionářská minulost. *„Zdrcující bylo setkání*

²³³ di: *Katafalk*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (polední vydání), s. 1.

²³⁴ Yester, S.: *V čele vojsk, revoluce a státu*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 5.

²³⁵ *Defilé*. Lidové noviny 45, 22. 9. 1937 (ranní vydání), s. 7.

²³⁶ *Čestná stráž legionářů*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 3.

*jednookého*²³⁷ *zborovského hrdiny s mrtvým vůdcem legií,*²³⁸ píše Lidové noviny.

Následující scénérie (a její interpretace v článku s příhodným titulkem *Věčné světlo*) je důkazem, jaké bylo postavení legií na stránkách LN v době nejasně a nikterak optimisticky se vyvíjející mezinárodní situace. Legie působily jako samotný symbol republiky (tak jako Masaryk) a zároveň jako jakási iracionální záruka jejího trvání.

*„Za nimi (Benešem a Masarykovými pozůstalými – pozn. aut.) přišli tři legionáři hradní stráže. Na pokyn presidentův vystoupil na nejvyšší stupeň muž v ruské uniformě, zvedá voskovou svíci a rozsvěcuje ji od svíčky, jež hoří v hlavách Osvoboditelových. Oba jeho druzi ve francouzských a italských stejnokrojích se přiklánějí, aby chránili světélko, které snášejí nyní po stupních dolů. Je to věčné světlo od rakve T. G. Masaryka, které má hořet a svítit, dokud bude trvati tato republika, dokud bude žítí národ československý.“*²³⁹

Zatímco velitelem legií se stal Masaryk více méně ex post, vrchním velitelem československé armády (zformované ostatně na legionářském základě) byl z titulu své prezidentské funkce. Lidové noviny ovšem symboličnost tohoto jeho statusu pomíjejí a v citově vyhocené době po Masarykově smrti mu přisuzují roli mnohem zásadnější.

*„Je duchovním otcem naší armády, jako je duchovním otcem nás všech. [...] V době, kdy kolem nás armády zrazují nebo jsou vedeny ke zcela jiným cílům, můžeme být my klidni. S takovouto armádou jsme bezpečni; v ní má Masarykova demokracie čestnou stráž. A tvůrce československé armády, vědom si síly a pevnosti svého díla, mohl odejít a může klidně spát.“*²⁴⁰

Tento přístup je dohnán ad absurdum ve chvíli, kdy se deník snaží podobně prorazit tezi, že Masaryk byl iniciátorem vzniku českého letectva. Ve

²³⁷ Syrový přišel v bitvě u Zborova 7. července 1917 o pravé oko.

²³⁸ *Poslední den v Lánech*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

²³⁹ *Věčné světlo*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 2.

²⁴⁰ zet: *Věrná stráž Masarykovy demokracie*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (ranní vydání), s. 1.

snaze ho prezentovat jako muže „stojícího za vším“ ji podpírá velmi slabými až nešťastnými argumenty:

„Schvaluje (Masaryk) rozhodnutí dra Štefánika ke vstupu do francouzského letectva, sleduje válečné výkony československých letců v bojích proti Němcům. [...] Dává souhlas k pojmenování letecké ligy, vzniklé roku 1926 z leteckého fondu, svým jménem.“²⁴¹

4.4.2. Sokol: bratr Masaryk

Podobně akcentovaným subjektem jako československé legie je na stránkách Lidových novin Česká obec sokolská. Tato tělovýchovná organizace, existující již od roku 1862, od počátku své existence hrála významnou dějnotvornou úlohu, avšak, jak sama uvádí na svých oficiálních stránkách, *„zlatý věk prožil Sokol mezi světovými válkami, kdy se stal milionovou organizací.“²⁴²* Míněn je milion členů – Sokol tedy představoval progresivní masové hnutí a do jisté míry i životní styl, kterým sám Masaryk žil (takže Lidové noviny po jeho smrti mohou připomenout jeho *„padesát pět let členství v Sokole, které trvalo do posledního vydechnutí“²⁴³*, a konstatovat, že *„odešel z bratrstva nejvzácnější.“²⁴⁴*) a který cíleně propagoval coby záruku zdraví obyvatelstva. Sokolská tradice tvořila jeden z opěrných bodů kulturního a společenského života za první republiky a navíc byla úzce spjatá s tradicí legionářskou (osmdesát procent legionářů bylo členy Sokola). Po vzoru Masaryka Lidové noviny oba tyto fenomény meziválečné reality cíleně propagují a po Masarykově smrti akcentují jejich vazbu na Masaryka i vazbu vzájemnou jeho vlastními slovy:

„Při zakládání našich legií za války uvědomil jsem si plný význam ideí a díla Tyrše a Fügnera. [...] Faktum je, že se při legiích užívalo, co se ze

²⁴¹ jist: *Masaryk podporovatel letectví*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 8.

²⁴² *Historie Sokola*. Dostupné na <http://www.volny.cz/sokolopava/hist-sokol.htm>.

²⁴³ kr: (netitulováno). Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 8.

²⁴⁴ Tamtéž.

Sokola dalo užít. Sokol je organizace a velké těleso organizační, a to nutně vychovává vlastnosti nutné pro vojsko. ²⁴⁵

Při popisu Masarykova pohřbu je pak tato vazba akcentována taktéž:

„Špalír legionářů naposledy vzdá čestný pozdrav bratru ze všech front. V té chvíli všechno vzplane v oslnivé záři pochodní v sokolském špalíru. ²⁴⁶

Strana 8, jež je v Lidových novinách té doby tradičně věnována tělovýchově a sportu, se po Masarykově smrti zaplňuje materiály věnujícími se jeho pozitivnímu vztahu k Sokolu (podepsanými zkratkou Kr, resp. kr), majícími nepokrytě propagační charakter a operujícími staršími Masarykovými výroky.

„Já sám jsem neměl příležitost ke sportu, jenom jsem sokoloval a podnes není dne, abych nesokoloval. ²⁴⁷

„Prostocvik si dělám denně, hned když vstanu; bez sokolování, bez nějakého sportu zdravý člověk, myslím, žít ani nemůže, alespoň by neměl. ²⁴⁸

Slovo *sokolovat* se objevuje v citacích Masaryka velmi často a faktu, že ho rád používal, je dokonce věnován i stejnojmenný článek²⁴⁹, opět od autora skrývajícího se za značkou Kr. Ten také na jiném místě Masarykovými ústy polemizuje s názory, že Sokol již splnil a završil svou historickou úlohu.

„Když se po převratu vyskytly názory, že dosažením samostatnosti byl úkol sokolstva splněn, napsal (Masaryk) v listu starostovi Československé obce sokolské: Úkol sokolstva není skončen. ²⁵⁰

Svébytnou obhajobu sokolství, fenoménu, s nímž se LN na svých stránkách bezvýhradně ztotožňují, uveřejnil v Lidových novinách dokonce

²⁴⁵ kr: (netitulováno). Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 8.

²⁴⁶ di: *Odchod z Lán*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (polední vydání), s. 1.

²⁴⁷ Kr: *Masaryk a Sokol*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 8.

²⁴⁸ kr: (netitulováno). Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 8.

²⁴⁹ Kr: *Sokolovat*. Lidové noviny 45, 17. 9. 1937 (ranní vydání), s. 8.

²⁵⁰ kr: (netitulováno). Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 8.

i Ferdinand Peroutka:

„Odpůrci Masarykovi někdy s posměchem mluvili o jeho ‚sokolování‘: zachovejme budoucnosti fotografie těchto kritiků a tohoto kritisovaného a ponechejme jí, aby tuto při rozsoudila. Je to obvyklý způsob nedokonalých, že ze svých vad utvoří obecné pravidlo a nutí ostatní, aby je zachovávali.“²⁵¹

Byť nedostává stejný prostor, hlásí se k Masarykovi stejným způsobem jako Sokol na stránkách LN i skautské hnutí. Stává se tak dalším z řady subjektů, které si Masaryka „přivlastňují“ a přisuzují mu iniciátorskou úlohu:

„Odchodem na věčnost presidenta Osvoboditele dra T. G. Masaryka ztrácí československý svazový skauting svého protektora a v neposlední řadě i budovatele a podporovatele snah skautských. Není dosti známo, že T. G. Masaryk to také byl, který doporučil prof. Svojsíkovi r. 1911 založení skautského hnutí u nás“²⁵²

4.4.3. Školství a kultura: Masaryk jako iniciátor a pedagog

„Zemřel učitel učitelů československých. Zemřel kantor, kterému všichni kantoři pomáhali od jeho prvního vstupu na svobodnou půdu vlasti a velmi mnozí již dlouho před válkou.“²⁵³

Těmito slovy se, tak jak to učinily mnohé jiné subjekty, ke „svému“ Masarykovi přihlásilo české školství. Masaryk – postupně středoškolský suplent ve Vídni (1878-1879), soukromý docent na tamní univerzitě (1879-1882) a poté mimořádný a později řádný (1897) profesor filozofie a sociologie na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě – měl navíc nemalou zásluhu na vzniku brněnské univerzity, nesoucí dnes jeho jméno. Lidové noviny ho označují přímo za „zakladatele brněnské univerzity“²⁵⁴, ovšem – jak u nich

²⁵¹ Peroutka, F.: *Zemřel na koni*. Lidové noviny 45, 19. 9. 1937, s. 1.

²⁵² Nonni: *Masaryk a skautství*. Lidové noviny 45, 17. 9. 1937 (ranní vydání), s. 8.

²⁵³ jpb: *Smutek na školách*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (polední vydání), s. 3.

²⁵⁴ *Vysoké školy ve smutku*. Lidové noviny 45, 15. 9. 1937 (ranní vydání), s. 2.

bývá v těch dnech zvykem – nedokládají to relevantními fakty (zřízení druhé české univerzity bylo dlouhá léta jednou z Masarykových politických priorit), pouze epizodickými postřehy.

„Vždy na ni myslil. [...] Osobně přijel ke kladení základního kamene první definitivní budovy a sám dal razit v Kremnici medaili pro rektorský řetěz podle návrhu Španielova s vlastnoručně vyrytým věnováním.“²⁵⁵

Když v průběhu pohřebních ceremonií mímí průvod s Masarykovou rakví budovu Klementina, v Lidových novinách to implikuje vzpomínku na Masarykovo tamní pedagogické působení, navozující představu oblíbeného profesora a bojovníka proti starým pořádkům:

„Do mysli derou se vzpomínky na doby, kdy profesor Masaryk přednášel na české universitě, umístěné pod těmito střechami. Prudké spory ztěžovaly mu činnost, ale za svým profesorem stálo všechno studentstvo, které dovedlo ocenit jeho odvážnost a charakter.“²⁵⁶

Typickým úkazem v LN ve dnech po Masarykově smrti je využívání jeho jména ze strany mnoha institucí a jednotlivců k propagaci vlastních, často v jádru s činností Masaryka nijak nesouvisejících zájmů. Činí tak zástupci armády, Sokola i skautského hnutí, činí tak mnohé kulturní instituce, a činí tak i profesor brněnské univerzity a světoznámý botanik Vladimír Úlehla ve svém článku *Nezapomínat na Masarykův fond*:

„Každá větší univerzita je vybavena proti našim poměrům až neuvěřitelně celou soustavou odkazů, věnování a památkových fondů. Když nás již postihl Masarykův odchod, bylo by ku prospěchu československého národa, aby se stal podnětem ke vzniku takové tradice také u nás. Pan president by s tím jistě souhlasil. [...] A tak každý, kdo na paměť presidenta Osvoboditele založí nadaci pro mladou generaci vědeckou, uctí jeho památku trvale

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ *Klementinum*. Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 4.

a dvojnásob se zaslouží o svůj národ, než by se byl zasloužil dříve. ²⁵⁷

Podobným způsobem se na stránkách Lidových novin k Masarykovi v článcích *Smutek v hudbě*, *Smutek v rozhlasu* a *Velký přítel filmu* hlásí i příslušná média. Ve všech třech případech je opět přítomen onen faktor „přivlastnění si“ a interpretace Masaryka jako iniciátora, ale především je patrné, že jeho úmrtí opět slouží jiným jako možnost sebe prezentace, zviditelnění se.

„Na okraji bohatého a namáhavého života myslitelského a státnického rozlil tolik dobra a pohody v oblast hudby, že vlastně budeme se teprve rozpomínat na jeho láskyplnou a starostlivou účast a to zvláště pak, až bude známo, jaká dobrodružství v tichu a bez veřejnosti vykonal pro rozvoj hudby a umělců. [...] Při prvním provedení Sukova nového díla ve svém programu škrtil název Epilog a připsal jiný, Prolog, dává tím dílu nový význam jako ukazateli nových cest v české hudbě. ²⁵⁸

„Rozhlasu odešel navždy jeden z nejpozornějších a nejvnímavějších posluchačů. [...] Mnoho krásných chvil strávil u svého velkého přijímače, který spolu s gramofonem patřil k nejoblíbenějším předmětům jeho intimního soukromí. [...] Ještě takřka v posledních hodinách před svým těžkým onemocněním vyslechl se zájmem z rozhlasu Schubertovu V. symfonii. Rozhlasem chtěl obroditi duchovně i myšlenkově č člověka. [...] Rozhlasový pořad tohoto týdne se stal jedinou mohutnou panychidou. Černý flór smutku zastírá a váže v jediný celek jednotné nálady všechny projevy, jimiž rozhlas buduje svůj první velký pomník prezidentu Osvoboditeli. Rozhlas, který z největší části promlouvá k lidu abstraktní mluvou hudby, dovedl proto vysloviti hoře národa nejdůrazněji a nejvelikolepěji. ²⁵⁹

„Čtenářům této rubriky Lidových novin není třeba připomínat, jak kladný byl vztah presidenta Osvoboditele k filmu a ke kinematografii, kterak se největší z našich intelektuálních špicí osvěžoval ve volných chvílích filmem, předváděným v projekčním sále zařízeném v Lánech, kterak svého času byl

²⁵⁷ Úlehla, V.: *Nezapomínat na Masarykův fond*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 9.

²⁵⁸ B. V.: *Smutek v hudbě*. Lidové noviny 45, 16. 9. 1937 (ranní vydání), s. 9.

²⁵⁹ J. R.: *Smutek v rozhlasu*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (ranní vydání), s. 6.

Douglas Fairbanks na své cestě kolem světa hostem u pana presidenta i porozumění, s jakým dovedl president Osvoboditel vyjít vstříc kdykoliv bylo naň namířeno oko film přístroje.“²⁶⁰

4.4.4. Církev: Masaryk jako věřící člověk

Z hlediska víry a příslušnosti k církvím prožil T. G. Masaryk velmi pestrý vývoj. Narodil se v katolické rodině, po sňatku s Charlottou Garrigue (1878) přestoupil (spolu s ní) do evangelické reformované církve a navíc inklinoval k náboženské společnosti unitářů, v níž byla jeho žena vychována a vnitřně se unitářství nikdy nevzdala. Po Masarykově smrti dostala ovšem v Lidových novinách prostor pro oficiální stanovisko jen církev katolická: její bezprecedentní stanovisko, kdy povoluje mše a obřady za jinověrce, nakonec ilustruje Masarykovu výjimečnost lépe, než řada článků, jež se o to v LN snaží.

„Dostává se nám z vyšších církevních míst tohoto výkladu: Církev uznává neobyčejný význam osoby zesnulého i jeho úřadu. [...] Ačkoliv jde o jinověrce, jsou možny modlitby i soukromé mše za spásu jeho duše v kostelích, lze konat memento a Requiem, je možno prol vyzvánět všemi zvony při zprávě o úmrtí a době pohřbu.“²⁶¹

²⁶⁰ j: *Velký přítel filmu*. Lidové noviny 45, 18. 9. 1937 (polední vydání), s. 6.

²⁶¹ pn: *Církev římsko-katolická*. Lidové noviny 45, 14. 9. 1937 (zvláštní vydání), s. 4.

5. Úmrtí a pohřeb T. G. Masaryka v Rudém právu

5.1. Formální a grafická stránka

Čtenář Rudého práva se ze stránek tohoto deníku dozvěděl o úmrtí Tomáše Garrigue Masaryka o den později, než recipient Lidových novin – tedy až 15. září 1937. Rudé právo, *tiskový orgán Komunistické strany Československa*, totiž vycházelo na rozdíl od LN a většiny prvorepublikových deníků v jediném vydání. Masaryk zemřel ve 3 hodiny 29 minut ráno a jeho úmrtí ještě nemohlo být onoho 14. září Rudým právem a ranními vydáními jiných listů z časových důvodů reflektováno. Na rozdíl např. od Lidových novin a řady dalších deníků však RP v průběhu onoho dne nevyšlo ani ve zvláštním vydání. Přitom v žádném případě nelze říci, že by této výjimečné formy jindy nevyužívalo: vždyť například 28. srpna, necelé tři týdny před Masarykovým skolem, svolávalo prostřednictvím zvláštního vydání občany k demonstracím na sever Čech. („*Za protifašistickou jednotu českého a německého lidu, za společnou obranu republiky, za Lidovou frontu, za prosazení všech požadavků pracujícího lidu půjdeme všichni manifestovat v neděli dne 5. září ráno v Ústí n. L.*“²⁶²)

Masarykova smrt však zvláštní vydání Rudého práva neiniciovala, a tak se jsou jí věnovány až úvodní tři strany čísla z 15. září. V následujících dnech zabírají materiály věnované Masarykovi, jeho skonu a pohřbu mezi půldruhou a třemi stranami z celkových šesti, jimiž všednodenní a sobotní vydání RP disponuje. Pouze nedělník bývá šestnáctistránkový: ve vydání Rudého práva z neděle 19. září jsou takto Masarykovi věnovány čtyři tiskové strany. Po celé zkoumané období patří titulní strana RP výhradně jemu – s výjimkou dne pohřbu, kdy její spodní část zabírá materiál *Škodovka hoří*²⁶³, informující o ničivém požáru, jenž ochromil většinu plzeňského podniku.

Na rozdíl od Lidových novin Rudé právo nevyužívá kreseb a možností grafiky – přednost dává fotografiím. Onoho 15. září obeznamuje svého čtenáře

²⁶² *Za protifašistickou jednotu*. Rudé právo 18, 28. 8. 1937, s. 1.

²⁶³ *Škodovka hoří*. Rudé právo 18, 21. 9. 1937, s. 1.

s Masarykovým skolem tím, že celou titulní stranu orámuje černým pruhem – jediným projevem práce s grafikou za celé zkoumané období – a do něj vloží velkou fotografii Masarykova obličeje a (nepodepsaný) nekrolog. V následujících dnech je na stránkách RP vždy jedna fotografie související s hlavní událostí oněch dní: 16. září snímek Masaryka čtoucího knihu (na straně 2), 17. září záběr katafalku s rakví (s. 1), 18. září Masaryka na koni (s. 1). Devatenáctého září původní fotografie absentuje, zato je na titulní straně reprodukována „skizza německého protifašistického malíře Ernsta Neuschula“ (s Masarykovým portrétem). Následujícího dne – v pondělí – prvorepublikové RP nevycházelo, v den pohřbu – v úterý 21. září – pak došlo na snímek několika smutečních věnců (s. 1). Ve středu 22. září se ovšem na třech stranách zpravodajství z pohřbu objevuje plných pět fotografií: na titulní straně jsou to snímky s popisky „Rakev s ostatky T. G. Masaryka na la fetě děla vezena ulicemi Prahy“ a „President Beneš mluví nad rakví T. G. Masaryka“, na straně 3 pak „Smuteční výzdoba na Staroměstském náměstí“ a dva snímky z noci před pohřbem, zachycující prosté návštěvníky pohřbu přespávající v ulicích Prahy.

Z hlediska žánrové skladby textů je identifikace a klasifikace mnohem jednoznačnější, než je tomu v LN oněch dní. Články jsou jasně ohraničeny a v každém vydání poskládány podle stejného klíče. Každé číslo otevírá tematický úvodník pokrývající jeden aspekt Masarykovy osobnosti: po klasickém nekrologu²⁶⁴ (jenž v LN absentuje) následuje o den později materiál popisující Masarykovu pozici v rámci politického spektra²⁶⁵, poté text připomínající jeho roli v boji za sociální jistoty²⁶⁶, dále bilanci jeho aktivit a názorů na národnostní otázky²⁶⁷, článek o jeho vztahu ke komunismu²⁶⁸ a text zdůrazňující jeho přínos ke zkulturnění společnosti²⁶⁹.

Těmto úvodníkům (a dalším podobně laděným – publicistickým, syntetizujícím, bilančním – textům v RP), jejich stavbě a jazyku se podrobně věnují kapitoly 5.3.1. až 5.3.3.; přesto zde je třeba nastínit základní tendenci, jež je pro ně – a do značné míry pro celou produkci RP – charakteristická. Na

²⁶⁴ T. G. Masaryk. Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 1.

²⁶⁵ Odezva jeho úmrtí. Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 1.

²⁶⁶ Zápotocký, A.: O dělnických požadavcích a dělnickém boji. Rudé právo 18, 17. 9. 1937, s. 1.

²⁶⁷ Bojovník za demokratické řešení národnostní otázky. Rudé právo 18, 18. 9. 1937, s. 1.

²⁶⁸ Kopecký, V.: Komunisté a T. G. M. Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 1.

²⁶⁹ Fučík, J.: O jeho tradici. Rudé právo 18, 21. 9. 1937, s. 1.

rozdíl od Lidových novin, jež vykreslují zemi v oněch smutných dnech jako sjednocenou žalem a ostentativně mluví za veškeré obyvatelstvo, Rudé právo hovoří za jeho pouhý výsek – dělnickou třídu – a vymezuje se (lze říci, že i brojí) proti zbytku. Odtud pramení snaha deníku prezentovat Masaryka jako pokrokového (byť z tohoto pohledu chybujícího) muže a přítele dělnictva, ostentativně a opakovaně se v těchto textech hlásit se k jeho osobnosti a odkazu. Avšak: tato osobnost (a výše uvedené leitmotivy jednotlivých článků) se v konkrétním materiálu přesto jakoby ztrácí a stává se pouhou záminkou ke skutečné ilokuci, jíž je výpad proti ideologické konkurenci a komunistická propaganda. Proto mají ony úvodníky²⁷⁰ charakteristickou a v podstatě stejnou stavbu i vyznění (začínají přihlášením se k Masarykovi, pokračují výčtem jeho omylů a končí konstatováním, že ruku v ruce s dělnickou třídou Masaryk a jeho odkaz představují jakousi novou kvalitu), bez ohledu na to, o čem vlastně jsou, resp. mají být.

Ohlasům na Masarykovo úmrtí poskytuje RP výrazně menší prostor než Lidové noviny, a především je vybírá podle zcela jiného klíče. V tuzemském kontextu dostávají přednost odborové organizace, pracovní kolektivy a instituce zastávající výrazně levicové názory: jejich stanovisko pak nemá ani tak charakter vyjádření smutku a soustrasti, jako spíše naléhavého projevu a apelu, adresovaného (někdy latentně, často však otevřeně) vládě či politické reprezentaci. Kupříkladu 16. září se v RP objevují tyto titulky: *Projevy dělnických organizací*²⁷¹, *Projevy závodních výborů*²⁷², *Projev Rudých odborů Ostravska*²⁷³ a *Projev Ústředny průmyslových svazů odborových k úmrtí T. G. Masaryka*, jenž je právě typickým příkladem onoho apelu na vládu v konkrétní věci, přičemž Masarykova smrt je tu pouhou záminkou k vyslovení takového (sociálního) požadavku:

„Vládě republiky československé! [...] Odborově organisované dělnictvo bude provždy vzpomínat zvláště výroků, že stávka není nic trestného,

²⁷⁰ Některé z nich jsou podepsány, jiné nikoli. Hlavní rozdíl oproti produkci Lidových novin je z tohoto pohledu ten, že Rudé právo s výjimkou oněch několika úvodníků – viz příslušné odkazy – zásadně neuvádí autory článků. Žádný z kratších článků zpravodajského charakteru není podepsán, na stránkách RP se také nesečkáme s autorskými značkami.

²⁷¹ *Projevy dělnických organizací*. Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 2.

²⁷² *Projevy závodních výborů*. Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 2.

²⁷³ *Projev Rudých odborů Ostravska*. Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 2.

*zkrácení pracovní doby je požadavkem lidskosti a spravedlivý je také požadavek zvýšení mezd. [...] Ant. Zápotocký, tajemník, V. Nosek, předseda.*²⁷⁴

(Spoluautorství Antonína Zápotockého, jenž o den později přispěje přímo do Rudého práva úvodníkem *O dělnických požadavcích a dělnickém boji*²⁷⁵, poukazuje na fakt, že mnohé z tehdejších politických špiček komunistické strany jsou zároveň prominentními autory zásadních materiálů otištěných jejím tiskovým orgánem. V průběhu zkoumaného období publikují v RP např. Václav Kopecký – v té době poslanec a člen politbyra ÚV KSČ, Vladimír Clementis – poslanec, Viliam Široký – poslanec a tajemník ÚV KSČ.)

O dva dny později se v tomto svérázném typu kondolencí dostává na *Svaz přátel SSSR k úmrtí T.G.M.*²⁷⁶ a *Ústředí Federace prolet výchovy*²⁷⁷, v den Masarykova pohřbu následuje *Projev důvěrnického sboru rudých odborů v Brně*²⁷⁸ a *Projevy účasti dělnických družstevníků*²⁷⁹. A v apelu, jehož adresátem je tentokrát místo vlády prezident Edvard Beneš, opět nechybí připomenutí, že „jeho (Masarykovo) mužné vystupování a prohlášení ještě jako profesora, že stávka není nic trestného, že zkrácení pracovní doby je věcí lidskosti, a že je spravedlivým požadavkem zvýšení mezd, dodaly odvahu statisícům vykořisťovaných.“²⁸⁰

Mnohé projevy tohoto typu jsou de facto manifestačním až provokativním oznámením, kde všude se kvůli Masarykově smrti „na podnět dělnictva“²⁸¹ přestalo pracovat, případně začalo manifestovat. Mezititulky článku *Lid nad mrtvým prezidentem*²⁸² jsou toho důkazem – *Manifestace v Kolíně, Klid práce v Ervěnicích, Klid v celém Hradci Králové* – stejně jako články *Přerušeni práce v ostravských závodech*²⁸³ a *V Tatře hodinová stávka*

²⁷⁴ *Projev Ústředny průmyslových svazů odborových k úmrtí T. G. Masaryka.* Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 2.

²⁷⁵ Zápotocký, A.: *O dělnických požadavcích a dělnickém boji.* Rudé právo 18, 17. 9. 1937, s. 1.

²⁷⁶ *Svaz přátel SSSR k úmrtí T. G. M.* Rudé právo 18, 19. 9. 1937, s. 4.

²⁷⁷ *Ústředí Federace proletářské výchovy.* Rudé právo 18, 19. 9. 1937, s. 4.

²⁷⁸ *Projev důvěrnického sboru rudých odborů v Brně.* Rudé právo 18, 21. 9. 1937, s. 2.

²⁷⁹ *Projevy účasti dělnických družstevníků.* Rudé právo 18, 21. 9. 1937, s. 2.

²⁸⁰ *Bránit a splnit jeho odkaz.* Rudé právo 18, 21. 9. 1937, s. 2.

²⁸¹ *Lid nad mrtvým prezidentem.* Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 2.

²⁸² Tamtéž.

²⁸³ *Přerušeni práce v ostr. závodech.* Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 2.

a *tábor lidu*²⁸⁴ z téhož dne. V těch dalších se pak rétorika posouvá směrem k ultimativnosti, dosavadní oznámení se opět mění v apel a konkrétní požadavek a – řečeno jedním z titulků – *Dělnictvo celé republiky žádá klid práce v den pohřbu*.²⁸⁵

Selekce ohlasů přicházejících na Masarykovo úmrtí z ciziny je více méně analogická a taktéž odpovídá politické a ideologické orientaci Rudého práva: početně i rozsahem dominují kondolence ze Sovětského svazu. Nechybí materiály jako *Smuteční projevy ze SSSR*²⁸⁶ a *Soustrast sovětské kultury*²⁸⁷. Pod prvním z nich se ovšem překvapivě objevuje – na titulní straně – kondolence prezidenta USA F. D. Roosevelta Benešovi. Rozsahem je dokonce delší, než odraz téže v Lidových novinách, jež vynechaly ujištění, že Roosevelt vyjadřuje soustrast „za sebe i za americký lid.“²⁸⁸ Kondolence od zahraničních odborových organizací zastupuje článek *Projev Dopravní internacionály*, v němž „jednotný svaz řidičů automobilů dostal zvláštní telegram od Mezinárodní federace dopravních dělníků, podepsaný generálním tajemníkem Edo Fimmenem“²⁸⁹ (následuje jeho plné znění). Vedle SSSR je druhou preferovanou a opakovaně zmiňovanou zemí Španělsko, kde již více než rok (od 18. července 1936) probíhala občanská válka. V článku *Hluboká soustrast španělské republiky*, obsahujícím kondolence od představitelů levicové Lidové fronty, nechybí krátký vysvětlující komentář RP:

„Je nutno nezapomenout na tyto projevy. Nikoli Franco, ale španělská republika projevuje svou účast a výstižně oceňuje význam Masarykova odkazu.“²⁹⁰

Vysvětlování autentických ohlasů a stanovisek je pro Rudé právo zářijových dní roku 1937 typické. Kupříkladu kondolenci předsedy Ústředního výkonného výboru SSSR (de iure prvního muže země) Michaila Kalinina

²⁸⁴ *V Tatře hodinová stávka a tábor lidu*. Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 2.

²⁸⁵ *Dělnictvo celé republiky žádá klid práce v den pohřbu*. Rudé právo 18, 19. 9. 1937, s. 4.

²⁸⁶ *Smuteční projevy ze SSSR*. Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 1.

²⁸⁷ *Soustrast sovětské kultury*. Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 2.

²⁸⁸ *Smuteční projevy ze SSSR*. Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 1.

²⁸⁹ *Soustrast sovětské kultury*. Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 2.

²⁹⁰ *Hluboká soustrast španělské republiky*. Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 1.

Benešovi, jejíž znění se objevilo ve výše zmíněném článku *Smuteční projevy ze SSSR*²⁹¹, jsou deníkem připsány další souvislosti:

*„Toto spravedlivé ocenění historického významu Masarykova životního díla hlavou socialistického státu vyjadřuje hlubokou spojitost mezi velkou zemí sovětu a Československem ve společném boji za mír. Je nejlepším uznáním dějinného významu Masaryka, jenž v posledních letech svého života dospěl k poznání, že socialistický řád dělníků a osvobozených rolníků je nejjistější zárukou nezávislosti naší země a malých národů vůbec.“*²⁹²

Negativně je naopak zhodnocen soustrastný projev zástupce polské menšiny na severní Moravě a ve Slezsku.

*„Pan Wolf ve svém kondolenčním telegramu k úmrtí T. G. Masaryka nazval sebe honosně ‚představitelem polského lidu v Československu‘. Pan Wolf tím pro sebe reklamuje titul který mu rozhodně nepřísluší. Z celé jeho činnosti mohl každý poznat, že je představitelem varšavských snah na Těšínsku, exponentem polského konsulátu v Moravské Ostravě – ale rozhodně ne představitelem polského lidu! Za takového představitele by se polský lid na Těšínsku pěkně poděkoval. Proti jemu podobným ‚představitelům‘ v Polsku vede lid neúprosný boj, jakožto proti svým utlačovatelům.“*²⁹³

Pozoruhodný je materiál *Rakouští dělníci k uctění památky T. G. Masaryka*, líčící údajnou spontánní reakci rakouských pracujících, kteří prý poté, co se o jeho smrti dozvěděli, na dvě až pět minut přerušili práci:

„Připomněli někde starší dělníci sociálně politickou činnost Masarykovu ve Vídni, zdůraznivše, že Masaryk podporoval každou akci sociálně demokratických poslanců na říšské radě, podniknutou ve prospěch dělnictva, a že se v nesčetných případech, zvláště ve stávkách, osvědčil jako rozhodný zastávce dělníků. V některých továrnách, kde zamýšlené přerušení práce narazilo na odpor ředitelství, uctili dělníci památku velkého zesnulého

²⁹¹ *Smuteční projevy ze SSSR*. Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 1.

²⁹² *Bojovník za demokratické řešení národnostní otázky*. Rudé právo 18, 18. 9. 1937, s. 1.

²⁹³ *Za koho se to pan Wolf vydává?* Rudé právo 18, 18. 9. 1937, s. 2.

po práci. Uctění Masarykovy památky bylo velkou manifestací, že i rakouští dělníci se hlásí k jeho odkazu – k demokracii.“²⁹⁴

Ze zahraničních médií se – oproti jejich zevrubné reflexi v LN – dostává jen na dvě, článek *Izvěstija a L’Humanité o T. G. Masarykovi* tlumočí mj. názor druhého z uvedených deníků:

„Masaryk – píše list – poznal a oceňoval význam Sovětského svazu, který pod vedením strany Leninovy a Stalinovy se stal mocným socialistickým nástrojem míru a kolektivní bezpečnosti.“²⁹⁵

Oproti Lidovým novinám se Rudé právo naopak mnohem více věnuje praktickým informacím o smutečních ceremoniích – v tom smyslu, že o nich na rozdíl od LN nereferuje jen dodatečně a prostřednictvím patetických popisů již skončeného. Ba naopak: RP avizuje dopředu jejich průběh a vytváří tak pro svého čtenáře jakýsi každodenní informační servis, týkající se organizace pietních aktů, dopravy a různých příslušných omezení. Články jako *V divadlech a kinech se nehraje*²⁹⁶, *Tři zvláštní vlaky z Vídně*²⁹⁷, *Přístup ke katafalku*²⁹⁸, *Cesta pohřebního průvodu*²⁹⁹, *Vyhrazená místa na chodnicích*³⁰⁰, *Celonoční doprava na elektrických drahách a autobusech*³⁰¹, *Pokyny obecnstvu pro den pohřbu*³⁰² (ten dokonce obsahuje přetisk vyhlášky policejního ředitelství) jsou psané zcela věcně, bez jakéhokoli ideologického podtextu a působí často vedle textů výše uvedených typů značně kontrastně.

Přesto se však i v nich objevuje disharmonický tón, spočívající v kritice organizace pohřbu (jež v LN absentuje). Ta byla zveřejněna v den jeho konání – tedy vlastně v předstihu – a byla vedena opět z pozic obhajoby dělnické třídy, již bylo údajně bráněno v účasti úmyslnou volbou krátké trasy pohřebního průvodu a následnou výzvou, aby lidé již na pohřeb z důvodu přeplněnosti

²⁹⁴ *Rakouští dělníci k uctění památky T. G. Masaryka.* Rudé právo 18, 18. 9. 1937, s. 1.

²⁹⁵ *Izvěstija a L’Humanité o T. G. Masarykovi.* Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 2.

²⁹⁶ *V divadlech a kinech se nehraje.* Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 3.

²⁹⁷ *Tři zvláštní vlaky z Vídně.* Rudé právo 18, 19. 9. 1937, s. 4.

²⁹⁸ *Přístup ke katafalku.* Rudé právo 18, 19. 9. 1937, s. 4.

²⁹⁹ *Cesta pohřebního průvodu.* Rudé právo 18, 19. 9. 1937, s. 4.

³⁰⁰ *Vyhrazená místa na chodnicích.* Rudé právo 18, 19. 9. 1937, s. 4.

³⁰¹ *Celonoční doprava na elektrických drahách a autobusech.* Rudé právo 18, 19. 9. 1937, s. 4.

³⁰² *Pokyny obecnstvu pro den pohřbu.* Rudé právo 18, 21. 9. 1937, s. 2.

Prahy nejezdili.

„Svaz hoteliérů vydal ihned (po oné výzvě – pozn. aut.) prohlášení, že má dosud volných 10.000 pokojů. V organizaci pohřbu se uplatnila tendence: obmezit počet občanstva.

Proč? ³⁰³

(Tuto kauzu bude Rudé právo řešit ještě po několik dní, 24. září dokonce na titulní straně v článku *Kdo bránil lidu v účasti na pohřbu*³⁰⁴ a o den později taktéž na straně 1 ve zřejmě ještě útočnějším sloupku, jenž byl téměř z poloviny zcenzurován, takže ani nemá titulek a cca jednu osminu strany zabírá prázdná plocha.)

Dalším pozoruhodným rozdílem oproti způsobu, jakým pohřeb (a reakce na smrt) T. G. Masaryka reflektují Lidové noviny, je na stránkách RP fakt, že se zde neobjevuje *pláč* resp. *slzy*, jedna z Lidovými novinami nejhojněji užívaných rekvizit. Ve scénériích líčících dění oněch dní převládá popis dějů nad popisem stavů a duševních pohnutí, a dominujícím prostředkem, jak evokovat atmosféru, je hromadné ticho:

„Po celém náměstí se rozhostilo hluboké ticho. ³⁰⁵

„Všude, i tam, kde je nejvíc lidí, je klid. Ulice poskytují nezvyklý pohled: ač jsou plné lidí, jsou tiché. Nejtišší jsou ulice nahoře, nad Hradčany, Jelení a Kanovnická. Hluboké ticho je i na Hradčanském náměstí, kde mezi Arcibiskupským a Schwarzenberským palácem stojí ztichlé řady obecnstva s očima upřenými na hradní nádvoří. ³⁰⁶

Prioritou Rudého práva zjevně není líčit velikost ztráty a s ní souvisejícího smutku: list se soustřeďuje na jiné úkoly. Tam, kde potřebuje čtenáře věcně informovat o praktických záležitostech spojených s pohřbem, používá střídmého, věcného, strohého a neobrazného jazyka bez citového zabarvení. A tam, kde přichází na řadu interpretace Masarykovy osobnosti

³⁰³ *Kolem pohřbu.* Rudé právo 18, 21. 9. 1937, s. 2.

³⁰⁴ *Kdo bránil lidu v účasti na pohřbu.* Rudé právo 18, 24. 9. 1937, s. 1.

³⁰⁵ *Pohřební průvod v ulicích Prahy.* Rudé právo 18, 22. 9. 1937, s. 2.

³⁰⁶ *Praha v noci před pohřbem.* Rudé právo 18, 22. 9. 1937, s. 3.

a zařazování do ideologického kontextu (povětšinou v úvodnicích, ale i v několika dalších materiálech), se jazyk – logicky – kardinálně mění. Důsledkem je především nadužívání atributů jako *pokrokový*, *demokratický*, *buržoazní*, *měšťácký*, *reakční*, *fašistický*, přiřazovaných podle potřeby k jakémukoli substantivu a pomáhající zcela jasně oddělit správné od závadného. (Řada konkrétních příkladů bude specifikována v kapitole 5.3.) Dominanci ideologie v reflexi Masarykovy osobnosti na stránkách RP ostatně potvrzuje i pořadí adjektiv s ním spojených v následující větě:

„*T. G. Masaryk byl po celou novodobou epochu ideologickým a politickým vůdcem českého národa předválečného období.*“³⁰⁷

5.2. Reflexe jevů akcentovaných Lidovými novinami na stránkách Rudého práva

Důkazem, jak moc se liší optika Rudého práva liší od té uplatňované Lidovými novinami, je pozice, jakou má na stránkách RP aktuální prezident ČSR Edvard Beneš. Lidové noviny jeho nástupnictví, kontinuitu Masaryk – Beneš i osobní blízkost obou politiků cíleně akcentují a druhý jmenovaný je pro ně „*nikoli jen prezident, ale především nástupce, pokračovatel a dovršitel.*“³⁰⁸ Rudé právo tento prvek naopak zcela potlačuje. K Masarykovi se hlásí, snaží se charakterizovat jednotlivé etapy jeho poměru k dělnické třídě (a naopak) a definuje jeho odkaz; ona kontinuita je však za celé zkoumané období naznačena jedinou větou z Masarykova nekrologu („*Jeho nejlepším spolupracovníkem se stal Beneš.*“³⁰⁹) a Beneš jako takový je deníkem téměř ignorován. Resp. degradován na příjemce kondolencí (od Kalinina, Roosevelta a francouzského presidenta Alberta Lebruna³¹⁰) a adresáta oněch apelativních

³⁰⁷ *T. G. Masaryk*. Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 1.

³⁰⁸ *T. G. M.* Lidové noviny 45, 22. 9. 1937 (ranní vydání), s. 5.

³⁰⁹ *Život Tomáše Garrigue Masaryka*. Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 2.

³¹⁰ *Smuteční projev KSČ*. Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 2. Zmínka o kondolenci přicházející z Francie je jediným momentem na stránkách RP za celé zkoumané období, kdy je naznačena vazba na tohoto klíčového politického spojence. Malá dohoda a její členské země nejsou zmíněny ani jednou.

projevů se sociálním podtextem (např. v článku *Bránit a splnit jeho odkaz*³¹¹), stejně jako oficiálního svolání KSČ k Masarykově skonu³¹².

V případě Benešovy smuteční řeči nad Masarykovou rakví, již si Rudé právo ignorovat nedovolilo, pak deník přistupuje k její redukci o klíčovou pasáž. Záslouhou toho, že projev vyšel v Lidových novinách v plném znění, lze snadno demaskovat důvody, z jakých následující část v Rudém právu³¹³ chybí: jedná se totiž o Benešovo zamyšlení nad revolučními tendencemi v evropském kontextu, nad politickým extremismem a anarchií coby jeho potenciálním důsledkem. Pointou je (pro RP logicky nepřijatelná) teze, že rovnostářské představy komunismu jsou v praxi neuskutečnitelné:

„Revoluce francouzská uvedla v novou společenskou skladbu nejprve třetí stav, dávajíc tak prohlášení práv člověka a občana konkrétní obsah, vklínila tím v politický život ještě širší vrstvy lidové, malého sedláka, malého dělníka, malé střední stavy, a tak položila skutečný problém demokracie, lidovlády – vlády ne stavu, ne strany, ne několika stavů, nýbrž vlády všech, vlády lidu, všeho lidu. Ale tím se této porevoluční Evropě položil automaticky nový problém životní, existenční, osudový: dovede ta naše společnost rozpoutaný, revoluční individualismus zastavit? Dovede osvobozenému člověku dobře říci, kde jsou meze jeho svobody? Dovede vytvořit novou společenskou autoritu, jež bude tmelem soudržnosti nové demokratické společnosti – jedním slovem: dovede vytvořit novou demokratickou autoritu, jež nahradí dřívější autoritu monarchie, aristokracie a církve a jež znemožní vývoj rozpoutaného individua v mravní, politický, sociální anarchismus a v úplný rozvrat hospodářský? [...] Půjde evropská společnost, vytvořená odkazem francouzské revoluce, prošlá systémem liberalismu, v němž se vyžila a ježž opouští – do nějakého nového extrému na levo, či půjde zpět do nějakého extrému na pravo? Vráti se opět k vytvoření nějaké nové stavovské autority, aby tím spoutala anarchistické instinkty osvobozeného individua, či se nespoutaná
pokusí

³¹¹ *Bránit a splnit jeho odkaz*. Rudé právo 18, 21. 9. 1937, s. 2.

³¹² *Smuteční projev KSČ*. Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 2.

³¹³ *Řeč presidenta Beneše nad rakví T. G. Masaryka*. Rudé právo 18, 22. 9. 1937, s. 2.

*o ideální prakticky neuskutečnitelné lidské rovnosti a zanikne tak ve válečném chaosu a v katastrofě celé moderní civilizace?*³¹⁴

Tak jako byla existence kontinuity Masaryk – Beneš (a vůbec celá osobnost E. Beneše) Rudým právem v období po smrti prvně jmenovaného marginalizována, tak zde nacházíme jen velmi málo upomínek na československé legie. Ty byly v letech 1917 až 1920 na Sibiři a Dálném východě přímým vojenským nepřítelem sovětské (bolševické) Rudé armády a z tohoto titulu legionářská tradice ani nemohla být Rudým právem, v rámci jeho bipolárního vidění světa, akceptována jako pozitivní činitel v prvorepublikové společensko-politické realitě. Vztah z tohoto pohledu „přijatelného“ Masaryka k legiím je tak v deníku záměrně dezinterpretován:

*„Byl (Masaryk) proti válečné intervenci československých legií v Rusku, protože předvídal, že nepovede k pádu sovětské moci, ale rozloží legie. Konflikt legií se sověty vypukl proti Masarykově vůli. Ale když pak byla zahájena velká intervenční válka Dohody proti sovětům, dostaly se legie do vod celého tohoto válečného tažení jako armáda státu, příslušejícího k Dohodě. Ne Masaryk, ale odpor mas v legiích způsobil, že účast legií v ní se skončila.“*³¹⁵

(Žádná velká intervenční válka Dohody proti sovětům se nekonala: téměř okamžitě po VŘSR vydala nová vláda dekret o míru a stvrdila ho v březnu 1918 Brest-litevským mírem uzavřeným s Dohodovými mocnostmi.)

Když už tedy jsou Rudým právem legie zmíněny (týká se to především dění okolo pohřbu, při němž sehrály četné legionářské pluky a čestné strážné nepominutelnou roli), pak to bývají především legie francouzské a italské. S jedinou, následující výjimkou, kdy se v textu opakovaně objevují i legie ruské; avšak zde zároveň dochází ze strany RP ke ztotožnění legií s údajnou *československou revoluční armádou*, což je termín sám o sobě zavádějící a ve spojení s legiemi značně paradoxní.

³¹⁴ *Masarykova cesta a odkaz. Řeč president Beneše nad rakví presidenta Osvoboditele.* Lidové noviny 45, 21. 9. 1937 (zvláštní číslo), s. 1-2.

³¹⁵ *Život Tomáše Garrigue Masaryka.* Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 2.

„Na druhém hradním nádvoří nastoupily zatím s praporem tři čtyři hradní strážce, ruská, francouzská a italská. [...] Za plukovními delegacemi jdou tři čtyři legionářů – italská, francouzská a ruská – symbolizující československou revoluční armádu, pak tři čtyři sokolské. [...] V této části průvodu nejmocněji pak působily dlouhé řady legionářů ruských, francouzských i italských, na dvacet tisíc mužů, do jejichž tváří vryly své stopy i boje ve frontách i další život.“³¹⁶

I Sokol a sokolství, další z opěrných bodů kulturního a společenského života za první republiky, je Rudým právem reflektován jen ojediněle. Kromě zmínky v předchozí stati to je již jen v okamžiku, kdy deník kritizuje organizaci pohřbu, používá k tomu hlas z lůna Sokola a pojednou nachází společného (nejmenovaného) nepřítele:

„V nedělním ‚Českém slově‘ na příklad píše sokolský referent: ‚O účasti sokolstva na pohřbu nerozhoduje ČOS, o tom rozhodli a rozhodují jiní a sokolstvo, byť se zařatými rty, poslechne.‘“³¹⁷

5.3. Stereotypy uplatňované při reflexi osobnosti T. G.

Masaryka

5.3.1. Masaryk jako nositel pokroku

Většina zásadních materiálů, věnujících se osobnosti T. G. Masaryka ve dnech po jeho smrti, má v Rudém právu charakteristickou a opakující se stavbu. Jednotlivé texty lze, jak již bylo naznačeno v kapitole 5.1., rozdělit na jakési tři (formálně neoddělené) části: v té úvodní se deník k Masarykovi hlásí jako k nositeli pokroku, ve druhé ho s různou mírou tvrdosti odsuzuje a nakonec „v součtu“ převáží klady nad zápory a Masaryk je opět oslavován. Tuto stavbu Rudému právu umožnil i chronologický vývoj českých dějin předchozích

³¹⁶ *Cesta Prahou*. Rudé právo 18, 22. 9. 1937, s. 1.

³¹⁷ *Kolem pohřbu*. Rudé právo 18, 21. 9. 1937, s. 2.

dekád a Masarykova vlivu na ně: v pomyslné první části takového článku totiž deník hodnotí jeho působení do vzniku Československa, kdy nahlíženo komunistickou optikou převažují jednoznačné klady. Důkazem toho je již nekrolog z 15. září:

„Toto období veřejného působení T. G. Masaryka, toť období velkorysých pokrokových práce, které zůstane hlavním charakteristickým rysem jeho předválečné činnosti. Masaryk tu vystupuje v úloze statečného bojovníka proti šovinismu, proti antisemitismu a všemožným reakčním předsudkům. Zbavuje český národ ‚berel historismu‘, stojí v čele velkolepého pokrokového zápasu proti reakční legendě o pravosti rukopisů. Pod jeho vedením v procesu proti Hilsnerovi skládá český národ zkoušku evropské kulturní vyspělosti. [...] Rozbívá protidělnické předsudky staročeské i mladočeské politiky.“³¹⁸

Masarykovo vědecké a politické působení do roku 1918 je tedy Rudým právem přijato jako jednoznačně pozitivní. (Následuje zpravidla část kritizující, věnovaná zhruba dalším patnácti letům, a poté jakási katarze a údajné Masarykovo prozření pod vlivem nástupu nacismu v Německu – takže závěr Masarykova života je opět hodnocen kladně a články mají zároveň pozitivní vyústění; viz následující dvě podkapitoly.) V této souvislosti je zajímavý fakt, že deník sice po svém, ale přesto reflektuje Masarykův osobnostní vývoj. Byť je na něj pohlíženo právě jen optikou vztahu s dělnickou třídou, je tu patrná snaha vysvětlit zdroje Masarykovy jedinečnosti a významu, jež se pochopitelně utvářel v čase a nebyl „dán“, jak by se mohlo zdát z podání Lidových novin. V nich se tak například se jménem Hilsner ve zkoumaném období vůbec neseťkáme.

Julius Fučík, klíčová postava prvorepublikového Rudého práva, zachází v líčení původně kladného vztahu Masaryka k dělnické třídě dál, než na stránkách téhož deníku jiní. Masaryka s ní staví na stejnou stranu barikády a jako jeho nepřítel vidí tzv. *měšťáctví*, ze kterého je Masaryk v RP na jiných místech naopak osočován.

³¹⁸ T. G. Masaryk. Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 1.

„Celá velikost Masarykova začínala dávno dříve, kdy ji chápal jen zcela úzký okruh kolem něho a masově jen nejuvědomělejší část dělnické třídy. Jako veliký drvoštěp klestil cestu českému životu pralesem předsudků, krátkozraké malosti a neplodného historismu a špalír, který mu tehdy tvořila obrovská většina měšťáctva, byl špalír nenávisti a nadávek. [...] Masaryk přišel do českého života s programem jeho obrody. Byl to program zcela zvláštní, praktický kulturní program politický, v němž bylo obsaženo vše: i učebnice pro obecné školy, i nová česká encyklopedie, zřízení vědecké akademie, i vzdělávací přednášky na venkově. Už to, že všechno to bylo vyslovováno jedním dechem, svědčilo o zvláštním duchu tohoto programu. Nebyl to prostý program vědecké specialisace – který by byl v tehdejší době u nás už sám o sobě činem – byl to program neobyčejné kulturní šíře a smělosti, program smyslu národního života, program celého dalšího vývoje, růstu českého národa ke světovosti.“³¹⁹

Rudé právo ovšem při reflexi Masarykových kladů do roku 1918 opakovaně naráželo na zásadní problém: na Masarykův od počátku odmítavý postoj k marxismu. V nekrologu ho řeší poukázáním na fakt, že Masaryk údajně korigoval své teoretické názory na základě praxe, jež dávala za pravdu marxismu:

„Masaryk představuje vlastně prvního českého sociologa, t zn., že prvý se snaží vědecky řešit problémy společenského vývoje. Tato snaha ho vede k tomu, aby se intensivně věnoval studiu nauk věd socialismu. V této době vzniká jeho ‚Sociální otázka‘, v níž se chce obsírně vypořádat s učením Karla Marxe a vyvrátit platnost jeho nauk. T. G. Masaryk byl svým filosofickým názorem pozitivista, odpůrce materialistického světového názoru, při čemž jako sociolog měl kladný poměr k úloze náboženství. Filosoficky a názorově stál na opačném pólu než revolučního dělnického hnutí. Proto také v důsledku této rozdílnosti světového názoru se periodicky opakují jeho konflikty se zastánci marxismu. Ježto však T. G. Masaryk nebyl jen katedrovým myslitelem, ale

³¹⁹ Fučík, J.: *O jeho tradici*. Rudé právo 18, 21. 9. 1937, s. 1.

i praktickým politikem, dochází k tomu, že potřeby a úvahy jeho reálné politiky často korigují jeho principiální filosofická a názorová stanoviska. ³²⁰

Jinde je stejný problém řešen tak, že je pouze konstatován a je naznačeno, že Masaryk již neměl čas „vědecky prozívat“, neboť se začal věnovat politice.

„Byl vášnivým protivníkem marxismu, zvláště dialektického materialismu a třídního boje. Nedovedl přiznati dělnické třídě vlastní, samostatnou, nebo dokonce vedoucí úlohu v přestavbě společnosti. Odmítal i socialismus. Ale Masaryk brzy ukázal, že jeho vlastním polem působnosti je politika. ³²¹

Konečně ve třetím případě je Masarykovo odmítnutí marxismu relativizováno stejně záporným stanoviskem Masaryka k protipólu této ideologie:

„Dopustil se (Masaryk) ovšem velkého dějinného omylu, který je co nejúžeji spjat s jeho odmítavým stanoviskem vůči revolučnímu marxismu. Leč to nic nemění na skutečnosti, že i nadále byl nepřátelsky zaujat vůči reakčním ideologiím. ³²²

Důkazem, že Masaryk byl ve své podstatě na straně dělnické třídy, jsou podle Rudého práva jeho postoje z roku 1900, kdy na Kladně otevřeně podpořil stávkou kladenských horníků za osmihodinovou pracovní dobu. Toto jeho vystoupení je tématem článku Antonína Zápotockého *O dělnických požadavcích a dělnickém boji* ze 17. září: Masarykovi je v něm přičtena až téměř revoluční rétorika.

„Neppracujete, bojujete neprací a přece vykonáváte největší práci ze všech, kterou svět za mnohá léta viděl... Jde jen o to, abyste si uvědomili, že

³²⁰ T. G. Masaryk. Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 1.

³²¹ Život Tomáš Garrigue Masaryka. Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 2.

³²² Hlas německého komunisty. Rudé právo 18, 18. 9. 1937, s. 1.

jste tím knoflíčkem, po jehož stisknutí se svět zastaví. ³²³

Reminiscencí na tuto událost je i v tomtéž vydání RP otištěná ukázka z proslulého románu Marie Majerové *Siréna*³²⁴, pojednávajícím právě o kladenské stávce v roce 1900. Demonstruje dobové přimknutí Masaryka k dělnické třídě (a obráceně) a naznačuje, že to byla právě ona, kdo v době hilsneriády chránil Masaryka proti fyzickým výpadům.

„A teď, hoši, kdo půjde na nádraží naproti Masarykovi? Nemůžeme ho nechat samotného, předně je to profesor a jistě by zabloudil, za druhé ti národní chasníci se mu chtějí dostat na kobytku k vůli Hilsnerovi, to nejde, aby se mu u havířů něco stalo. Tak seberte partu a hýbaj, on musí ještě večer zpátky do Prahy!

[...]

„Vyjdete z toho boje vítězně, budete-li solidární. Vaše kolektivní vystoupení dodá váhy vašim požadavkům.“ Budete-li solidární... táhlo vítězně hlavami kladenských havířů. Byli solidární a žili opření druh o druhu, druh pro druhu, plni velkomyslného odříkání ve prospěch společných zájmů. ³²⁵

Interpretace Masaryka jako celoživotního přítele a obhájce dělnické třídy je tématem pozoruhodného textu Václava Kopeckého *Komunisté a T. G. M.* Titulek je do značné míry zavádějící, neboť článek skutečně poměřuje (a idealizuje) historii vzájemného vztahu Masaryka – jenž komunismus z principu odmítal – a dělnické třídy, již činí Kopecký v závěru svého článku hybnou silou při vzniku ČSR a spolubudovatelem nového státu.

„Především nutno říci, že v poměru mezi T. G. Masarykem a revolučním dělnickým hnutím nikdy nebylo neupřímnosti. [...] Historický vývoj revoluční dělnictvo a T. G. Masaryka spojoval, rozlučoval, stavěl proti sobě a opět sblížoval a smiřoval. Při tom poměr mezi nimi byl vždy objektivní, otevřený, upřímný a ve zvláštním směru vždy blízký, ať cesty T. G. Masaryka

³²³ Zápotočský, A.: *O dělnických požadavcích a dělnickém boji*. Rudé právo 18, 17. 9. 1937, s. 1.

³²⁴ Majerová, M: *Siréna*. Praha: Čin 1935.

³²⁵ Majerová, M: *T. G. M. u Jágrů v Kladně*. Rudé právo 18, 17. 9. 1937, s. 2.

*a dělnického hnutí byly souběžné anebo protichůdné. Dělnické hnutí se nikdy, ani v nejprudších srážkách s T. G. Masarykem a s jeho ideologií a politikou, nezpronevěřilo pocitu úcty k osobě T. G. Masaryka a k jeho životní práci. [...] Demokratické snahy T. G. Masaryka a socialistické třídní snahy dělnictva provázely se po celou epochu nové doby jako nutní vrstevníci. Měly souzeno jíti většinou vedle sebe a spolu, nikoliv proti sobě. Dělnictvo nikdy nekladlo se své strany třídní socialistické snahy do protikladu s demokratickými a humanitními ideály Masarykovými. A nikdy nepřekáželo T. G. Masarykovi v jeho politickém národním poslání. [...] V odporu proti druhé, reakcionářské koncepci české politiky, tak jak ji zastávali typičtí představitelé české kapitalistické třídy v čele s Kramářem, si T. G. Masaryk a revoluční dělnické hnutí vždycky velmi dobře rozuměli. [...] Domácí odbojné protirakouské hnutí českého dělnictva a českého pracujícího lidu bylo oním skutečným doplněním zahraničního protirakouského odboje. Česká buržoasie, vedoucí domácí politické strany, pro oportunismus selhaly. [...] Kramářova česká buržoasie chtěla něco jiného než demokracii a republiku s Masarykem v čele. Jen zanícení dělnictva a lidu pro demokracii a republiku zpečetilo Masarykovo úsilí.*³²⁶

Závěr textu ukazuje pro Rudé právo oněch dní charakteristický jev: ve snaze o ztotožnění se s Masarykem je čtenáři představen společný nepřítel coby spojující prvek. Ve své době jím asi ani nemohl být nikdo jiný než Karel Kramář, dominantní osobnost pravé části prvorepublikového politického spektra, hlava národně demokratické strany – politického subjektu profilujícího se výrazně (až extrémně) pravicově. Vyhraněný antikomunismus (na Pařížské mírové konferenci 1919 prosazoval intervenci vítězných mocností proti bolševické vládě v Rusku) šel u Kramáře ruku v ruce s odporem proti tzv. Hradu a s osobními antipatiemi vůči jeho někdejšímu soupeřnickovi z mladočeské strany Masarykovi. Rudému právu Kramářova osobnost v září 1937 posloužila jako prostředek k navození dojmu, že komunisté zastávají s Masarykem v určitých ohledech shodné obecné postoje; deníku v tom nebránil ani fakt, že Kramář byl již mrtev a že zemřel relativně nedávno, necelé čtyři měsíce před Masarykem. Vznik Československa Rudé právo interpretuje

³²⁶ Kopecký, V.: *Komunisté a T. G. M.* Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 1.

jako akt uskutečněný Masarykem navzdory Kramářovi a v souladu se zájmy dělnické třídy:

„T. G. Masaryk v období odboje, v okamžiku zrodu státu vtiskuje mu a probíjí proti reakčním politikům a la Kramář svůj program, přizpůsobuje svou politickou linii ideám domácího dělnictva – a tak se po 28. říjnu konstituuje ve znamení Masarykově ČSR jako demokratický stát.“³²⁷

5.3.2. Masaryk jako měšťácký politik

„V dobách světodějných změn, způsobených válkou 1914-1918, Masaryk prokázal, že byl vlastně jediným z představitelů české buržoasní ideologie a politiky, který dozrál k tomu, aby mohl českou politiku v těchto převratných chvílích vésti. Jako vůdce zahraničního odboje má svrchovaně významné zásluhy o vybudování československého státu. Tehdy se Masaryk stává všeobecně známou osobností ve světové politice a v duchu svých idejí je řazen vedle postav jako je Wilson, jako jsou velcí humanističtí a demokratičtí státníci druhu Lincolnova.“³²⁸

A právě vznik Československa je Rudým právem prezentován jako vrchol Masarykovy životní dráhy. Jeho zmiňovaný humanismus a demokratičnost od tohoto momentu (optikou deníku) naráží na nepřekonatelnou bariéru vyplývající z Masarykova *měšťáctví*.

„Největším cílem jeho demokratismu, jeho humanismu, jeho politické, kulturní a sociální pokrokovosti byla záchrana měšťácké společnosti, kterou ve svém měšťáckém idealismu považoval ještě za schopnou vývoje.“³²⁹

Tedy: až do roku 1918 je Masaryk nositelem pokroku a – i přes svůj odmítavý vztah k marxismu – v očích RP (a v první části příslušných článků) kladnou postavou. Pak dochází k údajnému rozkolu s dělnickou třídou a deník

³²⁷ T. G. Masaryk. Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 1.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Život Tomáše Garrigue Masaryka. Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 2.

začíná Masarykova názorová východiska, až dosud prezentovaná jako *pokroková*, klasifikovat jako *idealistická*, pročež zavrženíhodná. Střední části chronologicky stavěných úvodníků, věnujících se jeho osobnosti v období mezi úmrtím a pohřbem, jsou tak pasážemi vyjadřujícími se vůči Masarykovi značně kriticky.

„Tak jako v období převratu tak i později [...] T. G. Masaryk zůstává a zůstal věren svému světovému idealistickému názoru a proto když nastává období rozhodných konfliktů třídních sociálních sil, světových názorů a doktrin, jako v roce 1920, tu T. G. Masaryk se přímo urputně, nesmiřitelně zasazuje o potlačení revolučních snah čl. dělnického hnutí. V této době T. G. Masaryk pronáší prudké projevy proti bolševismu. Je to období, kdy mezi revolučním dělnickým hnutím a T. G. Masarykem byla propast nejhlubší. Avšak když se dalším vývojem znovu stává akutní nebezpečí reakce a když pak zvláště vyvstává nebezpečí reakce v nejhorší podobě fašismu, dochází úplně ke změně posic.“³³⁰

(Zmínka o roce 1920 souvisí s Masarykovým postojem ke generální stávce, kterou v prosinci onoho roku neváhal potlačit silou a označit za „neoprávněný útok na náš mladý stát.“³³¹)

Kritika Masarykovy činnosti a názorů po roce 1918 v Rudém právu na několika místech vychází z faktu, že Masaryk ostře odmítl tzv. Říjnovou revoluci (v komunistické terminologii Velkou říjnovou socialistickou revoluci). Zatímco jeho odsouzení marxismu bylo v očích RP vyváženo Masarykovou záslužnou činností před rokem 1918, odmítnutí aktuálního vývoje v Rusku se stalo iniciačním bodem k intenzivní kritice Masaryka ze strany RP:

„Jako odpůrce socialistické revoluce (Masaryk) přehlíží a nedbá nezvratné skutečnosti, že právě mocný vliv Říjnové revoluce byl základní podmínkou osvobození českého národa a dalšího udržení jeho samostatnosti, jak to zejména dnes dějiny s dostatkem potvrzují.“³³²

³³⁰ T. G. Masaryk. Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 1.

³³¹ Cit. dle Galandauer, J.: *K 50. výročí smrti T. G. Masaryka*. Dostupné na http://www.sds.cz/docs/prectete/epubl/jga_k50v.htm.

³³² T. G. Masaryk. Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 1.

Jinde je tato kritika záminkou k vyslovení teze, že tato revoluce byla inspirací pro vznik ČSR.

„Nepochopil (Masaryk) roli socialistické revoluce v Rusku pro věc českého národa. A přece to tehdy byla ruská revoluce, která prohlášením práva na sebeurčení národů dala i českému národnímu hnutí popud, jenž pak vedl k vítězství 28. října 1918.“³³³

Článek Václava Kopeckého *Komunisté a T. G. M.*, citovaný již v předchozí podkapitole, nabízí ve své prostřední části taktéž pozoruhodnou tezi, že dělnická třída zůstala i po roce 1918 na Masarykově straně, zatímco on na její ne.

„V pozdějším vývoji za republiky se cesty T. G. Masaryka a třídního revolučního hnutí dělnictva na delší dobu neobyčejně příkře rozešly. [...] Masarykovo myšlení ovládala po dlouhou dobu utkvěle myšlenka, že demokracie, republika jsou ohrožovány zleva. T. G. Masaryk obrátil se teoretickými i politickými zbraněmi ostře proti komunistickému hnutí. Za velikou demokratickou osobností T. G. Masaryka se při tom skryly přizpůsobivé buržoasní živly, jež před válkou, za války i po válce stály proti němu. A operující neupřímnými demokratickými frázemi, tyto buržoasní živly v republice bohatly, rostly, až vyrostly do té míry, že v posledních letech ve spojení s mezinárodním fašismem mohly odhalovat své skutečné protidemokratické, protimasarykovské smýšlení a podkopávat základy i Masarykovy demokracie, aby tak uvolnily cestu hrubému uplatňování svých materiálních tříd kap zájmů. [...] Na straně dělnictva a lidu se T. G. Masaryk, demokrat a humanista, nemusil dožít žádného zklamání.“³³⁴

V Kopeckého textu se objevuje úkaz pro reflexi Masaryka v RP oněch dní charakteristický: konstrukt jakýchsi záškodníků, jimiž měl být Masaryk po

³³³ *Hlas německého komunisty*. Rudé právo 18, 18. 9. 1937, s. 1.

³³⁴ Kopecký, V.: *Komunisté a T. G. M.* Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 1.

vzniku ČSR obklopen. Jako by ho tyto *buržoazní*, či ještě častěji *reakční živly* (případně *kruhy*) sváděly ze správné cesty a vzdalovaly ho stanoviskům dělnické třídy:

*„Dospěl k poznání (Masaryk – pozn. aut.), že socialistický řád dělníků a osvobozených rolníků je nejjistější zárukou nezávislosti naší země a malých národů vůbec. V tomto Masarykově poznání zračí se rozpor mezi ideami velkého demokratického politika a reakční politikou těch kruhů české buržoasie, které potíraly Masaryka po celý čas jeho života, a které i u jeho hrobu špatně zakrývají nenávist k jeho pokrokovým ideám.“*³³⁵

Tento údajný zlovolný faktor umožňuje deníku relativizovat „nedostatky“ z období po roce 1918 tak, aby vina nepadla přímo na Masarykovu hlavu.

*„Pracující lid dobře ví, jak krátkou dobu před Masarykovým úmrtím se určité živly exponovaly protidemokraticky a reakčně, v rozporu s ideami Masaryka. Jestli je třeba srazit ruce, které mohou vnášet rozkol do národa, pak jsou to ruce těch reakčních a protidemokratických živlů, které konspirovaly proti zájmům republiky a zájmům lidu.“*³³⁶

I Masarykův pohřeb je pro Rudé právo příležitostí k bipolarizaci situace – tyto záškodnické kruhy se podle deníku pokoušely jakýmsi nespecifikovaným způsobem cosi narušit či zakrývat, lid to však nedopustil:

„Reakční kruhy se sice snažily a budou se snažit zastříti skutečnou demokratickou tradici presidenta Masaryka. Snažily se úzkostlivou oficiálností také zastříti v den pohřbu skutečnou demokratickou vůli lidu a národa Československa. Statisíce dělníků, živnostníků a rolníků, jež se zúčastnily pohřbu, vyjadřovaly nejen svou úctu k osobě presidenta Masaryka, ale vyjadřovaly současně své odhodlání a vůli bránit demokratické tradice, bránit demokracii a republiku proti všem těm, kdo dnes svobodu lidu ohrožují. Přišly

³³⁵ *Bojovník za demokratické řešení národnostní otázky.* Rudé právo 18, 18. 9. 1937, s. 1.

³³⁶ *Smuteční schůze ministerské rady.* Rudé právo 18, 17. 9. 1937, s. 2.

statisíce lidí ze všech koutů republiky – drobní živnostníci, zaměstnanci, pracující rolníci. Masy pracujícího lidu Československa promluvíly, masy pracujícího lidu daly tomuto dnu svůj ráz.“³³⁷

5.3.3. Masaryk jako protifašistický bojovník

Jakýmsi vyústěním zásadních materiálů, věnovaných osobě T. G. Masaryka ve dnech po jeho smrti, je (po předchozí kritice jeho postojů v prvních cca patnácti letech existence ČSR) Masarykovo údajné znovusblížení s dělnickou třídou na základě hrozby *fašistického* nebezpečí. Byly-li by věci nazývány pravými jmény, musela by být tato hrozba, přicházející od roku 1933 z hitlerovského Německa, nazývána nebezpečím *nacistickým*. Ovšem nacismus (neboli nacionální socialismus) je ve své podstatě levicová ideologie a s komunismem má řadu společných znaků (víra v ideální budoucnost, popření starých pořádků, vytvoření dokonalé společnosti). Tato blízkost byla z pozic komunismu – a tedy i Rudého práva – systematicky bagatelizována a nacismus jimi byl téměř ztotožňován s fašismem, jehož podstata je však zcela opačná (důraz na tradici a konzervativismus, snaha o utužení či znovunastolení starých pořádků).

Pointou těchto článků pak bývá přihlášení se k Masarykovu odkazu a slib jeho zachování v době ohrožení republiky. V tomto duchu je ostatně konstruováno už oficiální provolání KSČ k Masarykovu úmrtí, jež Rudé právo otisklo 15. září (až) na straně 2:

„Vážený pane presidente republiky!

V truchlivé chvíli skonu presidenta Osvoboditele, žádáme Vás, vážený pane presidente, jménem Komunistické strany Československa a jménem jejích parlamentních klubů, abyste přijal ujištění, že revoluční dělnictvo všech národností v ČSR si plně uvědomuje dějinnou velikost životního díla T. G. Masaryka a nesmírnou tíži ztráty, která úmrtím presidenta Osvoboditele postihla republiku a celý demokratický a pokrokový svět. [...] Řadíc se k zástupům občanů republiky, vzdávajících poctu nad rakví presidenta

³³⁷ *Cesta Prahou*. Rudé právo 18, 22. 9. 1937, s. 1.

Osvoboditele, hlásí se revoluční dělnictvo jako povolání dědic z odkazu T. G. Masaryka ke všemu tomu, co znamená boj za pokrok, boj proti reakčním předsudkům, boj za svobodu politickou, za sociální spravedlnost, boj za mír, boj za demokracii a pokrokové poslání českého národa a ostatních národů republiky. Svůj poměr k životnímu dílu T. G. Masaryka chce dělnictvo dokumentovat tím, že při památce T. G. Masaryka znovu ztvdí svůj závazek všemi silami hájit republiku proti reakci a fašismu.

Přijměte, pane presidente, tento náš projev hluboké soustrasti.

Za Ústřední výbor KSČ a komunistické parlamentní kluby:

Antonín Zápotocký, Bruno Kóhler, Vilém Široký, Václav Kopecký, Karel Kreibich, Gabor Steiner. ³³⁸

Rudé právo vnímá Masarykův život (resp. životní cyklus) jako završený právě v momentě, kdy se tento pod vlivem vnějších okolností po patnácti letech znovu sblíží s dělnickou třídou.

„T. G. Masaryk zůstává oddán demokratismu a humanismu a v duchu těchto svých idejí se jako president a jako vůdce svého politického a ideového tábora exponuje proti fašistickému nebezpečí. Tím v posledních letech ztrácí názorové a ideové rozpory s T. G. Masarykem na ostroiti, a tak T. G. Masaryk po své abdikaci jako president dožívá konec svého života tak, že jeho postava se stává symbolickou pro spojitost předválečného období pokrokových zápasů s nynějším obdobím boje proti fašismu, na obranu demokracie, lidskosti a míru. Historický vývoj se utvářel tak, že dnes je to právě dělnictvo, které zabezpečuje samostatnost Československé republiky, s jejímž konstituováním zůstane Masarykovo jméno navždy spjato. ³³⁹

Deník má tendenci tuto údajnou opětovnou blízkost ještě prohlubovat a razí ideu, že Masaryk našel na sklonku života vztah k Sovětskému svazu a socialismu jako takovému:

³³⁸ *Smuteční projev KSČ.* Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 2.

³³⁹ *T. G. Masaryk.* Rudé právo 18, 15. 9. 1937, s. 1.

„Teprve akutní ohrožení nezávislosti Československa německým fašismem přivedlo Masaryka [...] k stanovisku přátelství se Sovětským svazem, které je pokračováním demokratických tradic, jež založil v prvních obdobích své historické činnosti.“³⁴⁰

„V posledních letech svého života dospěl k poznání, že socialistický řád dělníků a osvobozených rolníků je nejjistější zárukou nezávislosti naší země a malých národů vůbec.“³⁴¹

Spekulace o tom, jak Masaryk uvažoval v posledních letech svého života, předjímají (a ospravedlňují) na stránkách Rudého práva řadu úvah o Masarykově odkazu, jehož nositelem má být dělnická třída. S tím souvisí i několikrát opakovaná teze, že právě ona je zárukou další existence ČSR, tedy nejhmatatelnějšího výsledku Masarykovy činnosti:

„Historický vývoj tak chtěl, že právě revoluční proletariát se stává nejsilnější záštitou Masarykem vybudované republiky, která po 19letém trvání je ohrožena na své existenci [...] Udržení této republiky zajistí dělnictvo, lid.“³⁴²

„Kde se vzala ta úžasná síla a obětavost, ta obrovská úcta k mrtvému? Masaryk, to je živý obsah, to jsou ideály lidu blízké, to jsou ideály, které lid chce uchovat, ubránit proti jejich nepřátelům. Velkolepá manifestace úcty k mrtvému je zároveň velkolepou manifestací pro demokratickou republiku.“³⁴³

Jinde však Rudé právo pouhému Masarykovu (blíže nespecifikovanému) odkazu pro změnu hodnotu nepřisuzuje: je shledán *ilusionistickým* a musí být v optice RP teprve uchopen správně a správnými subjekty, jež ho učiní pravdou:

„Jen tehdy, když duchovních a ideových statků, které Masaryk zanechává, se chopí lidové mírové a antifašistické hnutí, zůstanou tyto statky živoucí silou a reálným činitelem dalšího evropského pokroku. Tehdy se stanou

³⁴⁰ *Bojovník za demokratické řešení národnostní otázky.* Rudé právo 18, 18. 9. 1937, s. 1.

³⁴¹ *Hlas německého komunisty.* Rudé právo 18, 18. 9. 1937, s. 1.

³⁴² Široký, V.: *Hlásíme se k jeho odkazu.* Rudé právo 18, 19. 9. 1937, s. 2.

³⁴³ *Tři čtvrtě milionu u katafalku.* Rudé právo 18, 21. 9. 1937, s. 1.

*fysickou mocí. Jen takovou cestou lze zajistit, aby Masarykovo dílo nezemřelo, aby se stalo článkem historického přechodu k uplatnění oněch dějinných sil, které humanitní a demokratickou ideologii zbaví ilusionismu a učiní ji pravdou a skutkem nejen v měřítku Československa, ale i v měřítku mezinárodním.*³⁴⁴

Konečně kromě proklamací samotného Rudého práva se k onomu Masarykově odkazu ve dnech po jeho skonu na stránkách deníku hlásí i konkrétní podniky či organizace. Tak jako v článku *Ostravsko pro obranu Masarykova odkazu* s podtitulkem *Slib ostravských šachet, železáren, dělnických organizací*:

„My tady žijeme v klínu mezi dvěma státy, které se nedívají zrovna příznivě na naši demokracii, svobody a republiku, na naši mírovou politiku, zkrátka a dobře, na naši celou existenci. A nás je tady mnoho, velmi mnoho je nás vměstnáno v tom malém klínu země. A jaký jsme lid... Kovodělníci od vysokých pecí a z válcoven železa, dělníci z lučebních továren, havíři z hlubokých šachet, dělníci ze strojíren a smaltoven, rouroven a drátoven. My tady vyrábíme to nejdůležitější, čeho je potřebí pro obranu republiky. [...] Pravíme, že Masarykova smrt uvědomila zdejší lid k ještě většímu pocitu odpovědnosti za obranu demokracie a republiky proti vnitřnímu i zahraničnímu fašistickému nepříteli. V závodech se stávkovalo a osazenstva se scházejí k závodním schůzím. A to nebyla jen smuteční stávka z úcty k mrtvému demokratu, to byla také veliká přísaha proletářů a všech pracujících tady na hranicích republiky a u vysokých pecí a hluboko v šachtách a u strojů, že pokrokový odkaz Masarykův bude obhájěn. Bez rozdílu národnosti to touto manifestační stávkou prohlásil ostravsko-těšínský lid. To slovo platí. Tím spíše, že lid zná nepřátele tohoto odkazu. Zná je – nejen ty v zahraničí, ale i uvnitř republiky, v generálních ředitelstvích průmyslu, kartelů a bank, v sekretariátech reakčních politických stran. Zná je, ty, kdož vydělávají úžasné zisky na obraně republiky a současně tu republiku a demokracii zrazují, zaprodávají zahraničnímu nepříteli. Zná je, ty, kdož oslabují obranu republiky nízkou mzdou dělnictvu, drahotou potravin, útlakem nečeských národů a spiknutím proti svobodám lidu a proti demokracii. Masarykova smrt je novou

³⁴⁴ *Odezva jeho úmrtí. Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 1.*

připomínkou k zúčtování s nepřáteli lidu a republiky. Uvědomujeme si v den jeho skonu, že je to naší přední povinností, má-li Mas odkaz být uhájen. To jsme řekli jasně svojí stávkou. A opakujeme, že to slovo platí. Neboť je to dělnické slovo.“³⁴⁵

Text je typickou ukázkou klíčového jevu, charakteristického pro celou mediální reflexi úmrtí T. G. Masaryka v Rudém právu: je jím indirektní využití události ke zcela jinému cíli (a typu textu). Ten de facto vůbec není o Masarykovi: jedná se o politickou agitaci spojenou s jasným vymezením se „nás“ hned v úvodu (ono ostentativní *my*, jímž je pak celý text prochnut), definováním vlastní ideologické pozice a zdůrazňováním vlastní relevance (*nás je tady mnoho*). *Masarykova smrt je novou připomínkou k zúčtování s nepřáteli lidu a republiky* – neboli Masarykovo úmrtí a odkaz, případně osobnostní vývoj, je na stránkách Rudého práva pouhou záminkou k vymezení se v rámci komunistickému uvažování vlastního bipolárního vidění světa, k pojmenování (byť často nepřímému) nepřítele a k výzvě k boji – ať už skryté, či otevřené. (Zde je použita „zbraní“ stávka.) Použitý jazyk nejprve jen naznačuje „lidové“ vypořádání se s něčím bez okolků (*zkrátka a dobře*), poté již následuje otevřená výzva k onomu *zúčtování*. Je to klasický příklad práce s událostmi a texty, vlastní komunistické žurnalistice, a Rudé právo na tomto vzorci svou reflexi osobnosti Tomáše Garrigue Masaryka ve dnech po jeho úmrtí jednoznačně staví.

6. Závěr

³⁴⁵ (eu) (Urx, E.): *Ostravsko pro obranu Masarykova odkazu*. Rudé právo 18, 16. 9. 1937, s. 2.

Původní představou autora této práce (a přiložené teze jsou toho důkazem) bylo porovnání mediální reflexe úmrtí *dvou* osobností, jež byly klíčové pro zcela rozdílné etapy československých dějin. Už studium primárních zdrojů ale ukázalo, že podstata – a zároveň i rozsah – těchto zdrojů nedovolí původní ideu naplnit. V případě úmrtí Klementa Gottwalda (oné druhé osobnosti, jejíž úmrtí nakonec zahrnuto nebylo) vyšlo najevo, že provázanost dobových tiskových orgánů Národní fronty byla natolik determinující, že by při původně plánované komparaci dobového Rudého práva a Lidové demokracie došlo k porovnání takřka totožných obsahů: výsledkem by pak byl zcela nepřínosný sumář banálních odchylek formálního charakteru. Naopak mediální reflexe Masarykova úmrtí byla, jak ukazuje výsledná podoba této práce, natolik diferentní, že bylo značně obtížné hledat jakousi platformu, na jejímž základě by byla komparace dobových Lidových novin a Rudého práva možná. Spojení dvou zcela rozdílných výchozích historických situací, jaké nabídla léta 1937 a 1953, by pak zřejmě vyžadovalo jakousi *komparaci dvou komparací*, jež se ukázala být zcela nerealizovatelnou, a to nejen z důvodů potenciálního rozsahu práce.

I po redukci na úmrtí Masarykovo ovšem základní problém nepominul: Lidové noviny a Rudé právo představují (a tedy i reflektují) dva naprosto odlišné světy. Prvně jmenovaný deník T. G. Masaryka nekriticky přijímá, po všech stránkách se s jeho východisky i politikou ztotožňuje a představuje její platformu. Po Masarykově smrti pak dává přednost líčení jeho *velikosti* před předestřením jeho *významu*, a stejně tak i nekonečnému evokování emocí před racionálním. Zcela absentují články bilanční, syntetické či analytické, podložené faktickou argumentací – neboť zcela absentují i pokusy o ně. Masarykova výjimečnost je v Lidových novinách těchto dní měřena především hloubkou žalu, jenž v oněch dnech zachvátil údajně všechny bez výjimky, a čtenář se dozvídá, *jak* všeobjímající a vše prostupující má být tento žal, aniž by se vlastně dočetl, *proč* by měl tolik truchlit. Historie a vývoj událostí, vedoucí k tomu, že se Masaryk stal natolik výjimečnou osobností, totiž jako by neexistovaly: mrtvý prezident je představován jako jakési neměnné, bezchybné, všudypřítomné a nezpochybnitelné status quo, o němž se nediskutuje a jež *prostě je*. Není divu, že se při tomto přístupu vytrácí racionalita a texty často zabloudí do světa mýtů a transcendentních entit.

S ohledem na Masarykovo jedinečné postavení si Rudé právo nemůže dovolit se k Masarykovi nehlásit; s ohledem na svou vlastní pozici si deník nemůže dovolit ho nekritizovat. Už ze své podstaty ideologicky působícího média a tiskového orgánu KSČ je nuceno ony (pokusy o) bilance, syntézy a analýzy a ponory do historie – v LN absentující – nabízet, a také to činí. Avšak: je to právě ona ideologická bariéra, jež Rudému právu jednoduše nedovoluje překročit optiku konfrontace Masarykových názorových východisek se zájmy dělnické třídy. Podle RP jsou tyto do vzniku samostatného Československa v souladu, poté naopak v přímém rozporu a k (údajnému) znovusblížení Masaryka a dělnické třídy dochází pod vlivem nástupu totalitarismu v Německu – přímého ideologického nepřítele KSČ, tedy i Rudého práva.

Na mysl nemůže nepřijít otázka: je tato cílená dezinterpretace horší než ona nekritičnost? Je přístup Rudého práva, pro které je Masaryk a jeho smrt jen další ze záminek k výpadům vůči ideologickým protivníkům, z hlediska mediální etiky méně přijatelný, než prezentace Masaryka coby středobodu všehomíra, jakou v září 1937 předvádějí Lidové noviny?

Autor této práce se domnívá, že není.

Seznam použité literatury a pramenů

- Bartošek, K.: *Zpráva o putování v komunistických archivech*. Praha, Litomyšl: Paseka 2000. 313 s. ISBN 80-7185-282-1.
- drv, mzv: *Prezident psal jako anonym*. Lidové noviny 20, 14. 9. 2007, s. 7.
- Firt, J.: *Knihy a osudy*. Brno: Atlantis 1991. 347 s. ISBN 80-7108-015-2.
- Galandauer, J.: *K 50. výročí smrti T. G. Masaryka*. Dostupné na http://www.sds.cz/docs/prectete/epubl/jga_k50v.htm.
- Hodiny, kdy naší zemí procházel Osud*. Večerní České slovo 19, 2. září 1937, s. 1.
- Honzík, M.: *Legionáři*. Praha: Novinář 1990. 127 s. ISBN 80-7077-552-1.
- Churaň, M. a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století: I. Díl A – M*. Praha: Libri 1998. 467 s. ISBN 80-85983-44-3.
- Churaň, M. a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století: II. Díl N – Ž*. Praha: Libri 1998. 482 s. ISBN 80-85983-64-8.
- Kahánek, F.: *Zákulisí presidentské volby*. Praha: Tempo b. d. (pravděpodobně 1939). 123 s.
- Kandidát katolických kruhů a svobodných zednářů*. Venkov 30, 16. 12. 1935, s. 1.
- Kaloušová, J.: *S prezidentem v Lánech*. Praha: Riopress 1999. 167 s. ISBN 80-86221-18-0.
- Kaplan, K.: *Nebezpečná bezpečnost*. Brno: Doplněk 1999. 289 s. ISBN 80-7239-024-4.
- Kaplan, K. – Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži*. Praha, Litomyšl: Paseka 2004. 333 s. ISBN 80-7185-616-9.
- Kaplan, K. – Paleček, P.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister&Principal 2001. 253 s. ISBN 80-85947-75-7.
- Kárník, Z.: *České země v éře První republiky. Díl třetí – O přežití a život (1936-1938)*. Praha: Libri 2003. 803 s. ISBN 80-7277-119-1.
- Klimek, A.: *Boj o Hrad (2.): Kdo po Masarykovi?* Praha: Panevropa 1998. 591 s. ISBN 80-86130-02-9.

- Kopta, J. a kol.: *Dni žalu: Památník o sklonku života, o nemoci, smrti a pohřbu presidenta Osvoboditele T. G. Masaryka*. Praha: Čin, Orbis 1937. 169 s.
- Kosatík, P.: *Ferdinand Peroutka a 20. léta*. Český a slovenský svět 24. 4. 2003.
- Kosatík, P.: *Osm žen z Hradu*. Praha: Mladá fronta 1993. 340 s. ISBN 80-204-0367-1.
- Kvaček, R.: *V roli prezidenta*. In *Cesta a odkaz T. G. Masaryka. Fakta, úvahy, souvislosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002. 269 s. ISBN 80-7106-620-6.
- (-m): *President Osvoboditel již mimo nebezpečí*. Telegraf 9, 6. 9. 1937, s. 1.
- Macura, V.: *Český sen*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1998. 215 s. ISBN 80-7106-270-7.
- Machovec, M.: *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Melantrich 1968. 282 s. ISBN 32-015-68.
- Masaryk, T. G. – Štefánik, M. R. – Beneš, E.: *Washingtonská deklarace*. Dostupné na <http://www.just.wz.cz/view.php?cisloclanku=2006071303>.
- Miliony srdcí v Lánech*. Večerník Práva lidu 25, 2. září 1937, s. 1.
- Němeček, J.: *T. G. Masaryk nám odešel: Obraz historických chvil odchodu presidenta Osvoboditele*. Praha: Vladimír Zrubecký 1938. 254 s.
- Pasák, T.: *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha: Práh 1999. 486 s. ISBN 80-7252-017-2.
- Pecháček, J.: *Masaryk – Beneš – Hrad*. Mnichov: České slovo 1984, Praha: Faun 1996. 190 s. ISBN 80-900844-9-4.
- Pernes, J.: *Svět Lidových novin 1893-1993: Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1993. 143 s. ISBN 80-7106-056-9.
- (pk): *Hodiny, kdy naší zemí procházel Osud*. Večerní České Slovo 19, 2. 9. 1937, s. 1.
- President Osvoboditel se zotavuje*. České slovo 31, 10. 9. 1937, s. 2.
- Rak, J.: *Bývali Čechové...Jinočany*: H&H 1994. 148 s. ISBN 80-85787-73-3.
- Rozloučení s T. G. M.: Pohřeb presidenta Osvoboditele v čsl. rozhlase*. Praha: Orbis 1937.

Schulz, W. – Scherer, H. – Hagen, L. – Reifová, I. – Končelík, J.: *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Karolinum 2004. 149 s. ISBN 80-246-0827-8.

Stránský, M. J.: *Jaroslav Stránský*. Osobní stránky MUDr. Martina Jana Stránského. Dostupné na <http://www.narodni.cz/cz/index.html>.

Svačina, R. (usp.): *Bude se na nás dívat: Život v soukromí, smrt a pohřeb presidenta Osvoboditele*. Praha: Jan Kobes 1937. 92 s.

Šuleř, O.: *Valašský poslanec T. G. M.* Praha: Masarykovo demokratické hnutí 1999. 46 s. 80-86245-01-2.

T. G. Masaryk zemřel. Polední Lidové listy 16, 14. 9. 1937, s. 1.

Zoch, S.: *Martinská deklarácia*. Dostupné na <http://www.blisty.cz/2004/10/27/art20269.html>.

Lidové noviny 45 (1937).

Rudé právo 18 (1937).

Summary

The work aims to demonstrate the discrepancies in contemporary media reflexion of the important and influential personality in context of the First Republic media reality, using the example of the first Czechoslovak president Tomáš Garrigue Masaryk. The subject of the examination is the media image of Masaryk's personality during the imminent days before and after his death, which allows an opportunity for a balancing interpretation considering contemporary political and social situation and sociopolitical bias of the particular media. Among examined daily papers was Lidové noviny, a daily which had on a long-term basis kept Masaryk's political stance and in some stages had even been directly influenced by his interventions, opposed by Rudé právo, a daily which had contrariwise sharply opposed the political system of the First Republic and Masaryk's political philosophy. Such choice allowed to confront different media at divergent positions on contemporary political spectrum.

Lidové noviny, as it has turned out, purposely preferred the description of Masaryk's greatness (and the greatness of his loss) to showing his importance. They lack articles of summarizing, synthetical or analyzing kind, backed by factual argument; Lidové noviny of those days measure Masaryk's exceptionality first of all by the deepness of sorrow which had reportedly stroke the whole country, no exceptions. As if history and progression of events leading to Masaryk becoming such an exceptional personality had not existed, Lidové noviny shows the late president as a kind of constant, omnipresent and perfect status quo. On the contrary, Rudé právo performs summarization, historical description and synthesis, however, cannot overcome an impenetrable ideological barrier. Such an obstacle does not let the daily evade confrontation of Masaryk's philosophy against the politics of the working class. According to Rudé právo, these trends had been in conformity up to the formation of the sovereign Czechoslovakia, then had radically opposed each other, and Masaryk and the working class did not (reportedly) come close again until the birth of totalitarianism in Germany – a direct

ideological enemy of the Communist party as well as Rudé právo, their press instrument.